

JUGOSLOVENSKI PREGLED

INFORMATIVNO-DOKUMENTARNE SVESKE

Sadržaj

Izveštaj Predsedništva SFRJ o stanju i problemima u unutrašnjoj i spoljnoj politici	47
<i>Obrazovanje, nauka i kultura</i>	
Radio - televizija	65
<i>Socijalna politika i zdravstvo</i>	
Stacionarna zdravstvena zaštita	75
<i>Fizička kultura</i>	
Plivanje, vaterpolo i skokovi u vodu	81
<i>Spoljna politika</i>	
Učešće Jugoslavije na XXXVIII zasjedanju Generalne skupštine UN	89

JUGOSLOVENSKI PREGLED

Izlazi u mesečnim sveskama od januara 1957. godine (posebno izdanje za inostranstvo na engleskom jeziku — *YUGOSLAV SURVEY* — izlazi tromesečno).

Donosi sistematizovane faktografske informacije o političkom, privrednom, socijalnom i kulturnom životu Jugoslavije, koje se temelje na zvaničnim izvorima. U njihovom pripremanju — kao autori, recenzenti i konsultanti — učestvuju najpoznatiji stručnjaci i poznavaoči odgovarajućih oblasti.

Osnivač: *Savezna konferencija Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije*

Izdavač: *Novinsko-izdavačka radna organizacija Jugoslovenska stvarnost — OOUR Jugoslovenski pregled*

Generalni direktor NIRO Jugoslovenska stvarnost: *Dragoljub Vujica*

Izdavački savet: *Boža Bajić, Ana Marija Bešker, Bogdan Dečermić, Žarko Dragović, Božidar Đurović, Savin Jogan, Mirko Marinović, Dragomir Matović, Mihailo Milovanović, Milan Teofanov (predsednik), Vojo Rakić, Georgi Spasov, Milutin Folić, Mihailo Stevović, Radovan Šturanović, Dragoljub Vujica.*

Glavni i odgovorni urednik: *Božidar Đurović*

Redakcija: *Tomo Kojović*, zamenik glavnog i odgovornog urednika; *Ile Kovačević*, *Svetlana Rokvić, Ana Trifunović*, redaktori rubrika; *Emilija Rajčević*, grafički redaktor

Lektor: *Ljubica Marjanović*

Štampa: *Beogradski izdavačko-grafički zavod*

Redakcija i administracija: Beograd, Moše Pijade 8/1; Pošt. fah 677, tel. 333—610, 341—953 i 338—671

Sveske *Jugoslovenskog pregleda* ulažu se u godišnje patent-korice

Godišnja pretplata 2 500 din.

Uplata na žiro-račun: 60806-603-15832

Izveštaj Predsedništva SFRJ O STANJU I PROBLEMIMA U UNUTRAŠNJOJ I SPOLJNOJ POLITICI

Predsedništvo SFRJ, na kraju mandata u sadašnjem sastavu, pripremlilo je i uputilo Skupštini SFRJ Izveštaj o stanju i problemima u unutrašnjoj i spoljnoj politici Jugoslavije. Izveštaj, u celini, glasi:

UVODNE NAPOMENE

Naše društvo danas prolazi kroz veoma složenu etapu borbe za brži razvoj i za izgradnju socijalističkih samoupravnih društvenih odnosa. Osnovno obeležje toj borbi dao je Dugoročni program ekonomske stabilizacije koji je izrazio zajedničke interese radničke klase i radnih ljudi svih naših naroda i narodnosti o bitnim pitanjima našeg daljeg ekonomskog i društvenog razvoja radi savladivanja krupnih ekonomskih problema i vrlo izražene ekonomske nestabilnosti. Polazeći od Ustava SFRJ, Zakona o udruženom radu, odluka Jedanaestog i Dvanaestog kongresa SKJ, Dugoročni program ekonomske stabilizacije se oslanja na naše unutrašnje snage i potencijale, na radničku klasu kao osnovni subjekt revolucije i pokretačku snagu društvenog progressa koja će i u narednom periodu poneti glavni teret u savladivanju ekonomskih teškoća i svih drugih protivurečnosti sa kojima se susrećemo u našem razvoju. Ostvarivanje tog programa jedini je put koji otvara perspektive za dalji uspešan ekonomski razvoj naše zajednice i socijalističkih samoupravnih odnosa u njoj. Teškoće u kojima se danas nalazimo zahtevaju još veću odlučnost i organizovanost na sprovođenju dogovorene politike, utoliko pre što imamo jasan program izlaska iz nastale situacije. Znamo šta hoćemo, kojim putem i sa kojim snagama možemo to da ostvarimo.

U dosadašnjoj izgradnji političkog sistema socijalističkog samoupravljanja stečena su dragocena iskustva. Potvrdila se njegova sposobnost u razrešavanju složenih društvenih protivurečnosti i istovremeno su uočene određene slabosti i otvorena neka pitanja — pre svega u vezi sa funkcionisanjem delegatskog sistema, ostvarivanjem načela slobodne razmene rada, odnosa u federaciji, uloge i mesta subjektivnog faktora — koja zahtevaju odgovore i rešenja. U funkcionisanju pojedinih delova sistema suočavamo se sa raskorakom između načelnih polazišta i prakse. Cilj kritičke analize dosadašnjih iskustva u funkcionisanju našeg političkog sistema, uključujući i analizu delovanja društveno-političkih organizacija, jeste da otkloni prepreke njegovom nesmetanom ostvarivanju i da obezbedi njegovo unapređivanje u duhu Ustava i Zakona o udruženom radu. To će značiti nov korak u razvoju socijalističkog samoupravljanja, oslobađanju rada i učvršćenju i produbljivanju ravnopravnosti naroda i narodnosti, jačanju njihovog bratstva i jedinstva na osnovama koje je utemeljila naša revolucija.

Jugoslavija je u pokretu nesvrstanih, u Ujedinjenim nacijama i na mnogim drugim mestima gde je bilo potrebno i gde je mogla delovati, davala i daje svoj doprinos borbi za očuvanje mira, za razvijanje ravnopravne međunarodne saradnje i za uspostavljanje pravednih ekonomskih i svih drugih odnosa među državama i narodima. Time je Jugoslavija još više učvrstila svoj međunarodni položaj i ugled

kao dosledni borac za mir i progres u svetu, za novi međunarodni ekonomski poredak, za ravnopravnost i razumevanje među narodima i zemljama, za svestranu međunarodnu saradnju na bazi uzajamnog poštovanja i nemešanja u unutrašnje poslove, za miroljubivo rešavanje sporova, za slobodu, nezavisnost i napredak svih naroda i zemalja sveta. Danas, međutim, živimo u nemirnom vremenu najveće međunarodne zategnutosti. Međublokovska suprotstavljenost, borba za sfere uticaja, intervencionizam i opšta trka u naružavanju, posebno nuklearnom, približavaju nas tački koja svet vodi samouništenju. Otuda obaveza svake zemlje i progresivnog čovečanstva uopšte da učine sve što je u njihovoj moći da zaustave ovakve tokove, da ljudskim razumom bude nadvladano bezumlje.

Predsedništvo Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije se, zbog svega toga, odlučilo da pred Skupštinu SFRJ izade sa izveštajem o stanju i problemima u unutrašnjoj i spoljnoj politici Jugoslavije i njenom mestu i ulozi u savremenom svetu i pri tom ukaže na glavne pravce društvene akcije radi daljeg razvitka naše socijalističke zajednice. Čineći to na kraju mandata u ovom sastavu, Predsedništvo SFRJ je uvereno da će time doprineti očuvanju kontinuiteta aktivnosti u unutrašnjoj i spoljnoj politici koju će preuzeti i voditi Predsedništvo SFRJ u novom sastavu.

PRVI DEO: DRUŠTVENO-EKONOMSKI RAZVOJ I FUNKCIONISANJE POLITIČKOG SISTEMA SOCIJALISTIČKOG SAMOUPRAVLJANJA

I. DRUŠTVENO-EKONOMSKI RAZVOJ I OSTVARIVANJE POLITIKE EKONOMSKE STABILIZACIJE. Sredinom 1983. godine usvojen je Dugoročni program ekonomske stabilizacije, koji predstavlja programsku osnovu društveno-ekonomskog razvoja Jugoslavije u narednom periodu na temelju socijalističkog samoupravljanja i ravnopravnosti naših naroda i narodnosti. Ovim dokumentom se otvara perspektiva za prevazilaženje aktuelnih privrednih teškoća i za obezbeđivanje što potpunijeg zadovoljavanja materijalnih i duhovnih potreba naših radnih ljudi i građana, što je zasnovano na bržem rastu produktivnosti rada i efikasnijem privređivanju.*

Dugoročni program ekonomske stabilizacije ostvarivaće se u međusobno zavisnim etapama. Odlučujućim zaokretom u prvoj fazi — odnosno otklanjanjem osnovnih uzroka ekonomske nestabilnosti, inflacije i platnobilansnih problema, i sve većim ostvarivanjem ustavnog položaja radnika u organizacijama udruženog rada kao odlučujućeg faktora u upravljanju tokovima i sredstvima društvene reprodukcije — treba da se, između ostalog, bitno uspori rast inflacije i postigne interna konvertibilnost dinara i time obezbedi dalji razvoj na stabilnijim društveno-ekonomskim osnovama. To traži neodložnu konkretizaciju ciljeva i zadataka zajedničke politike razvoja za naredno srednjoročno razdoblje i stvaranje neophodnih privredno-sistemskih uslova za njeno ostvarivanje naročito u oblasti ekonomskih odnosa sa inostranstvom, energetike, tehničkog i tehnološkog razvoja i poljoprivrede.

Celovitijim sprovođenjem Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije počelo je utvrđivanje zajedničke ekonomske politike za 1983. godinu. Realizujući zahteve Polaznih osnova Dugoročnog programa i Antiinflationog programa, počeli smo da u naš privredni život sve doslednije unosimo ekonomske kriterijume. Sprovođenje politike realnog kursa dinara, dosledno ispunjavanje obaveza u vraćanju inostranih zajmova, mere preduzete za prelazak na realnu amortizaciju i ekonomsku kamatu, te sve upornije suzbijanje prekomerne potrošnje i platežno nepokrivene tražnje — znatno su doprineli rezultatima u 1983. godini.

* Izveštaj Predsedništva SFRJ o društveno-ekonomskom razvoju i ostvarivanju politike ekonomske stabilizacije i o spoljnoj politici i međunarodnom položaju Jugoslavije iz februara 1983. godine sadrži i iscrpan prikaz dostignuća i problema društveno-ekonomskog razvoja zemlje do 1983. godine i njihovih uzroka, kao i ocene i stavove Predsedništva o putevima i metodama našeg daljeg društveno-ekonomskog razvoja.

Iako je reč o skromnim rezultatima oni su — s obzirom na složenost uslova u kojima su postignuti — vanredno značajni jer predstavljaju ohrabrenje i potvrdu ispravnosti akcija i pravaca na koje nas upućuje Dugoročni program. Učinjen je pozitivan zaokret u razmeni sa inostranstvom, u otklanjanju deficita platnog bilansa i jačanju spoljne likvidnosti zemlje. Ostvarene su kvalitativne promene u regionalnoj usmerenosti izvoza na konvertibilno područje, pri čemu nam tek predstoje značajniji prodori svestranije ekonomske saradnje sa zemljama u razvoju. Odliv dinara i deviza u inostranstvo po različitim osnovama je bitno smanjen. Prvi put je posle nekoliko godina u našim ekonomskim odnosima sa konvertibilnim područjem ostvaren suficit u tekućem bilansu plaćanja. Uspeli smo da uredno podmirujemo finansijske obaveze prema inostranstvu čemu je, mada sa zakašnjenjem, doprinela i inostrana finansijska podrška.

Zaustavljen je dalji pad industrijske proizvodnje i u drugom polugodištu protekle godine javili su se prvi znaci njenog oživljavanja. Privreda se sve više orijentiše na izvoz.** Pored toga, činjenica da se pri ukupno manjem uvozu (iako sa tendencijom rasta krajem 1983. godine zbog korišćenja robnih kredita) održava i postepeno povećava industrijska proizvodnja ukazuje da se privreda, a naročito industrija, sve više prilagođava i osposobljava za poslovanje u novonastaloj situaciji, orijentisajući se u sve većoj meri na snabdevanje sirovinama i repromaterijalom, pa i opremom, iz domaćih izvora.

Postignuti su izvesni rezultati i u poljoprivrednoj proizvodnji i pored toga što je u 1983. godini bilo izraženijih problema u snabdevanju poljoprivrede repromaterijalom i delovima iz uvoza i što su prirodni uslovi bili relativno nepovoljni.

Zapažaju se pozitivne promene i u pogledu opšte racionalizacije saobraćajnog sistema i drugih delatnosti infrastrukture. Zaustavljene su i negativne tendencije u poslovanju turističke privrede i, u relativno teškim uslovima, povećan je devizni priliv od turizma. Smanjeni su svi oblici unutrašnje potrošnje mada manje od planiranih razmera i strukture. Promenama u strukturi proizvodnje i uvoza u korist repromaterijala i nekih vitalnih potreba stanovništva poboljšana je snabdevenost tržišta proizvodima od posebnog značaja za stanovništvo. I pored svih teškoća u proizvodnji zaposlenost je porasla oko 2%, ali uz istovremeno opadanje produktivnosti.

Međutim, ove i sledeće dve godine te promene, zajedno sa ostvarivanjem drugih zadataka na koje ukazuje Dugoročni program, moraćemo podržavati i vršiti i dalje u uslovima izdvajanja oko 8% nacionalnog dohotka godišnje za otplatu dugova inostranstvu. U takvim okvirima moramo obezbediti i rast proizvodnje i zaposlenosti u strukturi koju traži ostvarivanje ciljeva ekonomske politike i tome prilagođavati sve oblike domaće potrošnje.

Politikom realnog kursa dinara stvoreni su ekonomski preduslovi za prodor naše privrede na konvertibilno tržište i destimulisan prekomeran uvoz robe i kapitala sa tog područja. Međutim, zbog veoma visokog rasta cena i s tim povezane velike depresijacije dinara brzo su rasli troškovi poslovanja privrede, što od privrednih organizacija traži da potpunijim prilagođavanjem novim uslovima privređivanja obezbede dohodak i spreče slabljenje svoje akumulativne sposobnosti. To je neophodno i zbog odgovarajućeg pomeranja kamatne stope i njenog približavanja realnoj ceni sredstava društvene reprodukcije radi većeg uvažavanja tržišnih kriterijuma i obuzdavanja predimenzionirane finansijske, naročito investicione tražnje. U postojećim uslovima preza-

duženosti privrede i povećanje kamatnih stopa je neminovno dovelo do snažnog rasta troškova poslovanja.

Za mnoge organizacije udruženog rada poseban dodatni teret jesu stalno rastuće kursne razlike koje prvenstveno poglašuju onaj deo privrede koji je previše zadužen na konvertibilnom području. Postojeće kursne razlike i njihovo povećavanje je problem koji traži hitno rešenje, što zahteva kako situacija mnogih organizacija udruženog rada pa i nekih republika i pokrajina, tako i sadašnji način njihovog raspoređivanja na duži period, bez umanjnja ukupnog prihoda, odnosno dohotka, koji kao i kod poslovnih gubitaka, omogućuje potrošnju koja nema realnog pokrića.

Izvesno smanjivanje ukupne potrošnje u prošloj godini nije dovelo i do usporavanja inflacije. Zadržavajući obeležja inflacije tražnje, ona sve više dobija troškovni karakter. Tome je znatno doprinelo kako monopolsko ponašanje mnogih privrednih subjekata tako i zadržavanje administrativnog određivanja cena, a time i njihova sve veća neusklađenost. Došlo je do naglog rasta cena i troškova života, tako da je stopa inflacije u 1983. godini dostigla 58%. Takva inflacija je, vršeći stihijnu preraspodelu nacionalnog dohotka, doprinela slabljenju ekonomskog položaja organizacija udruženog rada u privredi i ubrzanom padu realnih ličnih dohodaka i drugih ličnih primanja. Ona je, s jedne strane, otežala napore za postizanje osnovnih ciljeva ekonomske politike, pre svega podizanja produktivnosti rada i jačanja drugih kvalitativnih faktora privređivanja, a, s druge, dovela je do učestalih pojava špekulativnog prisvajanja društvenog dohotka i do zarada bez rada.

U uslovima pogoršavanja položaja privrede u raspodeli nacionalnog dohotka, opadanja efikasnosti privređivanja, rasta gubitaka, restriktivne kreditno-monetarne politike i umanjnih mogućnosti korišćenja dugoročnih kredita, organizacije udruženog rada u privredi sve više pribegavaju međusobnom zaduživanju, uz sve neurednije izvršavanje svojih obaveza. To pogoršava unutrašnju likvidnost privrede i bitno joj sužava prostor za prilagođavanje novim uslovima privređivanja. Gubici u privredi dobijaju sve ozbiljnije razmere. Sve veći broj organizacija udruženog rada, naročito u nekim privredno nedovoljno razvijenim republikama i SAP Kosovu, kao i u onim delovima zemlje koji su najviše zaduženi u inostranstvu, nelikvidan je i sve manje sposoban za normalno obavljanje tekuće reprodukcije i za razvoj.

Realan pad životnog standarda, a posebno ličnih dohodaka iz radnog odnosa, pored socijalnih posledica direktno se odražava i na položaj radnika u organizacijama udruženog rada i odnose među njima, pre svega u motivisanosti za rad i u mogućnosti za ostvarivanje raspodele prema rezultatima rada.

Izdvajanja za opštu i zajedničku potrošnju su relativno smanjena. Međutim, i pored tog smanjenja, njihov sadašnji nivo još uvek predstavlja težak teret za privredu i njen razvoj pri postojećoj produktivnosti rada, efikasnosti privređivanja, organizovanosti i akumulativnoj sposobnosti privrede. Situaciju još više otežavaju i zaoštreni uslovi privređivanja kao i izostanak potrebne aktivnosti na uklanjanju gubitaka, reprogramiranju njenih unutrašnjih dugova i konsolidaciji njenog finansijskog položaja u celini. S druge strane, pošto nije došlo do bitnijih promena u organizovanosti poslovanja i programskoj usmerenosti društvenih delatnosti, niti do revizije stečenih prava, niti do povećanja sredstava za ove potrebe odgovarajućim zahvatanjem dela prihoda od stanovništva (naročito van radnog odnosa i od imovine) — dosadašnje smanjivanje izdvajanja za opštu i zajedničku potrošnju nepovoljno se odrazilo i na materijalni položaj i na rad tih delatnosti i radnih ljudi u njima.

Zbog svega toga je došlo do daljeg osetnog pogoršanja odnosa u raspoređivanju dohotka na štetu organizacija udruženog rada u privredi čiji je udeo u prvih devet meseci 1983. godine smanjen na 58,4%, što je za 3 procentna poena manje nego u istom periodu 1982. godine. Organizacije udruženog rada u privredi su, na račun svojih sredstava za

** U drugom polugodištu 1983. godine opaža se izvesno poboljšanje privrednog položaja naročito SAD i nekih zemalja OECD-a. Međutim, kako ovo oživljavanje teče veoma sporo, na osnovama izrazite dominacije privrede SAD u međunarodnim ekonomskim odnosima i daljeg zaoštavanja Sever-Jug, pa i zaoštavanja međusobnih odnosa unutar pojedinih ekonomskih grupacija, to u većoj meri ne poboljšava izvozne mogućnosti naše privrede. Stoga su rezultati postignuti u izvozu na konvertibilno područje utoliko značajniji, jer su pre svega proistekli iz izuzetnih napora naših proizvođača i sprovođenja mera ekonomske politike kojima su znatno poboljšani uslovi izvoza.

ličnu i zajedničku potrošnju, izdvojile znatno veća sredstva za akumulaciju i rezerve, ali time nisu mogle nadoknaditi umanjenje dohotka jer je došlo do povećanog udela ostalih učesnika u raspodeli kao i do drugih izdataka, naročito zbog naraslih kursnih razlika i povećanih kamata kojima se u bankama još uvek raspolaže na tehnobirokratski način, odnosno otuđeno od udruženog rada. Tako je došlo do daljeg pada akumulativne, a kod nekih organizacija i reproduktivne sposobnosti.

Znatno i sve veći deo novostvorene vrednosti izmiče stvarnoj kontroli radnika u udruženom radu. Povećan je državni intervencionizam u tokove reprodukcije. Nije se uspelo izaći iz administrativnog načina vođenja politike cena i uređivanja odnosa u primarnoj raspodeli. Još se pretezan deo tzv. društvenih i zajedničkih potreba podmiruje fiskalnim ili parafiskalnim putem, a udruženi rad nema uticaja na to koliko će se izdvajati za pojedine potrebe, niti kako će se ta sredstva trošiti. Čitava sfera proširene reprodukcije je još pod dominantnim uticajem vanprivrednih činilaca, usmeravana iz republičkih, odnosno pokrajinskih i opštinskih organa i organa društveno-političkih organizacija, koji snose i najveći deo političke odgovornosti za promašaje u investicionim poduhvatima. Olako su i preširoko korišćena ustavna ovlašćenja za neposredno usmeravanje sredstava proširene reprodukcije. To produbljuje nesklade u društvenoj podeli rada, uslovljava neracionalnu upotrebu sredstava društvene akumulacije i otežava udruživanje rada i sredstava na jedinstvenom jugoslovenskom tržištu. U celini uzevši, još nema stvarnih pozitivnih promena u pravcu jačanja materijalnog položaja radnika u udruženom radu niti većeg napretka u njegovoj samounravnoj organizovanosti i povezanosti.

Ima izvjesnog, ali sasvim nedovoljnog, napretka u slobojnoj razmeni rada između proizvodnih i drugih društvenih delatnosti. Umesto da se finansiraju zajednički programi i rezultati u njihovom ostvarivanju, i dalje prevladuje finansiranje institucija. Još je nedovoljna, a negde je i potpuno izostala, aktivnost na sužavanju prioriteta u oblasti društvene potrošnje u skladu sa mogućnostima. Veoma sporo se preobražava mreža društvenih delatnosti i organizacija njihovih interesnih zajednica, koje još nisu postale mesto dogovora korisnika i davalaca usluga. Sve je to, uz sporo unapređivanje sistema poreza i doprinosa, veoma usporilo i proces prilagođavanja budžetske i zajedničke potrošnje realnim mogućnostima privrede i dovođenja društvenih delatnosti u funkciju njenog razvoja.

Zbog oslabljenog ekonomskog položaja privrede i osetnog pada životnog standarda radnika, kao i kašnjenja nekih bitnih privredno-sistemskih rešenja, odnosno mera ekonomske politike (posebno promena u kreditno-monetarnom sistemu i politici, sistemu formiranja i društvene kontrole cena, poreskom sistemu i politici i u uslovima sticanja i raspoređivanja dohotka), došlo je do usporavanja dinamike u ostvarivanju Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije.

To je bio razlog što je, istovremeno sa promenama u oblasti primarne raspodele i odnosa cena, izvršenim krajem prošle godine, mada inicijalnih i skromnih razmera, ponovo privremeno određen najviši nivo cena da bi se izbeglo novo ubrzanje troškovne inflacije i narušavanje uspostavljenih pariteta, s tim da se u međuvremenu stvore ekonomski i drugi uslovi za njihovo tržišno formiranje. Tako je odloženo ostvarivanje jedne od osnovnih pretpostavki ekonomske stabilizacije o odlučujućoj ulozi radnika u organizacijama udruženog rada u formiranju i društvenoj kontroli cena. Odustalo se i od preduzimanja nekih mera čije je stupanje na snagu bilo predviđeno za kraj prošle, odnosno početak 1984. godine. Odložena je i primena već donetog propisa o promeni redosleda plaćanja a time i dosledna primena postupka saniranja, odnosno zatvaranja organizacija udruženog rada koje posluju sa gubicima, jer je ocenjeno da bi to, pri postojećem stepenu likvidnosti i reproduktivne sposobnosti privrede, te uslova privređivanja naročito u oblasti cena — dovelo do izuzetno teških društveno-ekonomskih pa i političkih

posledica. Odložen je i prelazak na funkcionalnu amortizaciju, itd.

Priprema dokumenata ekonomske politike za 1984. godinu, koji u svim društveno-političkim zajednicama sadrže i smernice za ostvarivanje prve faze Programa ekonomske stabilizacije, na vreme je završena donošenjem (krajem 1983. godine) rezolucija o ekonomskoj politici u federaciji, republikama i pokrajinama.

Međutim, utvrđenom ekonomskom politikom nije obezbeđen prioritet onim merama kojima bi se osiguralo realizovanje stava Zaključnog dela Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije o jačanju ekonomskog položaja organizacija udruženog rada u privredi — preraspodelom dohotka, olakšanjem njenih kreditnih obaveza, stvaranjem sopstvenih obrtnih sredstava, sređivanjem odnosa u stambenoj i komunalnoj privredi i sl. — kao osnovnih društvenih i ekonomskih pretpostavki za odlučivanje radnika o uslovima sticanja dohotka i o njegovoj raspodeli i drugim osnovnim zahtevima Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije.

Teški problemi iz 1983. i ranijih godina preneti su i u 1984. godinu, neki u još zaoštrenijem obliku. To su u prvom redu otplate dugova inostranstvu, koje i u ovoj godini predstavljaju ozbiljno ograničenje našeg razvoja. Zbog toga je porast proizvodnje i izvoza, zasnovan na povišenoj produktivnosti rada, a time i na većoj rentabilnosti izvoza, utoliko značajniji, jer bez obezbeđenja kontinuiteta započetog procesa oživljavanja industrijske proizvodnje i menjanja njene strukture ne mogu se očekivati novi prodori na inostrana tržišta. A upravo povećavanje suficita u platnom bilansu, posebno sa konvertibilnim područjem, i jačanje deviznih rezervi zemlje predstavljaju okosnicu usvojene ekonomske politike za 1984. godinu.

Rešavanje ozbiljnih problema dinarske nelikvidnosti, saniranje ogromnih gubitaka i nepokrivene potrošnje — tek predstoji. Treba odlučnije pristupiti sprovođenju mera predviđenih Antiinflationim programom za rešavanje problema organizacija udruženog rada koje posluju sa gubicima — njihovim saniranjem, odnosno likvidiranjem. Predstoje i značajni poslovi na unapređenju samoupravnog udruživanja i reprodukcionog povezivanja privrede. Pri sadašnjem stepenu organizovanosti, ona ne može značajnije uticati na uslove privređivanja, niti pak na društvenu reprodukciju u celini. Najveće opterećenje koje je preneto u 1984. godinu, pored otplate prispelih obaveza inostranstvu, jeste rastuća inflacija, sa svim negativnim posledicama po tokove reprodukcije, kretanje ličnih dohodaka i životnog standarda. Administrativno zaustavljanje rasta cena samo će privremeno onemogućiti prevaljivanje povećanja troškova poslovanja na cene proizvoda (zbog dogovorenog povišenja kamatnih stopa, vođenja aktivne politike realnog kursa i pritiska na troškove poslovanja koji proističu iz promena u primarnoj raspodeli).

Ostvarivanje prve faze Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije, posebno u 1984. godini zahteva da se, polazeći od ciljeva i zadataka razvoja utvrđenih u rezolucijama o ekonomskoj politici za 1984. godinu, u svakoj društveno-političkoj zajednici, organizaciji udruženog rada i samoupravnoj zajednici preduzimaju i dosledno ostvaruju mere i akcije kojima se u što je moguće kraćem roku obezbeđuju najneophodnije društvene i ekonomske pretpostavke za realizaciju zajedničke ekonomske politike. Prvih šest meseci ove godine su bitni za ostvarenje ukupne ekonomske politike za 1984. godinu. Iskustva iz proteklog perioda pokazuju da prioritet moraju imati one mere i aktivnosti koje pozitivno utiču na finansijsku konsolidaciju privrede, na jačanje materijalne osnove udruženog rada i odlučivanje radnika u udruženom radu o uslovima sticanja i upotrebe novostvorene vrednosti. To znači da se moraju stvoriti neophodni uslovi za brže otklanjanje osnovnih uzroka inflacije. To treba da bude u središtu pažnje ekonomske politike i svih privrednih i društvenih subjekata. Njeno izvoriste je u inflaciji troškova zbog niske produktivnosti rada i neracionalnog privređivanja, u slabostima postojećeg sistema sticanja i raspoređivanja dohotka i čistog dohotka i raspodele sredstava za lične do-

hotke, kao i u postojećem sistemu finansiranja reprodukcije, a posebno u njenom deficitarnom finansiranju.

Treba otpočeti odlučno otklanjanje ovih uzroka, jer se na taj način znatno može doprineti i jačanju konkurentne sposobnosti naše privrede na inostranim tržištima. Radi ostvarivanja tih zadataka treba nastaviti prilagođavanje i drugih delova privrednog sistema zahtevima Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije i otklanjati prepreke i efikasnim merama i instrumentima podsticati udruživanje rada i sredstava i potpuno funkcionisanje jedinstvenog jugoslovenskog tržišta. Doslednim sprovođenjem izvršenih izmena i dopuna deviznog zakona obezbediće se potrebna cirkulacija deviza i njihova racionalnija upotreba, a time i uspostavljanje deviznog tržišta. Bez njegovog razvoja i potpunijeg funkcionisanja nije moguće dostići unutrašnju konvertibilnost i obezbediti nesmetano delovanje jedinstvenog jugoslovenskog tržišta. Tome će doprineti i vođenje aktivne politike realnog kursa dinara i poboljšanje uslova za unapređivanje zajedničkih ulaganja i uvođenje drugih savremenih oblika ekonomskih odnosa sa inostranstvom.

Prioritet mora dobiti finansijska konsolidacija organizacija udruženog rada u privredi i drugim društvenim delatnostima — reprogramiranjem njihovih dugova i takvim promenama u kreditno-monetarnom sistemu i sistemu finansiranja društvene reprodukcije u celini koje će ih osloboditi prekomerne zavisnosti od bankarskih kredita i obezbediti znatno viši stepen samofinansiranja tekuće i proširene reprodukcije. Ne sme se više odlagati rešavanje problema obrtnih sredstava privrede i primena novih sistemskih rešenja u oblasti proširene reprodukcije i minulog rada.

Neodložne su i promene u sistemu i politici poreza i doprinosa u skladu sa Dugoročnim programom ekonomske stabilizacije. Nema razloga da se već u toku ove godine ne sprovedu značajnija pomeranja poreskog opterećenja sa organizacija udruženog rada i ličnih dohodaka radnika na one korisnike društvenih sredstava i slojeve stanovništva koji mogu i treba više da doprinesu finansiranju društvenih potreba. To važi i za sprovođenje u život odredaba Ustava i Zakona o udrženom radu o usmeravanju u razvoj dela dohotka ostvarenog u izuzetno povoljnim prirodnim uslovima ili pogodnostima na tržištu.

Svođenje opšte, zajedničke i investicione potrošnje u okviru realnih mogućnosti i potreba privrede zavisice prvenstveno od toga u kojoj će meri radnici u udruženom radu biti u položaju da odlučuju o izdvajanjima i upotrebi dohotka za one namene na osnovu društveno dogovorenih prioriteta koji proističu iz Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije. Stoga se mora brže ostvarivati slobodna razmena rada. Neophodna je revizija prava, programa, organizacija i institucija u oblasti zadovoljavanja zajedničkih potreba, kao i reforma celokupnog sistema javnih finansija. Društvena zajednica i organizovane socijalističke subjektivne snage moraju se odlučnije suprotstaviti pokušajima konzerviranja postojećih odnosa, odbrane »stečenih prava« i odlaganja i odugovlačenja sa preduzimanjem onih mera čije je donošenje neophodno u ovoj etapi ostvarivanja Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije.

Treba ubrzati rad na usavršavanju obračunskog sistema i preduzimati druge mere za postepeno otklanjanje anticipirane i nepokrivene potrošnje i za jačanje finansijske discipline.

Sve su to, zajedno sa neophodnim promenama u sistemu društvene kontrole cena, nužne pretpostavke da organizacije udruženog rada — samostalno i u odnosima međusobne zavisnosti — utvrđuju cene u skladu sa ekonomskim zakonitostima i odnosima ponude i tražnje na tržištu. Bez toga nije moguće učiniti značajnije korake u daljem razvoju samoupravljanja, menjanju strukture privrede i podizanju opšte efikasnosti privredivanja na viši nivo. Dosledno sprovodeći režim privremenog zaustavljanja rasta cena, treba nastojati da on što kraće traje i da se za to vreme izvrše sve neophodne pripreme za prelazak na samoupravne i tržišne odnose u formiranju i društvenoj kontroli cena.

Pored promena politike i odnosa cena u privrednoj infrastrukturi (energetika, saobraćaj) i stambeno-komunalnoj privredi, neophodno je i neodložno korenito menjanje pre svega politike cena poljoprivredno-prehrambenih proizvoda. Sadašnji režim i odnosi ugrožavaju pozitivne rezultate postignute u toj oblasti i nepovoljno utiču kako na snabdevenost tržišta i životni standard građana tako i na korišćenje velikih izvornih mogućnosti poljoprivrede.

To iziskuje da se ubrza i rad na donošenju društvenog dogovora o zajedničkim osnovama i merilima za samoupravno uređivanje odnosa u sticanju i raspoređivanju dohotka i čistog dohotka i raspodeli sredstava za lične dohotke i zajedničku potrošnju. Njime bi trebalo obezbediti — uz izdvajanje rente i drugih dohodaka stečenih u vanrednim uslovima — doslednu raspodelu prema rezultatima rada.

Zbog opterećenosti tekućim problemima, koji su zaista veliki i složeni, nikako se ne bi smelo zapostaviti rešavanje problema razvoja, odnosno otvaranje dugoročnije perspektive. U ovoj godini treba pojačati aktivnosti na formulisanju i realizaciji strategije razvoja do 1990, pa i do 2000. godine. Politikom razvoja u tom periodu neophodno je utvrditi i ostvariti duboke strukturalne promene koje bi nas izvele na puteve najsavremenijeg tehnološkog i naučnog progressa u našoj privredi, obezbedile mesto u međunarodnoj podeli rada koje odgovara njenim proizvodnim potencijalima i samoupravnim produkcijom odnosima.

U toku je izrada osnova Dugoročnog plana razvoja Jugoslavije do 2000. godine. Međutim, tek predstoji šira aktivnost na razradi strategije razvoja svih onih delatnosti i faktora koji su Dugoročnim programom ekonomske stabilizacije označeni kao razvojni prioriteti (izvozno orijentisana privreda, energetika, saobraćaj, poljoprivreda, turizam, mala privreda, zapošljavanje), kao i konkretizacija politike regionalnog razvoja utvrđene posebnim separatom Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije. Otpočet je rad i na donošenju Društvenog plana Jugoslavije za period 1986—1990. godine i, istovremeno, aktivnost na donošenju srednjoročnih planova u svim samoupravnim organizacijama i zajednicama. Predstoji i dalja razrada sistema podsticanja bržeg razvoja privredno nedovoljno razvijenih republika i SAP Kosova, koji valja prilagodavati potrebama efikasnijeg ostvarivanja dogovorene politike — bržim razvojem samoupravnih odnosa i usklađivanjem izdvajanja za ove svrhe sa realnim mogućnostima i potrebama udruženog rada kako privredno nedovoljno razvijenih tako i razvijenijih područja zemlje.

I u ovim skućenim materijalnim okvirima nužno je bez odlaganja stvarati što povoljnije organizacione, kadrovske i finansijske pretpostavke za praćenje svetskog tehnološkog progressa i pojačano angažovanje naših naučnih i stručnih potencijala u svim onim oblastima gde imamo ili možemo postići određene prednosti. Radi toga treba izvršiti neophodne pripreme za uvođenje funkcionalne amortizacije gde god ona doprinosi takvom progressu, obezbediti selektivan uvoz opreme potrebne za kontinuiranu modernizaciju naše privrede — posebno one koja je izvozno orijentisana, više vrednovati stvaralaštvo i inventivnost, transformisati sistem obrazovanja, a ulaganja u naučni i istraživački rad učiniti ekonomski što atraktivnijim. Znanje i stručnost moraju postati ključni oslonac naših neizbežnih strukturalnih promena, a nauka i tehnologija vitalni faktori privrednog i društvenog razvoja zemlje.

Angažovanjem širokog kruga naučnih i stručnih radnika na pripremama strategije dugoročnog razvoja zemlje, kako je to učinjeno i prilikom izrade Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije, omogućiće se nalaženje najsavremenijih i našem sistemu odgovarajućih rešenja. Ovakav način rada pokazuje se neophodnim i u donošenju mera i sprovođenju aktivnosti za ostvarivanje Dugoročnog programa, pa ga treba dosledno primenjivati u svim sredinama, angažujući u tome što veći broj stručnjaka iz privrede i drugih društvenih delatnosti.

Ubrzanje samoupravnih integracionih procesa u privredi — na zdravim ekonomskim osnovama i na liniji repro-

dukcioni veza i tokova u jugoslovenskim razmerama — jeste bitan uslov koji otvara široke perspektive za brže i uspešnije ostvarivanje stabilizacije na osnovama socijalističkog samoupravljanja. Zato merama sistema i ekonomske politike i društveno-političkom akcijom organizovanih snaga socijalističke svesti treba podsticati integracione procese koji se zasnivaju na težnji ka optimalnoj društvenoj podeli rada i jačanju uloge i odgovornosti samoupravno organizovanog udruženog rada u ukupnim tokovima društvene reprodukcije, na načelima zajedničkog planiranja, na zajedničkim razvojnim programima i sl.

S tim ciljem posebno je neophodno podsticati da se sredstva akumulacije samoupravno udružuju i usmeravaju u razvojne prioritete utvrđene Dugoročnim programom ekonomske stabilizacije.

Politika oslonca na sopstvene snage podrazumeva, između ostalog, svestranije poslovno povezivanje i udruživanje međusobno zavisnih organizacija udruženog rada u procesu proizvodnje i prometa, radi zajedničkog rešavanja problema snabdevanja, reprodukcije, širenja sirovinске osnove, razvoja uslužnih delatnosti i male privrede. Ta politika pretpostavlja i zahteva bolje korišćenje svih raspoloživih činilaca razvoja, posebno brži razvoj i primenu domaće nauke i tehnologije, komparativnih prednosti i na toj osnovi šire i efikasnije uključivanje u međunarodnu podelu rada. Aktiviranje velikih rezervi u oblasti poljoprivrede zahteva dalji razvoj i intenziviranje privredivanja društvenog sektora u poljoprivredi i samoupravno povezivanje i udruživanje organizacija udruženog rada poljoprivrede, prerade i prometa poljoprivrednih proizvoda sa organizacijama udruženih zemljoradnika, uspostavljanjem trajnih i ravnopravnih uzajamnih veza i odnosa na principu dohotka.

Prvorazredni zadatak zajedničke tekuće politike i politike razvoja — najvažniji kriterijum koji mora biti prisutan pri odlučivanju svakog nosioca društvene reprodukcije, posebno radnika u udruženom radu, kako pri raspodeli i raspoređivanju dohotka tako i pri izboru investicija — jeste stvaranje uslova za otvaranje novih radnih mesta radi rešavanja problema zapošljavanja, naročito mladih i kvalifikovanih kadrova. Putevi i metode rešavanja problema nezaposlenosti celovito su obrađeni posebnim dokumentom Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije, pa je neophodno da se u organizacijama udruženog rada, opštinama, republikama i autonomnim pokrajinama brže preduzimaju mere u tom pravcu.

Socijalna politika u narednom periodu mora u još većoj meri postati integralni deo ekonomske politike, stvaranjem uslova da se socijalna sigurnost obezbeđuje pre svega radom, ali i aktivnom podrškom onim slojevima stanovništva čiji je egzistencijalni minimum standarda ugrožen. Neophodno je da se u organizacijama udruženog rada, komunama, republikama i pokrajinama brže preduzimaju konkretne mere u tom pravcu. Uporedo s tim treba se svim merama ekonomske politike i instrumentima privrednog sistema odlučnije boriti protiv tendencija i pojava socijalne diferencijacije koja ne proističe iz rada i raspodele prema radu.

Neodložne promene opštih uslova privredivanja su samo jedan, ali izuzetno značajan činilac ostvarivanja Stabilizacionog programa. Priroda naših ekonomskih problema i teškoća je takva da bez angažovanja svih subjekata u društvu nije moguće njihovo trajnije prevazilaženje.

Konsolidacija privrede i drugih društvenih delatnosti mora početi od svake organizacije udruženog rada i svake poslovne banke; banke treba da sagledaju svoje bilanse i finansijski položaj i sve posledice koje proističu iz ispunjavanja obaveza prema drugima i iz sopstvenog poslovanja i razvoja. To traži značajne promene u poslovnoj politici svakog subjekta, u obimu i strukturi proizvodnje i tehnološke osnove delatnosti radi podizanja produktivnosti rada i povećavanja efikasnosti poslovanja a time konkurentne sposobnosti organizacija udruženog rada. To podrazumeva stalno unapređivanje organizacije i poslovanja, politike razvoja i investiranja, kao i dosledno svodenje potrošnje u realne mogućnosti. Ove promene se neće moći ostvariti bez aktivnije uloge de-

legacija osnovnih i drugih organizacija udruženog rada u organima društveno-političkih i samoupravnih interesnih zajednica i njihovih poslovnih i finansijskih asocijacija, posebno u organima banaka, o čijoj poslovnoj i razvojnoj politici treba neposrednije da odlučuje udruženi rad.

Posebna je odgovornost svih društvenih činilaca za što racionalniju upotrebu društvene akumulacije, s obzirom na oskudnost sredstava za investicije i neodložne potrebe za dubljim strukturalnim promenama u privredi. Moramo brže napuštati praksu stihijnog i neracionalnog investiranja, dosledno obezbeđujući uslove da o proširenoj reprodukciji odlučuju radnici u udruženom radu. To je jedan od bitnih uslova da se promeni čitava sadašnja praksa usmeravanja društveno-ekonomskog razvoja, odnosno društvenog planiranja — za koje je još uvek karakteristično da se vrši na stari način, odvojeno od samoupravne baze — i da se uspostavi takav sistem planiranja u kome će organizacije udruženog rada, na osnovu trajnih interesa i međusobnih veza, pristupati izgrađivanju sopstvenih i zajedničkih planova i samoupravnih sporazuma o osnovama planova, koji će predstavljati osnov za čitav sistem planiranja u opštinama, republikama, autonomnim pokrajinama i federaciji. Raspoloživa sredstva za investicije treba da se usmeravaju na osnovu kriterijuma zajedničke politike razvoja utvrđene Dugoročnim programom. Neophodno je što pre doneti društveni dogovor o jedinstvenosti metodologiji za utvrđivanje društvene i ekonomske opravdanosti nameravanih investicija.

Obaveza je opština da organizovano i smišljeno preduzimaju neophodne korake na liniji Dugoročnog programa u pogledu prestrojavanja privrede i njenog prilagođavanja novim uslovima, reformisanja organizacija udruženog rada društvenih delatnosti i podsticanja inicijative građana za korišćenje sredstava u ličnoj svojini za rad i sopstveno zapošljavanje. Opštine imaju posebnu odgovornost za razvoj stambeno-komunalne privrede na osnovama Dugoročnog programa. One se, u skladu sa Zakonom o udruženom radu, moraju osposobiti za ostvarivanje svoje obaveze da osnovnim organizacijama udruženog rada omoguće da jednom godišnje u okviru osnovnih proporcija društvenih planova federacije, republika, pokrajina i opština, te sopstvenih razvojnih prioriteta, odlučuju o raspoređivanju dohotka i izdvajanju sredstava za opšte društvene i zajedničke potrebe. Opštine treba da stvaraju što povoljnije uslove za razmah stvaralačke inicijative radnih ljudi i građana i njihovih samoupravnih organizacija i zajednica u komuni.

U republikama i autonomnim pokrajinama je ostvaren napredak u podršci privredi u preorijentaciji na nove uslove privredivanja, pre svega, u njenim izvoznim naporima. Međutim, još nije ostvaren suštinski zaokret u razvoju republika i autonomnih pokrajina kao samoupravnih društveno-političkih zajednica, naročito u sistemu proširene reprodukcije i u oblasti društvene potrošnje, u kojoj su njihove ustavne nadležnosti veoma značajne. O upotrebi velikog dela sredstava društvene reprodukcije odlučuju državni organi republika i autonomnih pokrajina što podriva osnove naših društveno-ekonomskih odnosa. Mnoga kolebanja, često odlaganje i nesprovođenje zajedničke ekonomske politike, do koje se i inače dolazi uz velike teškoće, posledica su i pojava nedovoljne spremnosti nekih republičkih i pokrajinskih organa da sprovedu dogovoreno. Pretežan deo ovlašćenja i nadležnosti, pa prema tome i odgovornosti za ostvarivanje Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije, imaju republike i autonomne pokrajine, pa je i aktivnost njihovih organa od izuzetnog značaja za ostvarivanje zajedničke politike društveno-ekonomskog razvoja.

Republički i pokrajinski etatizam i opštinski partikularizam održavaju se i time što se na nivou federacije na etatistički način odlučuje o nekim značajnim područjima reprodukcije. Reč je, pre svega, o merama kojima se bitno utiče na uslove privredivanja, tj. o merama u oblasti cena, kreditno-monetarnog i deviznog sistema i politike, ali i nekim drugim mehanizmima privrednog sistema. Time se objektivno slabi položaj radnika u udruženom radu i otežava njihovo samostalnije odlučivanje o uslovima proizvodnje i razmene, kao i samoupravno povezivanje i udruživanje na je-

dinstvenom jugoslovenskom tržištu. Da bi se to prevazišlo nužno je da se organizuje i poveže udruženi rad, tako da i takva pitanja društvene reprodukcije rešava na samoupravni način, bez posredovanja države na bilo kom nivou. Nadležni organi federacije dužni su da što efikasnije vrše svoje funkcije, ali tako da merama ekonomske politike motivišu i podstiču brže samoupravno organizovanje radnika u udruženom radu za preuzimanje one uloge i odgovornosti koja im je Ustavom utvrđena.

U uslovima velikih poremećaja u društvenoj reprodukciji i ozbiljnih teškoća u ekonomskim odnosima s inostranstvom, bez dovoljno materijalnih mogućnosti da se u neophodnoj meri ekonomskim i samoupravnim putem utiče na tokove društvene reprodukcije, administrativne intervencije državnih organa su nužni instrumenti zaštite i jačanja samoupravnog društveno-ekonomskog odnosa. Pri tome je, međutim, važno da organi države na svim nivoima što efikasnije obavljaju svoje Ustavom i zakonom utvrđene funkcije, da njihove mere i aktivnosti ni u kom smislu ne izlaze iz okvira njihovih Ustavom utvrđenih nadležnosti i da se stalnim razvijanjem socijalističkog samoupravljanja sve više smanjuje potreba za njima.

Prevladavanje etatističkih tendencija, koje se u našim uslovima izražavaju i u autarkičnim preprekama racionalnoj podeli društvenog rada na jedinstvenom jugoslovenskom privrednom području, moguće je samo upornim suzbijanjem — svim merama ekonomske politike i mehanizmima privrednog sistema — ostataka kapital-odnosa. Državni i grupno-svojinski odnosi i ostaci najamnog položaja radnika, koji još uvek prevladaju u mnogim sredinama, dovode do stvaranja odnosa prema društvenoj svojini kao prema državnoj svojini, što je i osnovni uzrok slabljenja samoupravnog reda i discipline i kršenja zakonskih i moralnih normi. To zahteva upornu borbu protiv prakse birokratskog i tehokratskog odlučivanja o dohotku u vidu etatističkog i grupno-svojinskog monopola i privilegija, odnosno protiv privatnog prisvajanja društvene svojine, i zalaganje za stalno unapređivanje i razvijanje samoupravne integracije udruženog rada. Pri tome se mora polaziti od osnovnog stanovišta Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije da se institucionalni okviri razvoja sistema socijalističkog samoupravljanja nužno zasnivaju na delovanju zakonitosti socijalističke robne proizvodnje i odgovarajućeg sistema samoupravnog društvenog planiranja.

U procesu utvrđivanja i sprovođenja Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije Predsedništvo SFRJ je razmatralo ona pitanja iz oblasti društveno-ekonomskih odnosa i privrednog razvoja koja su od ključnog značaja za ukupan društveno-ekonomski razvoj zemlje i ravnopravnost naših naroda i narodnosti. Pogoršanje spoljne likvidnosti zemlje zahtevalo je i kontinuirano angažovanje Predsedništva SFRJ u vezi sa rešavanjem osetljivih pitanja dugova u inostranstvu, njihovog urednog podmirivanja kao i zaduživanja radi ostvarivanja Programa stabilizacije. Pri tome je polazilo od toga da probleme zaduženosti privrede i pitanja u vezi sa finansijskom podrškom iz inostranstva Stabilizacionom programu treba rešavati u skladu sa dugoročnim interesima našeg razvoja i suverenim položajem naše zemlje.

Posebno su razmatrana pitanja ostvarivanja politike brzeg razvoja privredno nedovoljno razvijenih republika i SAP Kosova i problemi njihove likvidnosti, energetske problemi zemlje, stanje unutrašnje likvidnosti privrede i problemi kreditno-monetarne politike i finansiranja društvene reprodukcije.

Prateći osnovne privredne tokove i sprovođenje Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije, Predsedništvo SFRJ je utvrđivalo svoje ocene i stavove radi pokretanja odgovarajućih aktivnosti u federaciji, republikama i pokrajinama, i s njima upoznavalo sve nadležne, odnosno odgovarajuće organe, predsedništva republika i pokrajina, te odgovarajuće društveno-političke organizacije.

Ocenama i stavovima Predsedništva SFRJ iz aprila 1983. godine o problemima ekonomske politike i politike razvoja i o organizaciji Saveznog izvršnog veća utvrđene su smernice

aktivnosti odgovarajućih organa federacije na sprovođenju ekonomske politike i usvojene preporuke za prilagođavanje organizacije i metoda rada tih organa potrebama sprovođenja Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije. Sredinom januara ove godine Predsedništvo SFRJ se obratilo Skupštini SFRJ, Centralnom komitetu Saveza komunista Jugoslavije, Saveznom izvršnom veću i rukovodstvima drugih društveno-političkih organizacija u federaciji, te predsedništvima republika i autonomnih pokrajina, sa svojim ocenama i stavovima u vezi sa dotadašnjim kao i daljim sprovođenjem Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije.

U toku 1983. godine i u prvim mesecima ove godine Predsedništvo je na svojim sednicama ili na konsultativnim sastancima svojih članova više puta razmatralo društveno-ekonomska pitanja, sa ciljem da, u okviru svojih ustavnih nadležnosti, što aktivnije sudeluje u donošenju i ostvarivanju Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije. Pri razmatranju ovih pitanja u radu Predsedništva su učestvovali i predsednici Skupštine SFRJ i Saveznog izvršnog veća, a u nekim slučajevima i predsednici predsedništava republika i pokrajina, što je doprinosilo celovitosti sagledavanja problema i širini akcija za njihovo rešavanje.

II. FUNKCIONISANJE POLITIČKOG SISTEMA I RAZVOJ SOCIJALISTIČKOG SAMOUPRAVLJANJA.

Ustavom i Zakonom o udruženom radu institucionalno i normativno je ustanovljen naš celovit politički sistem socijalističkog samoupravljanja, a odlukama Jedanaestog kongresa SKJ određeni politički pravci društvene akcije radi njegovog daljeg razvoja i usavršavanja. Dvanaesti kongres SKJ je ukazao na potrebu da se na ovim osnovama kritički preispita njegovo funkcionisanje. Polazna osnova razvoja i razrade našeg sistema jeste ustavna pozicija i uloga radničke klase, radnih ljudi i građana, svih naših naroda i narodnosti. Na tome se zasniva ceo sistem socijalističke samoupravne demokratije, društveni odnosi i političke institucije, uključujući i sistem odnosa u federaciji.

U ostvarivanju političkog sistema socijalističkog samoupravljanja postignuti su značajni rezultati i stečena dragocena iskustva. I u veoma otežanim i složenim unutrašnjim i međunarodnim okolnostima naš politički sistem se pokazao sposobnim za razrešavanje društvenih problema i konflikata i za usklađivanje različitih pa i protivrečnih interesa. To potvrđuje njegov dinamizam, vitalnost i sposobnost da obezbeđuje stabilne odnose u društvu.

Praktično ostvarivanje političkog sistema socijalističkog samoupravljanja nailazilo je na mnoge objektivne teškoće, ali i na otpore birokratsko-etatističkih, tehokratskih i liberalističkih snaga koje i dalje nastoje da imaju monopol u privrednom i društvenom odlučivanju i dominantnu poziciju u društvu. S druge strane, ni društveno-ekonomski ni politički sistem, naročito u pojedinim segmentima, nisu toliko konzistentni, izgrađeni i razrađeni da bi omogućili udruženim radnicima u organizacijama udruženog rada da u punoj meri ostvaruju svoje ustavno pravo da donose neophodne odluke u udruženom radu i u društvu u celini u skladu sa potrebama našeg društvenog razvoja i promenama u međunarodnim ekonomskim i političkim odnosima. Zbog svega toga usporava se potiskivanje birokratsko-etatističkih i tehnomenadžerskih elemenata i tendencija i otežava otklanjanje stihijskih kretanja, odnosno prevazilaženje njihovih neracionalnosti i društveno neprihvatljivih dejstava.

Iz svih tih razloga u praksi se nedosledno sprovodi ustavno načelo da radnik u udruženom radu, na osnovu zajemčenog prava rada društvenim sredstvima, stvarno i neposredno upravlja ne samo tekućim radom, nego i sredstvima društvene reprodukcije u osnovnoj organizaciji udruženog rada, a preko svojih delegata i delegatskih skupština u svim društveno-političkim zajednicama i svim drugim oblicima udruživanja rada i sredstava i organizovanosti udruženog rada i u društvu u celini. Zbog toga se sa velikim teškoćama i zakašnjenjima ostvaruju utvrđeni ciljevi ekonomske politike i pravci razvoja i često od njih odstupa tako da dolazi do sve izraženijeg raskoraka između načela na kojima se

zasniva naš politički sistem i društvene prakse, odnosno društveno-ekonomskog razvoja.

Za uspešno ostvarivanje ciljeva ekonomske stabilizacije i za što uspešnije funkcionisanje i razvoj političkog sistema neophodni su novi prodori u razvoju socijalističkog samoupravljanja kako bi u praksi o svim društvenim pitanjima odlučivali i svim društvenim poslovima upravljali oni koji rade i stvaraju. Daljim razvojem socijalističkog samoupravljanja naročito treba brže prevazilaziti sve oblike parcijalizacije i autarkije i stvarati uslove za dublju društvenu i privrednu integraciju na osnovama interesa radnika i svih radnih ljudi i pune ravnopravnosti naroda i narodnosti. Ono treba da se brže i uspešnije oslobađa improvizacije i stihije i da se dosledno razvija kao sistem slobodno udruženog rada. Za sve se to mora i može izboriti radnička klasa organizovana u sistemu slobodno udruženog rada, uz stalnu i upornu borbu Saveza komunista i svih drugih snaga organizovane socijalističke svesti.

S obzirom na to da odstupanja i deformacije u razvoju društveno-ekonomskih odnosa u osnovi ne proističu iz slabosti i nedograđenosti samoupravnog društveno-ekonomskog i političkog sistema, nego iz njihovog sporog i nedoslednog sprovođenja u život, one se i ne mogu otkloniti samo korekcijama i usavršavanjem institucija i mehanizama sistema. To, naravno, ne umanjuje nužnost razmatranja i preispitivanja konkretnih rešenja u pojedinim segmentima političkog sistema, već ukazuje na potrebu da organizovane snage socijalističke svesti kritičkom analizom utvrde stvarne uzroke raznih deformacija i problema u njegovom funkcionisanju i da na temelju toga usmere svoju aktivnost. Pri tome u središtu pažnje mora biti borba za oživotvorenje ustavnih načela kojima su određeni samoupravni položaj i uloga radničke klase u društvu i socijalistički samoupravni društveno-ekonomski odnos.

Pri preispitivanju konkretnih rešenja u pojedinim segmentima političkog sistema ne smeju biti podvrgnute reviziji ustavne odredbe kojima se obezbeđuju prava radnika i udruženog rada da raspoložu plodovima svog tekućeg i minulog rada, da prema svojim, zajedničkim i opštim društvenim potrebama usmeravaju društvenu akumulaciju i razrešavaju strukturalne neusklađenosti naše privrede. Isto tako, nema mesta odstupanju od ustavnih načela i rešenja kojima se obezbeđuje nacionalna ravnopravnost i prava i obaveze republika i autonomnih pokrajina da samostalno snose i vode brigu i o vlastitom razvoju i o razvoju federacije. Nedopustivo je uzmicanje od već ostvarenih i u praksi potvrđenih odnosa u federaciji koji se grade na osnovama dogovaranja i sporazumevanja. Istovremeno, argumentovanoj kritici i promenama je podložno sve što se pokazalo i što se pokazuje kao kočnica da se ustavna načela i strateška opredeljenja u izgrađivanju socijalističkog samoupravnog društva i federacije na tim osnovama potpunije i dosledno ostvaruju.

Uvođenjem delegatskog sistema stvoreni su institucionalni uslovi za ostvarivanje odlučujuće političke i ukupne društvene pozicije radničke klase i svih radnih ljudi. U našoj praksi, međutim, delegatski način odlučivanja u osnovnim samoupravnim asocijacijama i društveno-političkim zajednicama još nije u potpunosti postao preovlađujući način donošenja društvenih odluka. Ostaci predstavničkog načina odlučivanja ogledaju se u nedovoljnoj povezanosti delegata i delegacija sa njihovom samoupravnom bazom, u pojavama manipulisanja samoupravljanjem i uzurpiranja prava radnih ljudi i građana, odnosno u niskom stepenu odgovornosti prema samoupravnoj bazi, zbog čega se odluke najčešće donose bez smernica iz samoupravne delegatske baze. Tako se »delegatskim« plaštom pokriva neformalno odlučivanje, često i o najvažnijim stvarima, dominacija izvršnih i upravnih organa nad delegatskim telima i sl. Uz to se još i dugom procedurom i sporošću u donošenju odluka sputava entuzijazam i stvaralačka energija radnih ljudi, pa slabi njihova stvarna zainteresovanost za opšta društvena pitanja i interese. Takvo stanje se još više pogoršava zbog sporosti u donošenju odluka, nedoslednosti u njihovom ostvarivanju, različitosti pa i protivrečnosti u njihovom tumačenju.

Do svih ovih nedostataka dolazi, pre svega, zbog nedovoljne razvijenosti osnovnog socijalističkog samoupravnog produkcionog odnosa. Na toj osnovi se održavaju slabosti kao što su: da delegacije nemaju stalnu radnu vezu sa svojom bazom, da su i one, a i delegati — u dobroj meri i zbog slabosti izbornog sistema — često prepušteni sami sebi; da povezivanje delegacija još nije ostvareno kao permanentni demokratski proces i da se u njihov rad još ne uključuju dovoljno i na odgovarajući način društveno-političke organizacije kao njihova unutrašnja pokretačka idejna i politička snaga. To ujedno ukazuje i na glavne pravce društvene akcije snaga organizovane socijalističke svesti i borbe za dalji razvoj našeg društveno-političkog sistema u celini, a posebno delegatskih odnosa.

U kritičkim ocenama funkcionisanja i ostvarivanja delegatskog sistema s pravom se ističu primedbe na način izbora kadrova za odgovorne samoupravne i političke funkcije u društvu. Zbog pomenutih slabosti, uskosti i nerazvijenosti političkog rada društveno-političkih organizacija, a posebno činjenice da Socijalistički savez još nije u punoj meri razvio svoje Ustavom predviđene funkcije — radnička klasa i radni ljudi i građani u društvenoj bazi, u samoupravnim organizacijama i zajednicama i opštinama, kao osnovnim samoupravnim, odnosno društveno-političkim zajednicama, još uvek nemaju odlučujući uticaj u predlaganju kandidata i izboru na odgovorne funkcije u društveno-političkom sistemu. Nije dovoljno obezbeđeno da stvarne interese radničke klase i svih radnih ljudi zastupaju oni koji su svojim radom stekli poverenje radnih ljudi i građana. To ukazuje na potrebu većeg angažovanja svih organizovanih snaga socijalističke svesti da se dosledno ostvaruju politički stavovi u vođenju kadrovske politike i dalje demokratizuje naš izborni sistem da bi radni ljudi i građani stvarno neposredno odlučivali o tome kome poveravaju samoupravne i druge društvene funkcije i odgovornosti. Aktuelni trenutak naše ukupne situacije zahteva kadrovsku obnovu na svim nivoima i u svim sredinama čiji nosilac moraju biti radni ljudi i građani u društvenoj bazi kako bi se obezbedilo da na odgovorne funkcije budu izabrani idejno jasno opredeljeni i stručno sposobni kadrovi koji mogu i znaju da mobilizuju radne ljude i građane i kreativno doprinose ostvarivanju usvojene politike i, posebno, politike ekonomske stabilizacije.

Slobodna razmena rada, utemeljena Ustavom i Zakonom o udruženom radu, izražava se i ostvaruje kao potreba i mogućnost da radni ljudi u međusobnim odnosima, bez posrednika, neposredno odlučuju o zadovoljavanju zajedničkih potreba i interesa.

Samoupravne interesne zajednice treba da predstavljaju, prema načelima i normama Ustava, vid samoupravnog organizovanja za zadovoljavanje posebnih, zajedničkih i opštih potreba i interesa i pogodan oblik deatizacije i demonopolizacije odlučivanja o tim potrebama. U praksi, međutim, dolazi do takvih i takvih deformacija koje ozbiljno narušavaju i onemogućavaju i samu slobodnu razmenu rada. U nekim sredinama i delatnostima samoupravne interesne zajednice, suprotno njihovoj ustavnoj suštini, sve više izrastaju u paradržavne institucije, čime se smanjuju mogućnosti za samoupravno udruživanje i ostvarivanje društveno-ekonomskih odnosa na osnovama slobodne razmene rada. To je umnogome doprinelo da su, u celini posmatrano, rezultati u ovoj oblasti nedovoljni. Oni zaostaju za potrebama dostignutog stepena materijalne razvijenosti, za spremnošću radnih ljudi i građana da neposrednim sporazumevanjem o zajedničkim interesima i potrebama i u procesu njihovog ostvarivanja slobodno razmenjuju rad i sredstva što je društveno-ekonomska suština i smisao slobodne razmene rada i samoupravnog interesnog organizovanja.

Zbog takvih odnosa u mnogim sredinama dolazi do brojčanog porasta administracije i njene moći u samoupravnim interesnim zajednicama, uz zadržavanje pa i porast moći i uticaja administracije u odgovarajućim organima društveno-političkih zajednica. Time jača njihova posrednička uloga između udruženih radnika u materijalnoj proizvodnji i u društvenim delatnostima, između korisnika i da-

valaca usluga. Neprevaziđeni preovlađujući automatizam obaveznih doprinosa, kojim se iz dohotka organizacija u druženju rada i ličnih dohodaka radnika izdvajaju sredstva za zadovoljavanje zajedničkih potreba, osnovni je uzrok problema zbog kojih se u mnogim sredinama usporava slobodna razmena rada i odgovarajuća afirmacija samoupravnog interesnog organizovanja. Stoga je i savlađivanje otpora doslednoj primeni sistema bruto-ličnih dohodaka i raspolaganja njime na osnovu samoupravnih akata osnovnih organizacija udruženog rada i sporazuma i dogovora o zadovoljavanju zajedničkih potreba i interesa — glavni zadatak za oživotvorenje ustavne koncepcije o slobodnoj razmeni rada.

Razvojem socijalističkih samoupravnih društveno-ekonomskih odnosa i uvođenjem i jačanjem delegatskog sistema u suštini se menjaju karakter i uloga države i dolazi do jačanja procesa podruštvljavanja politike i odumiranja države. U praksi se, međutim, zapažaju tendencije širenja uloge i uticaja pojedinih državnih organa izvan nadležnosti koje su im sistemom utvrđene. Na jednoj strani imamo preterano državno mešanje u regulisanje odnosa u društvenoj reprodukciji i u društvu uopšte, dok, s druge strane, u nekim njenim klasičnim funkcijama (poreske i inspeksijske službe, službe finansijske kontrole i evidencije i dr.), država i njeni organi ispoljavaju neefikasnost i sporost.

Prevazilaženje mnogih slabosti u delovanju izvršnih i upravnih organa zahteva više javnosti u radu, demokratske kontrole i nove forme i oblike podruštvljavanja izvršnih funkcija. Značajnu ulogu u tome imaju društveni saveti kao oblik zajedničke inicijative i usklađivanje akcije na utvrđivanju i sprovođenju politike u pojedinim oblastima. Pozitivna iskustva iz njihovog rada osnova su i inicijative za formiranje društvenih saveta pri pojedinim organima uprave. Osnivanje tih saveta jedan je od uslova za podruštvljavanje, demokratizaciju, veću efikasnost i odgovornije vršenje funkcija organa uprave.

Neophodni su veći napori u modernizaciji rada, materijalnom i kvalitetnijem kadrovskom jačanju organa državne uprave da bi oni mogli u potpunosti odgovoriti svojim zadacima u skladu sa zahtevima i karakterom našeg socijalističkog samoupravnog društva.

U našoj višenacionalnoj federativnoj zajednici posebno su značajne funkcije koje su poverene savezним organima. Oni treba da budu osposobljeni da svojim radom obezbede uspešno ostvarivanje funkcija federacije. Zato u navedenim pravcima treba ubrzati rad na osposobljavanju državne uprave u celini, a posebno u federaciji.

Dogovaranje i sporazumevanje republika i pokrajina pokazali su se kao nezamenljiv oblik i praksa ostvarivanja Ustavom utvrđenih zajedničkih interesa u federaciji, jačanja kohezije naše zajednice i ostvarivanja integrativnih funkcija političkog sistema. Međutim, ovo dogovaranje i sporazumevanje još uvek prati formalizam u radu, neulaženje u suštinu razlika, odsustvo napora za pronalaženje zajedničkih rešenja i interesa uz uvažavanje specifičnosti, zatim sporost, neefikasnost, neizvršavanje dogovorenog i slično. Do sporosti neefikasnosti dolazi i zbog nedovoljnog uključivanja zainteresovanih samoupravnih organizacija i zajednica, odnosno njihovih delegata u izgrađivanju i utvrđivanju republičkog odnosno pokrajinskog pa i zajedničkog jugoslovenskog interesa, kao i zbog nedovoljne odgovornosti i osposobljenosti kadrova za nalaženje zajedničkog interesa i rešenja. Usled toga se ono često svodi na dogovaranje osamostaljenih političko-upravnih reprezentacija. Dogovaranje je otežano i zbog nedovoljne uzajamne informisanosti delegacija o interesima drugih samoupravnih organizacija i zajednica kao i različitosti njihovih ovlašćenja, zbog složenosti procedure i sl. Do neefikasnosti dolazi i zbog pojave širenja kruga pitanja o kojima se republike i autonomne pokrajine dogovaraju i odlučuju konsenzusom izvan onoga što je Ustavom utvrđeno. Složenosti procesa dogovaranja republika i autonomnih pokrajina doprinose i objektivni činioци — neujednačen stepen ekonomske razvijenosti, različit nivo društveno-političkog i kulturnog razvoja, specifične istorijske okolnosti, itd.

Te i druge slabosti i teškoće koje dovode do zastoja u dogovaranju republika i autonomnih pokrajina u ostvarivanju zajedničkih interesa u federaciji, u sadašnjoj otežanoj ekonomskoj i političkoj situaciji mogu u javnosti stvarati utisak o postojanju razlika koje se sistemom dogovaranja ne mogu prevazilaziti. Sve to, kao i ukupan društveni i ekonomski razvoj, traži da republike i autonomne pokrajine sa više odgovornosti pristupaju zajedničkom iznalaženju rešenja koja su od interesa za sve. Izvršni i upravni organi imaju posebno mesto u dogovaranju republika i autonomnih pokrajina u organima i telima federacije. Još u početnoj fazi ti organi treba da nastoje da predloži rešenja što približnije izražavaju zajednički interes. Postojanje takvih jasnih predloga o svim pitanjima olakšalo bi i ubrzalo proces dogovaranja republika i autonomnih pokrajina. To bi, uz javnost rada, doprinelo prevazilaženju nepotrebne politizacije interesa pogađanja i kompromisa koji u sebi nose opasnost neizvršavanja dogovorenog.

Neposredno sporazumevanje i dogovaranje republika i pokrajina, kao ustavom predviđeni oblik ostvarivanja zajedničkih interesa, još uvek zaostaje za ukupnim razvojem socijalističkih samoupravnih odnosa. Nerazvijeni su i drugi samoupravni oblici ostvarivanja zajedničkih interesa u federaciji, kao što je neposredno povezivanje i udruživanje organizacija udruženog rada i drugih samoupravnih organizacija i zajednica, aktivnost društveno-političkih organizacija dr. Stoga je neophodno stvarati takve uslove da udruživanje rada i sredstava organizacija udruženog rada i njihovih asocijacija preko republičkih i pokrajinskih granica — uz sve oblike podsticanja i favorizovanja zajedničkih ulaganja — postane preovlađujući oblik ostvarivanja zajedničkih interesa u neposrednim međusobnim odnosima republika i autonomnih pokrajina. Neposredna saradnja republika i autonomnih pokrajina treba da se intenzivnije ostvaruje i u kulturi, nauci, obrazovanju, socijalnoj politici i drugim oblastima života i rada.

Predsedništvo SFRJ je, u okviru svojih ustavnih nadležnosti, pratilo i podsticalo unapređivanje dogovaranja i sporazumevanja republika i autonomnih pokrajina u Veću republika i pokrajina Skupštine SFRJ. Ako se u redovnom postupku usaglašavanja stavova nisu mogle pravovremeno doneti odluke značajne za celu društvenu zajednicu, Predsedništvo SFRJ je, oslanjajući se na inicijative, procene i napore Saveznog izvršnog veća, postupalo u skladu sa svojim ustavnim pravom i odgovornošću za donošenje privremenih mera. Istovremeno je stalno ukazivalo na postojeće institucionalne mogućnosti za savladavanje objektivnih teškoća i subjektivnih slabosti u procesu dogovaranja republika i autonomnih pokrajina. Da bi Predsedništvo SFRJ što uspešnije ostvarivalo svoje ustavne funkcije, neophodno je, polazeći od njegovih ustavnih nadležnosti i odgovornosti, razvijati još neposrednije odnose sa Skupštinom SFRJ, Saveznim izvršnim većem i odgovarajućim subjektima dogovaranja republika i autonomnih pokrajina u ostvarivanju zajedničkih interesa u federaciji, kako bi pravovremeno imalo uvid u probleme i pojave u procesu njihovog sporazumevanja i dogovaranja.

Ostvarivanju nacionalne ravnopravnosti naroda i narodnosti i u ovom periodu je posvećena posebna pažnja. Međutim, u politici ostvarivanja nacionalne ravnopravnosti ima pojava, odnosno pokušaja da se ona ugrozi gde god za to postoji prostor — od ekonomije i politike, kulture i obrazovanja do sporta. U našim uslovima društvenu osnovu nacionalizma ne čine samo ostaci klasnog društva, nego i snažni pritisci etastičkog i grupno-svojinskog, pa i privatno-sopstveničkog interesa koji dovode do republičkog, odnosno pokrajinskog zatvaranja i jačanja tendencija federativnog centralizma. U idejnoj sferi takve pojave i tendencije našle su svoj izraz u određenim naučnim disciplinama, naročito u historiografiji, etnologiji i lingvistici kao i na nekim područjima kulture, što su nacionalističke snage pokušavale iskoristiti za svoje ciljeve.

Najdrastičiji vid narušavanja međunacionalnih odnosa u ovom periodu je pokušaj kontrarevolucije albanskih nacio-

nalista i iredentista u SAP Kosovu, u proleće 1981. godine. Zbivanja u SAP Kosovu pokazala su kakve sve opasnosti za Jugoslaviju kao celinu i sve njene delove krije u sebi potiskivanje i zapostavljanje socijalističkog samoupravljanja i kako se svim tim neprijatelj koristi za svoje subverzivno delovanje.

U proteklom periodu suočavali smo se sa pojavama kršenja normi socijalističkog morala, zakona, samoupravnih sporazuma i društvenih dogovora što se ogleda u neodgovornosti, grubim nasrtajima na društvenu svojinu i na samoupravna prava radnih ljudi i građana, u birokratskoj samovolji, uzurpacijama i sl. Ove pojave, kao i određene nedoslednosti u razvoju socijalističkog samoupravljanja, negativno utiču na raspoloženje među radnim ljudima i slabe motivaciju za proizvodno i društveno angažovanje.

Radni ljudi i građani zahtevaju energične mere i borbu protiv kršenja ustavnosti, zakonitosti i socijalističkog morala radi istinskog razvoja samoupravnih odnosa i jačanja socijalističke samoupravne demokratije.

Zbog toga je osposobljenost i efikasnost inspekcijskih, pravosudnih i drugih državnih organa i neposredne radničke kontrole od bitnog značaja za vršenje njihovih ustavnih i zakonskih funkcija.

Složena situacija i protivrečnosti sa kojima se naše društvo susreće, kao i veća doslednost u borbi za ustavnost i zakonitost, imaju za posledicu povećanje konflikata ali i njihovo efikasnije otkrivanje i razrešavanje u institucijama pravosudnog sistema.

Učinjen je značajan korak u prilagođavanju pravosuđa društvenim potrebama, afirmaciji samoupravnog sudstva i podružljavanju pravosudnih funkcija kao i transformaciji sudstva u celini. No, i pored toga, pravosudne institucije i organi još nisu dovoljno ažurni i efikasni. Stoga, organizaciju i nadležnost pravosudnih organa, pri njihovoj daljoj transformaciji, treba u još većoj meri dovesti u funkciju efikasnijeg ostvarivanja prava radnih ljudi i zaštite vrednosti socijalističkog samoupravnog društva. Tome treba da doprinese usklađivanje propisa i korišćenje svih mogućnosti za ubrzavanje i skraćivanje istražnog, parničnog, krivičnog i izvršnog postupka, ali i brže rešavanje materijalnih i kadrovskih problema ovih organa.

Samoupravno sudstvo pruža velike mogućnosti za podružljavanje sudskih funkcija, za otklanjanje konflikata koji nastaju u udruženom radu i za rasterećenje redovnih sudova. Mogućnosti koje za to pružaju Ustav i postojeći zakoni nisu svuda dovoljno iskorišćene. U zaštiti samoupravnih socijalističkih odnosa pojedini oblici samoupravnog sudstva, kao što su sudovi udruženog rada, već su se afirmisali u praksi. Od bitnog značaja je društvena akcija kojom će se podsticati i razvijati i ostali oblici samoupravnog sudstva (arbitraža, mirovna veća, izabrani sudovi i dr.).

Posebno je značajno odgovarajuće angažovanje i doprinos pravosudnih organa ostvarivanju politike društveno-ekonomske stabilizacije. Zajedno sa drugim subjektima društvene samozaštite, oni moraju dosledno i neprikosnoveno primenjivati zakonska sredstva i efikasno štiti društveno-ekonomske odnose i društvenu svojinu, sprečavajući sve pokušaje bilo kakvih i bilo čijih monopola. Pri tome je veoma značajno obezbeđivanje ujednačavanja kriterijuma gonjenja, kvalifikovanja dela, kaznene politike i primene odgovarajućih sankcija prema izvršiocima delikata iste društvene opasnosti.

Bitan uslov za uspešno prevladavanje sadašnjih društveno-ekonomskih, političkih i drugih problema i protivrečnosti i jedna od osnovnih pretpostavki za dalji razvoj socijalističkog samoupravljanja jeste dosledno ostvarivanje principa odgovornosti. U današnjim uslovima odgovornost se mora zaostrijeti jer radni ljudi i građani s razlogom traže objašnjenja za krupne privredne promašaje i propuste, za ugrožavanje društvene imovine i kršenje zakonskih i drugih propisa, za birokratsku samovolju i grupno-svojinsko ponašanje i za povećavanje socijalnih razlika mimo rada. Najveće nezadovoljstvo izaziva sporo otklanjanje ovih negativnih pojava i

izostajanje konkretne odgovornosti njihovih nosilaca. Iako je sistem odgovornosti Ustavom i Zakonom o udruženom radu precizno postavljen, njegovom zamaglivanju i nedoslednom sprovođenju u praksi najviše doprinosi voluntarizam i nepoštovanje objektivno datih ekonomskih zakonitosti, kao i sporo ostvarivanje osnovnog samoupravnog proizvodnog odnosa i ustavnog položaja radnika da odlučuju o višku svog rada, ekonomskoj i razvojnoj politici, odnosno pojave da to umesto njega čine razni centri otuđene političko-izvršne moći. Na toj osnovi se i stvara prostor za razne manipulacije, izigravanje dogovorene politike, nametanje sopstvenih interesa i stavova kao jedino mogućih zajedničkih rešenja i sl.

Aktuelne negativne pojave i problemi u našem društvu, posebno nedoslednost u sprovođenju zajednički dogovorene politike, zastoji u ostvarivanju Programa ekonomske stabilizacije, kao i neodgovornost u vršenju samoupravnih, javnih i drugih društvenih funkcija i, uopšte, u obavljanju radnih zadataka — zahtevaju da se svi socijalistički društveni činoci pojačano i sa punom doslednošću angažuju i energično preduzimaju konkretne mere za otklanjanje svega što sputava naš socijalistički samoupravni razvitak. Organizovane snage socijalističke svesti treba da se odlučno angažuju na utvrđivanju i jačanju odgovornosti svakog nosioca javnih funkcija. Moramo se izboriti za jačanje principa odgovornosti srazmerne ovlašćenjima, za razvijanje odnosa u društvu na osnovama Ustava, zakona i samoupravnih opštih akata, odnosno za ponašanje koje će podsticati dosledno ostvarivanje ciljeva ekonomske stabilizacije i dalji razvoj socijalističkih samoupravnih odnosa.

Politički sistem socijalističkog samoupravljanja i njegovo ostvarivanje zahtevaju stalnu mobilnost, organizovanu akciju i borbu svih snaga organizovane socijalističke svesti u obezbeđivanju vodeće pozicije radničke klase. Zbog toga, Savez komunista i sve druge socijalističke subjektivne snage, kao bitan faktor političkog i ustavnog sistema, imaju nezamenljivu ulogu u svakodnevnoj borbi i aktivnostima radnih ljudi i građana za rešavanje njihovih vitalnih problema koji se javljaju na liniji materijalnog i socijalnog progressa, demokratskih i humanijih odnosa svojstvenih našem socijalističkom samoupravnom društvu. Jedino takvom stvaralačkom i angažovanom akcijom one mogu uspešno usmeravati društvena kretanja i određivati pravce i sadržaje daljeg revolucionarnog menjanja produkcionih i ukupnih društvenih odnosa.

III. ZAŠTITA USTAVNOG PORETKA I UNUTRAŠNJA BEZBEDNOST. Skupština SFRJ, Predsedništvo SFRJ, Predsedništvo CK SKJ, Savezno izvršno veće i Savezni savet za zaštitu ustavnog poretka i odgovarajući organi u republikama i autonomnim pokrajinama bavili su se pitanjima zaštite ustavnog poretka i unutrašnje bezbednosti u okviru svojih nadležnosti i oslanjajući se na sistem društvene samozaštite. Utvrđivanjem jedinstvene bezbednosne politike i orijentacije organa i službi bezbednosti, ovi organi doprinosili su uspešnom suzbijanju delatnosti usmerenih na podiranje ustavnog poretka, usklađivanju rada organa i službi bezbednosti i njihovom osposobljavanju u organizacijskom, kadrovskom i materijalnom pogledu. Posebno je došla do izražaja uloga Saveznog saveta za zaštitu ustavnog poretka koji je razmatrao najaktuelnije bezbednosne probleme, o njima zauzimao stavove, donosio zaključke i utvrđivao predloge koje je upućivao Predsedništvu SFRJ i Saveznom izvršnom veću. Nadležnost, sastav i način rada Saveta, kao specifičnog tela u federaciji, uređeni su posebnim saveznom zakonom 1983. godine.

Stanje unutrašnje bezbednosti zemlje uslovljeno je opštim društvenim i političkim stanjem i odnosima u društvu i svetu i delovanjem socijalističkih subjektivnih snaga. Ekonomske teškoće u zemlji, zaostajanje u razvoju socijalističkih samoupravnih odnosa i, povezano s time, problemi u funkcionisanju političkog sistema socijalističkog samoupravljanja, nedoslednost i sporo sprovođenje usvojene politike, s jedne, i zaoštavanje međunarodne političke i ekonomske situacije, s druge strane, pogodovali su protivnicima našeg sistema

u njihovom delovanju sa dogmatsko-birokratskih, građansko-liberalističkih, nacionalističkih, ultralevičarskih i drugih neprijateljskih pozicija. Oni su otvorenije pokušavali da utiču na političko raspoloženje građana, pre svega, sejanjem nepoverenja u socijalističko samoupravljanje, politiku SKJ i omalovažavanjem osnovnih tekovina revolucije. Međutim, sve pokušaje protivnika našeg političkog sistema da postojee teškoće društva zloupotrebe za ostvarenje svojih ciljeva, izazovu nezadovoljstvo i da njima manipulišu, naši radni ljudi i građani su odlučno odbili.

Grupe i pojedinci koji deluju sa raznih antisamoupravnih i antisocijalističkih pozicija međusobno se povezuju i solidarišu protiv našeg sistema. Oni se, takođe, povezuju sa antijugoslovenskim krugovima u inostranstvu.

Pojedine grupe i pojedinci posebno nastoje da za svoju aktivnost iskoriste i neke naučne, kulturne, umetničke, izdavačke i druge institucije.

Unutrašnji neprijatelj je u poslednje tri godine pojačao napade na naš ustavni poredak, Savez komunista, mere stabilizacije, društveno-politička i samoupravna tela i organe, nastojeći da stvori utisak o nemoći i nesposobnosti našeg društva da reši ekonomske i druge probleme. Služeći se raznim parolama, najčešće nacionalističkim, on se u suštini zalaže za birokratsko-etatiističko ili buržoasko društveno uređenje.

Jedna od osnovnih meta nacionalista i drugih unutrašnjih neprijatelja su međunacionalni odnosi i ravnopravnost naših naroda i narodnosti. Služe se proturanjem nacionalističkih teza i parola, verbalnom i pisanom propagandom, pa i ilegalnim organizovanjem. Tu svoju aktivnost žele prikazati kao borbu za ljudske, verske i umetničke slobode, iako im je to samo maska za neprijateljsko delovanje.

Poslednjih godina došlo je do oživljavanja klerikalizma koji je usmeren na politizaciju verskog života, poistovećivanje vere i nacije, a time i na podsticanje nacionalne netrpeljivosti. Nisu retki ni pokušaji klerikalaca da se povezuju sa fašističkom emigracijom. Takvo delovanje je društveno opasno pre svega zbog toga što je usmereno na omladinu, koja je usled nedovoljnog angažovanja društveno-političkih organizacija, naročito Saveza socijalističke omladine, prepuštena raznim tuđim uticajima.

Ocenjujući da im ekonomske i druge teškoće pružaju šansu da ostvare svoje ciljeve, pristalice dogmatsko-birokratske koncepcije pojačali su svoje delovanje. Veličaju etatiističku koncepciju kao rešenje kojim bi se navodno obezbedila opšta jednakost, red, efikasnost i disciplina u društvu.

Kontrarevolucionarni događaji u SAP Kosovu u proleće 1981. godine predstavljali su najgrublji napad na integritet, teritorijalnu celokupnost naše zemlje i direktno su negativno uticali na bezbednosnu situaciju. Nasrtaji albanskih nacionalista i iredentista na osnovne tekovine naše revolucije ispoljavali su se u čitavom proteklom periodu.

Savez komunista i druge socijalističke snage SAP Kosova, SR Srbije i zemlje u celini — na osnovu zaključaka Predsedništva SFRJ i Predsedništva CK SKJ, Političke platforme CK SKJ za delovanje Saveza komunista Jugoslavije u razvoju socijalističkog samoupravljanja, bratstva, jedinstva i zajedništva na Kosovu i Zaključaka 11. sednice CK SKJ — snažnom idejno-političkom akcijom i drugim merama odlučno su osujetili i osujećuju ostvarivanje kontrarevolucionarnih ciljeva albanskih nacionalista i iredentista.

Stanje bezbednosti u SAP Kosovu je konsolidovano što je omogućilo da se iz Pokrajine povuče Zdržena jedinica milicije sastavljena od pripadnika organa unutrašnjih poslova iz svih republika i SAP Vojvodine.

U SAP Kosovu, i pored normalizacije stanja, i dalje postoje ozbiljni bezbednosni problemi. Albanski iredentisti i nacionalisti, uz podsticanje i podršku iz NSR Albanije, i dalje razvijaju neprijateljsku delatnost na liniji stvaranja etnički čistog Kosova i u krajnjem cilju njegovog priključenja »velikoj Albaniji«. Pored propagandnog delovanja, iredentisti se orijentišu i na druge ilegalne oblike delovanja, a zagovaraju i izvođenje terorističkih akcija.

Od kontrarevolucionarnih događaja 1981. godine do decembra 1983. godine u SAP Kosovu su otkrivene 72 ilegalne organizacije i grupe sa oko 1.000 pripadnika, dok je zbog učešća u raznim vidovima iredentističke delatnosti u istom periodu osuđeno 658 lica i prekršajno kažnjeno oko 2.000 lica.

Iseljavanje Srba i Crnogoraca iz SAP Kosova pod pritiskom jedan je od najozbiljnijih problema koji, pored ostalih, ima i bezbednosne dimenzije. Ulažu se ozbiljni napori da se zaustavi to iseljavanje i omogući povratak onima koji to žele.

Predsedništvo SFRJ je svestrano razmatralo pitanja iseljavanja Srba i Crnogoraca iz SAP Kosova pod pritiskom i svojim stavovima i zaključcima delovalo u pravcu odlučnijeg preduzimanja mera za zaustavljanje iseljavanja, otklanjanje uzroka iseljavanja i stvaranje uslova za povratak u SAP Kosovo onih koji to žele. Borba protiv raznih vidova pritiska za iseljavanje Srba i Crnogoraca može se uspešno ostvariti ako se na ovom zadatku svestrano i svakodnevno konkretno angažuju svi društveni subjekti, prvenstveno Savez komunista i, pre svega, komunisti Albanci, Srbi, Crnogorci i Muslimani, kao i ostale progresivne snage u SAP Kosovu, SR Srbiji i Jugoslaviji.

Neprijateljska emigracija se u svojoj antijugoslovenskoj aktivnosti i u protekle tri godine služila raznim sredstvima, a njen ekstremni deo nije prezaio ni od terorističkih akcija u zemlji i inostranstvu. U toku 1982. i 1983. godine neprijateljska emigracija je izvela u zemlji sedam a u inostranstvu 67 diverzantsko-terorističkih i drugih provokativnih akcija u kojima su u inostranstvu poginula tri, a ranjeno devet lica. Uspešnim radom organa i službi bezbednosti i angažovanjem drugih činilaca društvene samozaštite više diverzantsko-terorističkih akcija je na vreme otkriveno i sprečeno.

Ustašku emigraciju, posebno njen ekstremni deo, i dalje sačinjavaju poznati međunarodni kriminalci i avanturisti koji su spremni da se služe svim sredstvima, uključujući i terorizam u zemlji i inostranstvu.

Četnička emigracija takođe nastoji da pojača svoju propagandno-subverzivnu delatnost prema zemlji.

Neprijateljska emigracija albanskog porekla u novije vreme nastoji da se konsoliduje kao jedinstvena organizacija. U sprezi je sa albanskim zvaničnim faktorima i iredentom u našoj zemlji. Pored kontinuiranog propagandnog delovanja, vrši pritisak na klubove jugoslovenskih građana u inostranstvu i sve više se orijentiše na terorističku aktivnost i veze sa ustaškom emigracijom.

Postoje inicijative i aktivnosti da se sve nacionalne grupacije antijugoslovenske emigracije, uz podršku nekih stranih faktora, okupe na zajedničkoj platformi borbe protiv SFRJ. Iako su održali nekoliko skupova, njihove akcije ne nailaze na širu podršku.

Neprijateljska emigracija svih boja pokušava da iskoristi, pre svega, naše ekonomske teškoće, u kom cilju se i posebno angažovala. Ona pokušava da utiče na neke poslove koje jugoslovenska preduzeća sklapaju sa inostranim firmama. Već dve turističke sezone izdaje veliki broj letaka u kojima poziva strane turiste da ne odlaze u Jugoslaviju, a naše građane na privremenom radu u inostranstvu da ne ulažu zarađena sredstva u jugoslovenske banke.

Međunarodni terorizam, koji je sve prisutniji u nizu zemalja u svetu, nije mimoišao ni teritoriju SFRJ. Naša zemlja, polazeći od svojih poznatih principa unutrašnje i spoljne politike, uporno i dosledno se bori protiv svih oblika terorizma. Savezno izvršno veće nastoji da se, u saradnji sa vladama drugih zemalja, prevazilazi primena dvostrukih standarda u borbi protiv međunarodnog terorizma. Naše službe bezbednosti, zajedno sa ostalim činiocima društvene samozaštite, uspešno sprečavaju ovu vrstu kriminalne delatnosti na našoj teritoriji, što će i ubuduće biti značajno područje njihovog angažovanja.

Strane obaveštajne službe nastupaju ofanzivnije u svom nastojanju da prikupe što više podataka o kretanjima u našoj zemlji i pokušavaju da utiču na unutrašnje procese u na-

šem društvu. One svestrano istražuju i prate ekonomsku situaciju u zemlji, političko raspoloženje građana, odnose među republikama i autonomnim pokrajinama, posebno sve nacionalističke ekscese, idejna kretanja u našem društvu i druga pitanja. U toku 1983. godine suđeno je ili je pokrenut krivični postupak protiv 27 lica zbog krivičnog dela špijunaže, od čega su 12 strani državljani.

Strane obaveštajne, propagandne i slične institucije bave se i subverzivnom propagandom, sračunatom na širenje nepoverenja u naš društveno-politički sistem, odnosno nudenje svojih modela daljeg razvoja našeg društva.

Ukupan kriminalitet, posebno privredni, u izvesnom je porastu. U poslednje dve godine broj otkrivenih krivičnih dela je takođe u izvesnom porastu. Najteža krivična dela privrednog kriminaliteta otkrivena su u oblasti spoljno-trgovinskog prometa, od kojih neka imaju obeležja podriivanja ekonomske osnovice društva.

Privrednom kriminalitetu pogoduje neodgovoran odnos prema društvenoj svojini i nedovoljna aktivnost društvenih i samoupravnih subjekata u okviru društvene samozaštite. Stoga je otkrivanje ovih delikata i dalje najvećim delom rezultat aktivnosti državnih organa. Nadležni organi i službe nailaze i na otpore u nekim sredinama kojima se štite uži interesi (»korisne malverzacije«) i pojedine radne organizacije.

Inicijativom Predsedništva SFRJ i drugih nadležnih organa u federaciji, republikama i autonomnim pokrajinama u proteklom periodu pokrenuta je šira društvena akcija radi doslednog poštovanja zakonitosti i efikasnijeg suzbijanja kriminaliteta u privredi, a pooštrena je i kaznena politika za dela iz ove oblasti.

Napadi na društvenu svojinu kao materijalnu osnovu samoupravljanja, kako izvršavanjem krivičnih dela i privrednih prestupa tako i grupno-svojinskim ponašanjem, raznim uzurpacijama prava radnih ljudi da odlučuju o društvenoj reprodukciji i raspodeli društvenih sredstava — objektivno predstavljaju atak na socijalističko samoupravljanje i otežavaju ostvarivanje Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije. Zbog toga je u ovom trenutku nesumnjivo veoma aktuelan društveni i politički zadatak svih subjekata društva — zaštita društvene svojine, jer se njome u suštini brane osnovni društveno-ekonomski i društveno-politički odnosi u našem društvu. Društveni i samoupravni subjekti, posebno društveno-političke organizacije, u okviru svoje ustavne pozicije u sistemu, treba da razrađuju konkretne oblike svog angažovanja u zaštiti društvene svojine od prisvajanja, privatizacije, uzurpacije ili nebrige o njoj.

Politička delinkvencija ne predstavlja ozbiljan društveni problem i iznosi svega 0,4% od ukupnog kriminaliteta u zemlji.

Ukupno stanje javnog reda i mira u našoj zemlji je u osnovi povoljno. Nadležni organi uspešno izvršavaju svoje zadatke u ovoj oblasti.

Stanje bezbednosti u saobraćaju još uvek nije zadovoljavajuće, iako se broj saobraćajnih nezgoda i nastradalih lica smanjuje.

Poslednjih godina u porastu je broj požara, eksplozija i havarija, kao i visina materijalne štete koja pri tome nastaje. Posebno zabrinjava pojava šumskih požara koji su u 1982. i 1983. godini prouzrokovali znatne materijalne štete. Efikasno sprečavanje požara i havarija moguće je samo ako svi subjekti u okviru društvene samozaštite budu preduzimali odgovarajuće mere i aktivnosti na otklanjanju njihovih uzroka.

Stanje bezbednosti na državnoj granici u celini je povoljno.

Većina stranaca u našoj zemlji pridržava se jugoslovenskih važećih propisa, a protiv manjeg broja onih koji se bave kriminalnim radnjama preduzimaju se zakonske mere.

Organizovani međunarodni kriminal postaje sve raširenija pojava. I naša zemlja se sve više koristi za ilegalno prenošenje i deponovanje droga (u protekle tri godine zaplenje-

no je 4.864 kg droge, od čega 291 heroina). Među organizatorima švercerskih kanala i rasturačima ima sve više jugoslovenskih građana (samo u 1983. godini uhapšeno je 50 takvih lica). Broj uživalaca droge takode je u stalnom porastu.

Organi i službe bezbednosti sve više se angažuju na sprečavanju pojava rasturanja falsifikovanih novčanica i šverca valutama, oružjem i municijom, kao i krađa predmeta kulturne i umetničke vrednosti.

Na planu borbe protiv međunarodnog kriminala Jugoslavija je ostvarila široku saradnju sa organima bezbednosti stranih zemalja. U okviru međunarodne organizacije za borbu protiv kriminala, Interpola, saradnja se ostvaruje sa preko 60 zemalja, a na bilateralnoj osnovi sa preko 40 zemalja. Posebno je intenzivna saradnja sa susednim i nesvrstanim zemljama.

Organi u službe bezbednosti osposobljeni su za izvršavanje svojih redovnih zadataka, pa i za delovanje u eventualnim vanrednim situacijama. Unapređeni su organizacija i metod njihovog rada. Zbog mera ekonomske stabilizacije usporena je realizacija programa modernizacije organa i službi bezbednosti, što bi — ukoliko se nastavi — moglo nepovoljno uticati na njihovu efikasnost.

U toku je rad na izmenama i dopunama saveznog Zakona o osnovama sistema državne bezbednosti, što treba da doprinese još skladnijem i efikasnijem delovanju službi u federaciji, republikama i autonomnim pokrajinama. Preduzete su mere na planu njihovog kadrovskog jačanja, a pri prijemu novih kadrova vodi se računa o stručnosti, moralno-političkim kvalitetima, kao i obezbeđivanju ravnomerne nacionalne, republičke i pokrajinske zastupljenosti. Posebna pažnja posvećena je osposobljavanju službi bezbednosti u SAP Kosovu, u čemu su ostvareni značajni rezultati. Međutim, potrebno je i dalje raditi na jačanju i osposobljavanju organa bezbednosti u ovoj pokrajini.

IV. OPŠTENARODNA ODBRANA. Predsedništvo SFRJ i njegov savet za narodnu odbranu, kao i ostali društveno-politički činioci posvećivali su u proteklom periodu posebnu pažnju pripremanju za odbranu zemlje. Osnovne aktivnosti bile su usmerene na najznačajnija pitanja dalje dogradnje sistema opštenarodne odbrane i društvene samozaštite. I pored nepovoljne ekonomske situacije ostvareni su značajni rezultati u jačanju i modernizaciji oružanih snaga.

Ovakva aktivnost bila je uslovljena zaoštrenim i veoma složenim međunarodnim odnosima i razmahom trke u naoružanju. U oružane snage velikih sila i njihovih saveznika uvode se nova strategijska raketna sredstva, neutronske oružje, hemijska sredstva, laseri i sve savršeniji sistemi klasičnog naoružanja. Za poslednjih pet godina vojni izdaci u svetu su porasli za preko 50% i u 1983. godini iznosili su preko 800 milijardi dolara.

Novi razmeštaj nuklearnog i konvencionalnog oružja u Evropi, posebno u našem susedstvu, jačanje vojnih grupacija na prostorima oko naše zemlje — stvara nove probleme i nameće potrebu daljeg jačanja celokupnog odbrambenog sistema našeg društva i neophodnost efikasnije zaštite na svim nivoima društvenog organizovanja.

Priprema svih subjekata društveno-ekonomskog i političkog sistema za opštenarodnu odbranu i društvenu samozaštitu ima izuzetan značaj za realizaciju koncepcije opštenarodne odbrane. Zato se ovim pripremanjima sve više i uspešnije bave delegatske skupštine, izvršni i upravni organi društveno-političkih zajednica, rukovodstva društveno-političkih i društvenih organizacija i samoupravni organi u organizacijama udruženog rada i samoupravne zajednice. To doprinosi stalnom narastanju snaga odbrambeno-zaštitnog sistema i boljoj pripremljenosti i organizovanosti svih subjekata društva za odbranu od eventualne oružane agresije i drugih oblika ugrožavanja bezbednosti zemlje.

Naročito intenzivne pripreme odvijale su se kroz obuku oružanih snaga i stanovništva. Samo u periodu od 1981. do polovine 1983. godine u našoj zemlji izvedeno je blizu

20.000 združenih vežbi oružanih snaga i ostalih činilaca sistema opštenarodne odbrane i društvene samozaštite, na kojima je učestvovalo skoro 6,5 miliona ljudi. Osim toga, u poslednjih nekoliko godina sve republike i autonomne pokrajine organizuju i izvode masovne vežbe i provere pod opštim nazivom »Ništa nas ne sme iznenaditi«, »Jedinstveni u odbrani i zaštiti« i slično, u kojima učestvuje gotovo celokupno stanovništvo.

Putem vežbi i raznovrsnih kurseva i seminara u školskim i drugim centrima JNA i centrima za obuku društveno-političkih zajednica obučavani su brojni kadrovi i rukovodeći organi.

Zajedničko obučavanje oružanih snaga i ostalih činilaca sistema opštenarodne odbrane na vežbama poslednjih godina predstavlja viši kvalitet u realizovanju osnovnih zahteva koncepcije opštenarodne odbrane.

Ostvareni su značajni rezultati i u pripremama privrednih i društvenih delatnosti za opštenarodnu odbranu i društvenu samozaštitu.

Pored neposrednih mera na razvijanju pojedinih komponenta sistema opštenarodne odbrane, Predsedništvo SFRJ je, u okviru svojih nadležnosti, donelo odgovarajuća dokumenta za jedinstveno delovanje svih subjekata opštenarodne odbrane. Na osnovu toga izgrađeni su ili ažurirani planovi odbrane i planovi za vanredne prilike.

Naš sistem opštenarodne odbrane kao izraz potreba socijalističkog samoupravnog društva sa brojnim snagama i subjektima široko se razvio te predstavlja značajnu snagu odbrane i zaštite i krupan korak u ostvarivanju našeg cilja o oživotvorenju ideje o naoružanom narodu.

I pored vidljivih rezultata u ukupnoj pripremljenosti društva za delovanje u ratu i u vanrednim prilikama, neophodno je i dalje ulagati napore na jačanju odbrambenih priprema zemlje.

S obzirom na ekonomsku situaciju u zemlji i iskustva u našem razvitku, moramo stalno imati u vidu da obuka, organizacijska priprema i razvijeni sistem opštenarodne odbrane predstavljaju samo jednu stranu uspešnih priprema društva za odbranu. Snaga naše opštenarodne odbrane i društvene samozaštite svoj siguran oslonac ima u moralnoj čvrstini radnih ljudi i građana, zasnovanoj na sistemu socijalističkog samoupravljanja. Zbog toga njeno dalje jačanje treba da predstavlja bitnu sadržinu delovanja u organizovanju opštenarodne odbrane i društvene samozaštite.

Problemi sa kojima se poslednjih godina suočava naša privreda imali su negativan uticaj na njene ukupne pripreme za opštenarodnu odbranu, na obezbeđivanje sirovina i repromaterijala za ratnu proizvodnju i ratne rezerve. Ovi i neki drugi razlozi negativno su uticali i na ukupan priliv finansijskih sredstava za opštenarodnu odbranu i društvenu samozaštitu, na pripremu i uređenje teritorije za rat i dr. Najveći deo sredstava koja, izvan budžetom federacije utvrđenih potreba JNA, društveno-političke zajednice odvajaju za finansiranje opštenarodne odbrane, angažovan je za razvoj, opremanje i osposobljavanje teritorijalne odbrane, zatim za opremanje civilne zaštite, sistema osmatranja i obaveštavanja i veze, rukovođenja u društveno-političkim zajednicama. Međutim, u ovom periodu je zapostavljeno finansiranje odbrambenih priprema u privrednim i društvenim delatnostima i u stvaranju robnih rezervi u užim društveno-političkim zajednicama.

Ne možemo biti u potpunosti zadovoljni ni kvalitetom masovnog obučavanja stanovništva ni opremljenošću i obučenošću Civilne zaštite.

Sve to zahteva preduzimanje odgovarajućih mera i još veću odgovornost svih subjekata u pripremama društva za opštenarodnu odbranu i društvenu samozaštitu.

Polazeći od koncepcije opštenarodne odbrane da je oružana borba osnovni oblik suprotstavljanja oružanoj agresiji, posebna pažnja je posvećena razvoju i izgradnji svih komponenta oružanih snaga i njihovom osposobljavanju za uspešno izvršavanje zadataka u eventualnom ratu.

Jugoslovenska narodna armija se oprema, organizuje i priprema za efikasno vođenje oružane borbe u uslovima savremenog rata. Preduzimane su mere da se njenom daljom modernizacijom i borbenom izgradnjom ostvari skladniji razvoj vidova i rodova. Težište je na izgradnji i usavršavanju borbenih sistema za protivoklopnu borbu i protivvazдушnu odbranu. Time su ukupne mogućnosti ovih sistema znatno povećane. Veća pažnja poklanjana je izgradnji i usavršavanju sistema za protivdesantnu odbranu, zaštitu od elektronskih dejstava, a ulažu se i napori za povećanje vatrene mogućnosti, manevarske i udarne sposobnosti.

Opremanje i modernizacija JNA je planirana u skladu sa utvrđenim sredstvima za finansiranje JNA u društvenom planu Jugoslavije. Međutim, za poslednjih sedam godina ova sredstva se ne obezbeđuju kako je utvrđeno. Tako je od 5,8% ostvarenog nacionalnog dohotka predviđenog za finansiranje JNA u sadašnjem srednjoročnom planu obezbeđivano samo 4,79%, što je moglo da dovede do izvesnog usporavanja razvoja i modernizacije JNA. Zahvaljujući povećanim naporima, štednji i racionalnijem poslovanju JNA, smanjeno učešće sredstava nije se negativno odrazilo na borbeno gotovost. Međutim, dalje smanjivanje sredstava moglo bi se negativno odraziti na borbeno gotovost, a to naše društvo, u ovakvoj međunarodnoj situaciji, ne sme dozvoliti.

Moralno-političko i bezbednosno stanje u JNA je stabilno i na takvom nivou da obezbeđuje uspešno izvršavanje postavljenih zadataka. Čvrsto je moralno-političko jedinstvo armijskog sastava u uslovima složene međunarodne situacije i naših društveno-ekonomskih kretanja. Sastav JNA, posebno starešinski, karakteriše visoka politička svest, odanost osnovnim vrednostima i ciljevima razvoja socijalističkog samoupravljanja i uverenost u efikasnost naše odbrambene politike. Posleratne generacije starešina, vaspitavane na tradicijama narodnooslobodilačkog rata, uspešno nose svoj deo odgovornosti i zadataka.

Idejno-politički rad u JNA je doprineo da starešinski sastav ne podleže uticajima koji su suprotni ideologiji i politici SKJ i naše zajednice, mada ima i pojedinačnih slučajeva nacionalističkog ispoljavanja kao i unitarističkih istupa. Visokom moralu pripadnika naše armije najviše doprinosi organizacija SKJ čija je delatnost usmerena na jačanje svesti njenih pripadnika i njihovog delovanja u duhu misli i dela druga Tita i SKJ, usmerenog na odbranu i zaštitu osnovnih vrednosti našeg društva.

Sa uspehom se podmlađuje starešinski kadar i sve potpunije obrazuje i vaspitava na društvenim i vojno-stručnim pretpostavkama naše koncepcije i doktrine vođenja opštenarodnog odbrambenog rata. Međutim, ima problema oko srazmere nacionalne zastupljenosti pojedinih naroda i narodnosti.

Vojnički sastav u celini karakteriše visoka patriotska svest. Međutim, nešto više nego ranije ima pojava nacionalističkog i nekih drugih oblika asocijalnog ponašanja. Vaspitavanje ovakvih vojnika mora biti briga svih vaspitnih faktora društva, počev od porodice i škole, pa do društveno-političkih organizacija i zajednica JNA.

U proteklom periodu nastavljena je dogradnja, opremanje i naoružavanje teritorijalne odbrane na svim nivoima njenog organizovanja. Uz neposrednu brigu i angažovanje društveno-političkih zajednica i osnovnih organizacija udruženog rada, teritorijalna odbrana se razvila u milionsku armiju i predstavlja značajnu komponentu oružanih snaga i društvene samozaštite. Pored jedinica za borbeno kontrolu teritorije, koje su organizovane u bazi društva na čitavom prostoru SFRJ, formirane su i manevarske jedinice u svim republikama i autonomnim pokrajinama. One su osposobljene i namenjene za izvođenje ofanzivnih borbenih dejstava na širem prostoru Jugoslavije i predstavljaju udarnu snagu teritorijalne odbrane, posebno u dejstvima na privremeno zaposednutoj teritoriji. Iskustva iz SAP Kosova i druga pokazuju da prostorne strukture teritorijalne odbrane i jedinice specijalne namene u narednom periodu treba intenzivnije osposobljavati za izvršavanje namenskih zadataka.

Jedan od problema koji usporava opremanje jedinica teritorijalne odbrane savremenim naoružanjem i opremom je njihova visoka cena koštanja. Zbog toga naoružavanje i opremanje štabova, komandi i jedinica još uvek zaostaje za tempom razvoja i brojnog narastanja teritorijalne odbrane. Međutim, određenim prioritetima u opremanju nastojimo da se postojeće teškoće što manje odraze na borbenu gotovost i sposobnost teritorijalne odbrane za uspešno izvršavanje zadataka i u najsloženijim uslovima.

Za realizaciju planiranog razvoja i modernizacije oružanih snaga od posebnog je značaja dosledno ostvarivanje Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije. Dinamičan i stabilan privredni i ekonomski razvoj zemlje osnovna je pretpostavka povećavanja naših odbrambenih sposobnosti, a jačanje odbrambene i zaštitne sposobnosti garantuje neophodne uslove za ostvarivanje dugoročne strategije ukupnog društveno-ekonomskog i političkog razvoja. Zbog toga obezbeđenje materijalnih, finansijskih i drugih uslova za dalji savremeni razvoj i modernizaciju oružanih snaga treba da ima prioritet u svim planovima društveno-ekonomskog razvoja. Mi smo se od ranije orijentalisali i već započeli osvajanje nekih vrhunskih sredstava i složenih sistema naoružanja i vojne opreme, a raspoloživi naučnoistraživački i proizvodni potencijali zemlje omogućavaju visok stepen nezavisnosti u opremanju oružanih snaga i ostvarivanju značajnih izvoznih rezultata.

Za dalju realizaciju koncepcije opštenarodne odbrane i društvene samozaštite, kao našeg trajnog opredeljenja, od posebnog značaja je da u svim domenima našeg odbrambeno-zaštitnog organizovanja i pripremanja društva preduzimamo sve potrebne mere i aktivnosti kako bismo odbrambenu moć zemlje stalno uzdizali i održavali na takvom nivou da predstavlja faktor odvratanja i suprotstavljanja svakom agresoru.

Na dostignutom stepenu razvoja opštenarodne odbrane i društvene samozaštite ne sme se stati, jer svako zaostajanje u tom pogledu može ugroziti našu nezavisnost, samostalni razvoj, teritorijalnu celokupnost i Ustavom SFRJ utvrđeni socijalistički samoupravni društveni sistem.

DRUGI DEO: SPOLJNA POLITIKA I MEĐUNARODNI POLOŽAJ JUGOSLAVIJE

Podnoseći uvodno izlaganje povodom Izveštaja Predsedništva SFRJ 1979. godine, predsednik Tito je u analizi osnovnih problema i tendencija u međunarodnim odnosima ukazao da je »međunarodna situacija vrlo složena i ozbiljna, opterećena mnogim krizama, sukobima, problemima i neizvesnostima«. Rekao je da se, na žalost, previše poseže za oružjem, a premalo čini za jačanje procesa popuštanja i stvaranja uslova za miran, bezbedan i brži napredak.

Na osnovama tih ocena Jugoslavija je sa Titom i — sledeći njegov put — i u ovom izvanredno teškom razdoblju, bremenitom velikim opasnostima i izazovima — dosledno i aktivno delovala na afirmisanju principa Povelje Ujedinjenih nacija, politike nesvrstanosti, na razvijanju aktivne i miroljubive koegzistencije, nastojeći da doprinese rešavanju političkih i ekonomskih problema sveta.

U osnovi spoljne politike i međunarodne aktivnosti Jugoslavije i u ovom periodu nalazile su se ideje slobode, opšte emancipacije, nezavisnosti, ravnopravnosti i društvenog progressa, kao trajne tekovine jugoslovenske socijalističke revolucije. Zalaganjem za izvorne principe politike nesvrstanosti i za ciljeve kojima ona teži nastojali smo da doprinesemo stvaranju takvih međunarodnih odnosa u kojima će svaki narod imati mogućnost da samostalno određuje puteve svog razvoja i odlučuje o svom društveno-političkom uređenju. Borili smo se za uspostavljanje i razvijanje demokratskih političkih i ekonomskih odnosa među narodima i državama i za savlađivanje dubokog jaza između razvijenog i nerazvijenog sveta. Time smo istovremeno doprinosili i daljem razvijanju i produblivanju demokratske i humanističke sadržine socijalizma kao svetskog procesa.

U ovom razdoblju su se još više izrazile težnje naroda i država za nezavisnost i političku i ekonomsku ravnopravnost. Politika i pokret nesvrstanosti, kao izraz ovih progressivnih stremjenja, i u ovako teškim međunarodnim uslovima — očuvali su identitet i, pored svih teškoća, afirmisali svoj globalni, nezavisni i vanblokovski karakter. Pokret nesvrstanih zemalja je i po brojnosti, i kao ideja, i kao velika društvena snaga stalno narastao. Njegova politika i aktivnost dobijaju sve veću i širu podršku i u zemljama koje nisu nesvrstane, od strane naprednih partija i pokreta, pa i vlada. Ovakvo razumevanje, zainteresovanost i podrška snažili su platformu Pokreta zasnovanu na najplemenitijim stremljenjima čovečanstva i afirmisali njegovu ulogu kao uticajne snage koja svojim inicijativama nudi pravu alternativu za oštavanje i sukobima.

Kao aktivan član, Jugoslavija je mnogo učinila za afirmaciju politike i Pokreta nesvrstanih zemalja. Priznanje za to odati je Jugoslaviji i predsedniku Titu, posebno na VI konferenciji nesvrstanih zemalja u Havani i kasnije na drugim skupovima nesvrstanih zemalja. Naše najneposrednije angažovanje na utvrđivanju uloge politike i Pokreta nesvrstanih zemalja i doprinos usmeravanju njegovih akcija na rešavanje ključnih međunarodnih pitanja ostavilo je trajan uticaj na svetska kretanja i aktivnost Pokreta. Istovremeno, polazeći od principa politike nesvrstanosti, odnosno Povelje Ujedinjenih nacija, Jugoslavija je kao socijalistička i nesvrstana zemlja angažovano i konstruktivno delovala na svim pravcima široko razgranate međunarodne aktivnosti. Zalagala se za univerzalnost procesa popuštanja, da taj proces obuhvati sve regione i područja međunarodnih aktivnosti. Sa neutralnim zemljama Evrope našli smo zajednički interes i razvili aktivnost na unapređivanju evropske bezbednosti i saradnje. Naši stavovi i ciljevi često su nailazili i na podršku mnogih zemalja članica blokova, koje su svesne opasnosti što ih nameću blokovska podela i konfrontacija.

Poslednjih godina svedoci smo vrlo ozbiljnog pogoršavanja međunarodnih odnosa, čiji su uzroci u politici blokova i velikih sila koje teže da sačuvaju stečene pozicije i prošire interesne sfere i da steknu određene strateške prednosti nad drugom stranom. Sve to je onemogućilo da detant preraste u univerzalni proces popuštanja, tj. da obuhvati sve regione sveta i sve oblasti međunarodnih odnosa, za šta su se zalagale nesvrstane zemlje. Razvoj je krenuo putem pogoršavanja političke i ekonomske situacije u svetu, putem zaoštavanja između Istoka i Zapada i između razvijenih zemalja i zemalja u razvoju. Zbog toga se sada suočavamo sa najvećim opasnostima sa svetski mir i bezbednost nakon perioda hladnog rata.

Negativan razvoj nije mimošao ni jednu oblast međunarodnog života, a posledice se osećaju u svim regionima. Ugrožena je nezavisnost i bezbednost mnogih zemalja, posebno nesvrstanih i zemalja u razvoju, a sve snažniji su i pritisci unutar blokova na liniji jačanja unutrašnje discipline. U porastu je mešanje u unutrašnje poslove drugih zemalja, nastojanje da se destabilizuju zemlje i režimi i zaustave procesi emancipacije i samostalnog razvoja, pri čemu se koriste njihove ekonomske teškoće, pribegava otvorenim intervencijama i agresijama. Na sceni su i dalje razni oblici manifestacije politike imperijalizma, kolonijalizma i hegemonizma. Time se sve više ugrožava svetski mir i stvaraju krizna žarišta koja prete nesagledivim opasnostima. Sve se izražuje i otvorenije ugrožava politika koegzistencije između zemalja sa različitim društvenim sistemima.

Odnosi između blokova i, posebno, dveju najvećih sila, kao njihovih glavnih protagonista, krajnje su zategnuti. Oni su oštro suprotstavljeni i diktiraju zaoštavanje u skoro svim područjima sveta, a međusobno nepoverenje dostiglo je takav stepen da preti realna opasnost da i nekontrolisani incidenti izazove širi sukob. Zabrinjava što je zbog zategnutih odnosa i odsustva političke spremnosti došlo do obustave pregovaranja, posebno o važnim pitanjima nuklearnog naoružanja, a retki međusobni susreti ne doprinose prevazilaženju takvog stanja. Ovakva situacija dovela je i do pojačanog nastojanja da se u međunarodne odnose unose ideološke komponente, pa čak i do javnog deklarisanja i poku-

šaja ostvarivanja ciljeva za koje je već novija istorija pokazala da su neostvarivi i krajnje opasni. Ideološka konfrontacija služi i kao sredstvo jačeg pritiska i uticaja na unutrašnju i spoljnu politiku drugih zemalja, čime se sve više uključuju i mere agresivnog pritiska, pa čak i agresije prema nezavisnim zemljama.

Razvija se i nova trka i naoružavanju. Ona dalje povećava međusobno nepoverenje, podstiče upotrebu sile u međunarodnim odnosima i dovodi do proširenja područja nestabilnosti. Pregovori u Ženevi o raketama srednjeg dometa i o strateškom nuklearnom oružju su prekinuti i već se pristupilo instaliranju novih raketa sa obe strane. Umesto traženja ravnoteže u naoružavanju na što nižem nivou — u kom pravcu postoje mnogi i vrlo konkretni predlozi, a i želje milionskih masa širom sveta — svedoci smo nove trke u naoružavanju sa još većim rizicima i opasnostima.

Napori ka razoružanju, čemu su posebno doprinele nesvrstane zemlje i brojne inicijative Jugoslavije i među kojima su najznačajnije akcije za održavanje specijalnih zasedanja Generalne skupštine Ujedinjenih nacija o ovom pitanju, nisu doveli do napretka i konkretnih rezultata. Pregovori u organima Ujedinjenih nacija stalno nailaze na teškoće i protivljenje. Izdaci za oružje svakim danom rastu i dostižu ogromne iznose. Danas se za naoružanje izdvaja godišnje više od 800 milijardi dolara. I zemlje u razvoju, opterećene ekonomskim teškoćama i krizama, prisiljene su da za ciljeve odbrane svoje nezavisnosti izdvajaju sve veći deo nacionalnog dohotka. Njihovi izdaci od 81 milijarde dolara već iznose 15,7% ukupnih troškova za naoružanje u svetu, dok je pre deset godina to iznosilo svega 7,9 milijardi dolara. Nije potrebno ni isticati da bi se ova sredstva mogla upotrebiti za iskorenjivanje gladi i siromaštva, za razvoj zemalja u razvoju, za naučno-tehnološki napredak i opšti prosperitet čovečanstva.

Međutim, ohrabruje saznanje da rastu otpori ovakvoj politici oslanjanja na oružje i vojnu silu i da su sve glasiji zahtevi za obustavljanje opasne trke u naoružavanju. Uz poznate principijelne stavove nesvrstanih zemalja, sve se više čuju glasovi protesta i unutar blokovskih zemalja, njihovih vlada, političkih partija, društvenih organizacija, javnih radnika i pokreta za mir koji dobijaju podršku velikog dela stanovništva. Zbog toga je naša zemlja i u ovom razdoblju vrlo aktivno i vlastitim inicijativama učestvovala u naporima da se svet okrene ka stvarnom razoružanju i da taj cilj postane prioritarno pitanje međunarodne aktivnosti.

U međunarodnim ekonomskim odnosima, u proteklom razdoblju, sve više su se ispoljavala krizna obeležja, kao posledica dubokih, strukturalnih poremećaja koji su u punoj meri potvrdili prevaziđenost sadašnjeg međunarodnog ekonomskog sistema. Svet se danas nalazi u stanju duboke ekonomske i finansijske krize. Njene posledice se ozbiljno osećaju u razvijenim zemljama Zapada i Istoka. Međutim, najviše zabrinjava situacija u zemljama u razvoju koje podnose najveći teret, jer preko njih razvijene zemlje pokušavaju da reše svoje probleme. Egzistencija niza zemalja u razvoju i perspektive njihovog razvoja ugrožene su u tolikoj meri da su se počela ostvarivati predviđanja da će neresavanje problema položaja zemalja u razvoju u međunarodnim ekonomskim odnosima postati politički problem međunarodnih odnosa od najveće važnosti, sa najdirektnijim posledicama po svetski mir i bezbednost.

U takvoj situaciji, u praktičnoj ekonomskoj politici razvijenih zemalja, posebno onih najjačih, nije došlo do izražaja rastuće saznanje o međuzavisnosti, potrebi ravnopravne saradnje i direktnoj uzročnoj vezi između odnosa, problema i kretanja u privredama razvijenih zemalja i zemalja u razvoju, na čemu i počiva snažan motiv za uspostavljanje novog međunarodnog ekonomskog poretka. Ne samo što je porastao otpor prema suštinskim promenama sistema, već su neke najrazvijenije zemlje, čije su privilegovane pozicije bile ugrožene, počele diktirati razvoj koji vodi daljoj nestabilnosti i produbljavanju krize ekonomskih odnosa u svetu. Ispoljavaju se, uz to, opasne tendencije da se globalni politički i strateški interesi velikih sila i blokova nameću kao osnova za razvijanje odnosa sa pojedinim zemljama i posebno sa zem-

ljama u razvoju. Time ekonomska pitanja još više dolaze do izražaja kao sredstvo političke konfrontacije i zaoštavanja u odnosima Sever-Jug i Istok-Zapad.

Zaduženost zemalja u razvoju, koja je dostigla vrlo opasne razmere iznosom od skoro 800 milijardi dolara, predstavlja najizrazitiju posledicu nepravednog sistema međunarodnih ekonomskih odnosa, posebno u oblasti međunarodnih finansija, trgovine, tehnologije u monetarnoj sferi. Situacija je posebno kritična u zemljama Latinske Amerike. Razvijene zemlje, pre svega najvažniji kreditori, preduzele su određene mere s ciljem očuvanja svojih interesa i sprečavanja eventualnog sloma međunarodnog finansijskog sistema, pa su kao rezultat toga dogovoreni aranžmani sa pojedinim zemljama dužnicima. Međutim, nalaženje pravih trajnih rešenja ovog problema ostaje najvažniji zadatak koji se jedino može postići ako se ujedno stvore uslovi za normalan dinamičan razvoj zemalja u razvoju koje se suočavaju sa teškoćama, a ne putem nametanja još većih finansijskih opterećenja i restrikcija.

U vezi sa rešavanjem ovih pitanja ostvarena je intenzivna međunarodna aktivnost u sistemu Ujedinjenih nacija i drugih foruma, gde je i Jugoslavija učestvovala. Naša zemlja je dala i poseban konstruktivan doprinos kao domaćin godišnjeg zasedanja Međunarodnog monetarnog fonda i Svet-ske banke, te VI UNKTAD-a. Polazili smo pri tom od platforme uspostavljanja novog međunarodnog ekonomskog poretka, koja predstavlja najširu osnovu za menjanje strukture odnosa u svetu i za nalaženje ravnopravnog mesta za zemlje u razvoju; stalno smo nastojali da se problemi rešavaju pregovaranjem, a ne konfrontacijom. Upravo zbog toga smo pružili punu podršku akciji za pokretanje globalnih pregovora u okviru sistema Ujedinjenih nacija i zalažemo se za prevazilaženje otpora koji onemogućavaju da se ostvari ova izuzetno značajna inicijativa. I akcije, kao što su bili sastanak u Kankunu 1981. godine, okupljanje jednog broja šefova država ili vlada u Njujorku na zasedanju Generalne Skupštine Ujedinjenih nacija i dr. iskoristili smo za naglašavanje značaja i puteva rešavanju međunarodnih ekonomskih problema. Zbog otpora jednog broja razvijenih zemalja Zapada, međutim, nije došlo do napretka, niti su ostvareni značajni rezultati, pa je stvorena kriza multilateralnog pregovaranja i izostao nužan doprinos rešavanju problema sa kojima se posebno suočavaju zemlje u razvoju. Ni istočnoevropske zemlje, osim deklarativne podrške, nisu pokazale stvaran interes za konkretno angažovanje na ovom planu.

Ovakav razvoj se negativno odrazio na rezultate velikih napora koje su nesvrstane zemlje i zemlje u razvoju uložile u borbu za menjanje sistema međunarodnih ekonomskih odnosa. Međutim, i pored toga njihova široko definisana platforma stvaranja novih ekonomskih odnosa u svetu postaje još aktuelnija.

Na tom planu od velikog značaja je jačanje međusobne ekonomske saradnje zemalja u razvoju na liniji kolektivnog oslanjanja na vlastite snage. Može se konstatovati da je već napravljen značajan prodor — od principa koji su ranije utvrđeni na sastancima nesvrstanih zemalja do konkretnih razrađenih programa saradnje na kojima se angažovala Grupa 77. Jugoslavija je bila u prvom planu borbe za jačanje ove saradnje i njene brojne inicijative su naišle na podršku, koja predstavlja podsticaj da nastavimo s ovakvim naporima.

Nesvrstane zemlje su ostvarile zapažene rezultate u razvijanju i jačanju međusobne saradnje u oblasti informisanja, koja predstavlja kohezioni elemenat akcionog jedinstva pokreta nesvrstanosti. Oslanjajući se pre svega na sopstvene snage i na uzajamnu solidarnu pomoć, u borbi za opštu emancipaciju i dekolonizaciju u sferi informacija one usmeravaju svoje aktivnosti na stvaranje uslova za uspostavljanje novih ravnopravnih demokratskih odnosa. To je naročito došlo do izražaja u saradnji novinskih agencija i radio-difuznih organizacija nesvrstanih zemalja. Time je otvoren put uspostavljanju koordinirane saradnje i u svim drugim domovima informisanja. Na taj način one su značajno doprinele i ostvarivanju ciljeva Međunarodnog programa za razvoj

komunikacija pri UNESKU, kao širokoj platformi za uzajamnu multilateralnu pomoć u realizaciji strateškog cilja nesvrstanih zemalja i zemalja u razvoju — jačanja i osamostaljenja nacionalnih sistema informisanja.

Zaoštrjeni međunarodni odnosi u celini su se negativno odrazili na sve regione sveta, s tim što su u nekim područjima oni već obeleženi brojnim ratovima i sukobima, a u drugim porastom zategnutosti i otvaranjem novih problema.

U Evropi su nakon godina krhkog detanta ponovo ojačale tendencije vojnog, političkog, ideološkog i ekonomskog međublokovskog nadmetanja. Naneti su ozbiljni udarci procesima koji su podstaknuti Završnim dokumentom KEBS-a iz Helsinkija, zbog čega je i Madridski sastanak nakon dugog zasedanja i teških pregovora doveo do ograničenih rezultata. Njegov ishod, ostvaren prvenstveno velikim zalaganjem i zajedničkom aktivnošću grupe nesvrstanih i neutralnih zemalja, ipak odražava kontinuitet evropske saradnje i bezbednosti, pri čemu je odluka o sazivanju Konferencije o merama za jačanje poverenja i bezbednosti i razoružanja u Evropi u Štokholmu, u sadašnjim zaoštrenim odnosima između blokova, ostavila jedini značajan kanal pregovaranja. Otvaranje konferencije je na nivou ministara inostranih poslova i njihovi međusobni kontakti, te izražena spremnost za dijalog predstavljaju ohrabrujuće znake.

Razvoj situacije na Balkanu i odnosi sa susednim zemljama bili su prioritetna preokupacija naše spoljne politike. Kao i ranije, polazili smo stalno od istorijskih interesa naroda koji žive na ovom prostoru, od težnji tih naroda ka jačanju vlastite nezavisnosti i bezbednosti, za sprečavanje prodora stranih interesa i aspiracija, za suprotstavljanje svim opasnostima približavanja konfrontacije balkanskom prostoru. Jugoslavija je zbog toga nastojala da unapredi i razvije odnose sa svim balkanskim zemljama kod kojih je za to postojala spremnost. Takođe je doprinosila i davala inicijative za razvijanje međubalkanske saradnje i pretvaranje ovog područja u zonu mira, slobodnu od nuklearnog oružja, upotrebe sile, pretnji njome, kao i svih pritisaka.

Svesni smo da je porastao interes za kretanje na Balkanu i da trka u naoružavanju sa već otpočetim razmeštanjem raketa srednjeg dometa u Evropi i na granicama balkanskih zemalja znatno ugrožava bezbednost ovog prostora.

Poslednjih godina svet se suočava sa mnogim opasnim kriznim žarištima, nekim već dugotrajnim, gde je došlo do eskalacije, ali i novim krizama u Africi, Aziji i Latinskoj Americi. Ova krizna žarišta, koja se sada protežu celom zemljinom kuglom, skoro su se, po pravilu, pretvarala u poprišta globalnog blokovskog nadmetanja, čime svako od njih postaje opasna pozornica mogućeg šireg sukoba.

Bliskoistočna kriza ostaje najopasnije ratno žarište, posebno kada se uzme u obzir njena povezanost sa razvojem u Mediteranu, na Srednjem istoku i sa iračko-iranskim ratom. Zbog geostrateškog i političkog značaja ovog područja, koje su velike sile proglasile za prostor od svog izuzetnog vitalnog interesa, porasla je opasnost novih zaoštavanja i neprijateljstva čime je još više ugrožen svetski mir. I zbog posledica za bezbednost naše zemlje ova kriza predstavlja jednu od centralnih preokupacija naše međunarodne aktivnosti.

Još uvek nema spremnosti da se pristupi rešavanju palestinskog pitanja na osnovama poštovanja prava Palestinaca na samoopredeljenje, uključujući i stvaranje vlastite države. Time se zaobilazi suština bliskoistočne krize. Uz sve veću eskalaciju pritisaka i upotrebu vojne sile napor se usmerava na likvidaciju PLO kao nosioca palestinske narodno-oslobodilačke borbe i s tim ciljem se razvijaju i razne političke inicijative. Agresivna politika Izraela, koja se još jednom ispoljila kroz okupaciju dela Libana, predstavlja glavnu prepreku za nalaženje pravednog i dugotrajnog rešenja krize, na što se nadovezuju i strani strateški interesi u ovom regionu. Poraslo je i prisustvo velikih vojnih efektivna, a došli su do izražaja i vrlo različiti interesi raznih regionalnih i van-regionalnih faktora bliskoističnog sukoba.

Bez rešenja palestinskog pitanja — na poznatim osnovama za koje se zalažu nesvrstane zemlje — neće biti trajnog, pravednog i sveobuhvatnog rešenja ove krize. PLO kao le-

gitimni predstavnik palestinskog naroda, i uz međunarodnu podršku koju uživa, mora biti ravnopravno uključen u pregovore. Svaka druga orijentacija preči još opasnijim zaoštavanjem. Pri tom je od izuzetnog značaja da arapske zemlje ispolje veće jedinstvo, pruže podršku PLO i time ostvare akcionu sposobnost za suprotstavljanje glavnim pretnjama koje ugrožavaju njihovu bezbednost. I nesvrstane zemlje, koje su se i do sada znatno angažovale, moraju igrati još aktivniju ulogu kroz Komitet »osmorice«, Ujedinjene nacije i na druge načine.

Nastavljanje građanskog rata u Libanu sastavni je deo celovite bliskoistočne krize sa involviranjem i mešanjem stranih faktora. Verujemo da se kriza u ovoj nesvrstanoj zemlji može rešiti na pravedan i trajan način samo ako se u punoj meri poštuje neotuđivo pravo libanskog naroda da očuva svoju nezavisnost, jedinstvo i teritorijalni integritet svoje države i da sam odlučuje o svojoj sudbini, polazeći pri tom od specifičnog položaja i interesa svih struktura libanskog društva.

Situacija u Mediteranu u celini izaziva našu veliku zabrinutost. Danas je ovo područje svakako jedan od najneuralgičnijih delova sveta, oblast stalne destabilizacije, pretrpan vojnim efektivima velikih sila, što predstavlja stalnu pretnju nezavisnosti i teritorijalnom integritetu pribrežnih zemalja. Zbog toga smo polazili od potrebe šireg aktiviranja mediteranskih i posebno nesvrstanih zemalja na osiguranju stabilnosti u ovom području kako bi mediteranske zemlje i narodi u prvom redu bili odgovorni za njegovu bezbednost i odnose u ovom regionu. Zalagali smo se, zajedno sa drugim nesvrstanim zemljama, za pretvaranje Mediterana u zonu mira i saradnje.

U ovom prostoru stalno smo bili preokupirani i razvojem krize u Republici Kipru. Poslednji događaji i proglašenje tzv. Turske Republike Severni Kipar, do kojeg je moglo doći samo u uslovima zategnutih međunarodnih odnosa, naišli su na široku međunarodnu osudu, na zahtev da se poništi ovaj pokušaj legalizovanja komadanja Republike Kipra — nezavisne i nesvrstane zemlje. Ulaganje novih napora za nastavljanje pregovora između dveju kiparskih zajednica na ravnopravnoj osnovi predstavlja neodložnu potrebu i interes kiparskog stanovništva.

Rat između Iraka i Irana se nastavlja bez perspektive da se, uprkos mnogim mirovnim inicijativama, okonča na poznatim principima i uz poštovanje interesa obe strane. Ovim ratnim sukobom ugrožena je pre svega nezavisnost ovih nama prijateljskih nesvrstanih zemalja, a stvorila se opasnost neposrednog involviranja velikih sila u strateški region Golfa i šireg sukoba. Zbog toga, u granicama naših mogućnosti, ulažemo napore da se ovaj rat okonča i međusobni sporovi reše miroljubivim putem.

Zbog izvanrednog značaja u međunarodnim političkim, vojnim i ekonomskim odnosima, geostrateškog položaja, velikih prirodnih bogatstava i raznovrsnih društveno-političkih procesa Afrika je poslednjih godina sve češće i sve više poprište spoljnog mešanja, nadmetanja i konfrontacije blokova, što je dovelo i do rasplamsavanja kriznih žarišta. Zemlje ovog kontinenta najviše su osetile i posledice svetske ekonomske krize, a siromaštvo i glad predstavljaju najvidnije oznake zaustavljenog razvoja. Afričke zemlje su izložene pritisacima spoljnih faktora takođe zbog svog opredeljenja za politiku nesvrstanih, u kojoj one nalaze najveću mogućnost za jačanje svoje nezavisnosti, međusobne podrške, jedinstva Organizacije afričkog jedinstva i uloge u borbi za mir i ravnopravnu međunarodnu saradnju. To ugrožava njihovo jedinstvo i otežava mogućnosti njihovog angažovanja u rešavanju pitanja od zajedničkog interesa. Ovo se posebno odražava u aktivnostima Organizacije afričkog jedinstva.

Region juga Afrike stalno je ugrožen oružanim agresivama režima rasističke JAR, njenim mešanjem i pokušajima destabilizacije zemalja prve linije fronta, pri čemu stalni upadi na teritoriju Angole predstavljaju najflagrantniji primer bezobzirne politike koja je u direktnoj suprotnosti sa svim principima međunarodnih odnosa. Napore za sticanje nezavisnosti Namibije i dalje blokira JAR, uprkos odluč-

nom stavu Ujedinjenih nacija i međunarodne zajednice. Na žalost, nastavljaju se i pokušaji da se na neprihvatljiv način povezuje pitanje nezavisnosti ove poslednje afričke kolonije sa širim strateškim interesima u regionu. Kriza u Čadu, i pored napora u okviru Organizacije afričkog jedinstva da se sa zainteresovanim stranama nađe put za prevazilaženje dugotrajnog građanskog rata, i dalje predstavlja otvorenu opasnost za izazivanje šireg sukoba u regionu. U rešavanju problema Zapadne Sahare, zbog čega je dugo vreme bila podeljena Organizacija afričkog jedinstva, postignut je sporazum o održavanju referenduma o samoopredeljenju saharskog naroda, ali su i dalje prisutni mnogi otpori i neizvesnosti.

Mešanje i strane vojne intervencije uzrok su i mnogih kriza u Aziji.

I pored usvojenih rezolucija Ujedinjenih nacija, ne dolazi do povlačenja stranih vojnih snaga iz Avganistana i Kampučije, niti do napretka ka miroljubivom rešenju ovih kriznih žarišta.

Zaoštavanje se širi na Daleki istok, gde dolazi do tendencija i nastojanja da se pojedine zemlje direktnije uključe u globalnu strategiju blokovskog nadmetanja.

Situacija na Korejskom poluostrvu se dalje pogoršava usled politike Južne Koreje, jačanja stranog vojnog prisustva u toj zemlji i ignorisanja svih konstruktivnih inicijativa za miroljubivo ujedinjenje zemlje.

Pored toga, u porastu je i strano vojno prisustvo i nadmetanje u Indijskom okeanu. Napori priobalnih zemalja, koje Jugoslavija podržava, za sazivanje konferencije s ciljem smanjenja napetosti i stranog vojnog prisustva u Indijskom okeanu nisu do sada doveli do rezultata.

U mnogim zemljama u regionu Latinske Amerike i Kariba u toku su dinamične društvene promene usled dubokih socijalnih protivrečnosti na koje posebno utiče kritična ekonomska situacija. Procese u ovom delu sveta karakterišu tendencije jačanja nezavisnosti i emancipacije, borba za ravnopravnije odnose u svetu, pa zbog toga i politika nesvrstanosti nailazi na sve veći broj pobornika i veću podršku ovih zemalja. Od značaja su i demokratske promene ostvarene u nekim zemljama i suprotstavljanje širokih narodnih masa vojnim diktaturama.

Stvorena je posebno opasna situacija u Centralnoj Americi u celini, čiji razlozi su u suštini suprotstavljanje socijalnim promenama kojima teže narodi ovih zemalja u borbi protiv eksploatacije i oligarhije. Podvođenjem ovih procesa emancipacije pod ideološko i vojno nadmetanje oni se pokušavaju zaustaviti primenom pritisaka i svih sredstava, uključujući i vojna. Invazija na Grenadu, agresija na Nikaragvu i podrška reakcionarnim snagama koje ugrožavaju nezavisnost ove nesvrstane zemlje, najočitija su manifestacija ovakvog pristupa. Jugoslavija je odlučno osudila invaziju Grenade i pritiske na Nikaragvu i stalno pružala podršku akcijama »Grupe Kontadora« i njenim naporima za nalaženje miroljubivih rešenja za Centralnu Ameriku, bez inostranog mešanja i vojnog prisustva.

U razmatranju svih ovih kriznih žarišta, kao i širih međunarodnih problema, značajnu ulogu imale su Ujedinjene nacije, koje su se, prvenstveno zahvaljujući stavovima nesvrstanih zemalja, potvrdile kao nezamenljivi faktor mira i saradnje. Međutim, sve je vidljivije da ovu, sada skoro univerzalnu organizaciju, zaobilaze posebno velike sile, naročito kada se radi o njenim naporima za rešavanje brojnih opasnih problema međunarodne zajednice. I Savet bezbednosti, kao organ sa posebnim ovlašćenjima, nije u mogućnosti da doprinese njihovom rešavanju zbog različitih interesa koji sprečavaju usaglašavanje efikasnih akcija. Zbog toga smo se zalagali, a to ostaje naša stalna orijentacija, za jačanje i efikasniju ulogu Svetske organizacije na bazi osnovnih ciljeva njene Povelje koja se, na žalost, često krši i zloupotrebljava. Takođe smo delovali u pravcu proširivanja i jačanja uloge specijalizovanih agencija u sistemu Ujedinjenih nacija i posebno UNKTAD-a, Uneska, UNDP, ECE, FAO, Unicefa i drugih.

Jugoslavija je u ovom razdoblju posvetila posebnu pažnju afirmaciji politike i Pokreta nesvrstanih zemalja kao neza-

visnog, globalnog i vanblokovskog međunarodnog faktora, jačanju jedinstva i akcione sposobnosti nesvrstanih zemalja, zalagala se za dalju demokratizaciju odnosa unutar Pokreta i za mirno rešavanje sporova između nesvrstanih zemalja. Ovo je došlo do izražaja u mnogim susretima na najvišem političkom nivou, u Ujedinjenim nacijama, na samitima i drugim skupovima nesvrstanih zemalja, kroz organizovanje sastanaka zemalja koordinatora za pojedine oblike saradnje, organizovanje i učešće u radu Ministarskog sastanka Komiteta dobre volje za Irak i Iran, Komiteta osmorice za Bliski istok i dr. Učestvovali smo i na sastanku šefova država ili vlada nekih zemalja članica Ujedinjenih nacija u Njujorku koji je održan na inicijativu nesvrstanih zemalja s ciljem podsticanja dijaloga u osnovnim problemima mira, razoružanja, razvoja i jačanja uloge Ujedinjenih nacija.

Pokret nesvrstanosti, posebno između VI i VII konferencije nesvrstanih zemalja, bio je izložen mnogim spoljnim pritiscima i unutrašnjim previranjima. Sve češća upotreba sile, intervencije i mešanje, stalno zaoštavanje međunarodne situacije, kriza svetske privrede i sistema međunarodnih ekonomskih odnosa — negativno su se odrazili i produbljivali su razlike i podele među nesvrstanim zemljama. Međutim, zahvaljujući kontinuiranom zalaganju većine nesvrstanih zemalja na bazi izvornih principa, u čemu je dolazila do izražaja i dosledna politika naše zemlje, uspešno su prevaziđeni osnovni problemi i ojačana akciona sposobnost Pokreta.

Nakon VII konferencije nesvrstanih zemalja u Nju Delhiju Pokret je nastavio sa stalnim angažovanjem, s ciljem da podstakne napore za rešavanje međunarodnih političkih i ekonomskih problema na bazi doslednog poštovanja principa Povelje Ujedinjenih nacija i miroljubive koegzistencije. Takve aktivnosti potvrđuju istaknutu ulogu nesvrstanosti u međunarodnim odnosima, a njene principe kao najširu osnovu za pravedno i miroljubivo rešavanje međunarodnih globalnih problema, kriza i kriznih žarišta. Bez ovakve snage svet bi se danas sa svojom blokovskom podeljenošću našao u još mnogo težoj situaciji, bez perspektive i nade da se mogu prevazići sukobi i opasnosti koje prete čovečanstvu.

U teškoj političkoj i ekonomskoj situaciji u svetu zadaci naše spoljne politike bili su vrlo složeni. Ostali smo i bez druga Tita — svetskog državnika, doslednog borca za mir i velikog autoriteta u Pokretu nesvrstanih zemalja, tvorca mnogih inicijativa — čija međunarodna aktivnost i doprinos borbi za mir, ravnopravnost u svetu i miroljubivu saradnju imaju istorijski značaj. Suočavali smo se i sa raznim nagađanjima o budućnosti naše zemlje i njenoj orijentaciji posle Tita, pa i sa pritiscima i pokušajima da se naše teškoće iskoriste za uticaj na naš unutrašnji razvoj i spoljnu politiku.

Na sve to, uz puno angažovanje svih društveno-političkih činilaca, Jugoslavija je jedinstveno dala jedino mogući odgovor, doslednim nastavljanjem svoje nesvrstane politike i aktivnim angažovanjem u svim područjima međunarodnog života i odnosa.

Očuvan je i afirmisan međunarodni položaj Jugoslavije kao nesvrstane i socijalističke zemlje. Njen konstruktivan doprinos nailazi na široko priznanje i podršku, a iznad svega od strane nesvrstanih zemalja.

U sklopu široke i plodne međunarodne aktivnosti i sa stalnim ciljem da doprinosimo prevazilaženju svih negativnih pojava u svetu, kao i unapređenju odnosa i saradnje sa svetom ostvarili smo i u ovom razdoblju mnoge susrete i kontakte sa predstavnicima skoro svih zemalja. Nastojali smo da unapredimo bilateralne i posebno ekonomske odnose, uvek težeći — pa i u slučajevima kada nas od drugih zemalja deli različiti međunarodni položaj, spoljnopolitička opredeljenja i stavovi, kao i postojanje otvorenih pitanja — da stvaramo prostor za prevazilaženje razlika, rešavanje problema i time postignemo razumevanje i unapredimo odnose.

Sa nesvrstanim zemljama imali smo intenzivnu saradnju, što je znatno unapredilo bilateralne odnose i povećalo ukupnu aktivnost Pokreta nesvrstanih zemalja. Nastojali smo da sa ovim zemljama obogatimo ekonomske odnose, svesni njihovog značaja u sadašnjoj kritičnoj međunarodnoj si-

tuaciji. Jačanje međusobne ekonomske saradnje nameće se kao strateški cilj za sve zemlje u razvoju (pa i za našu zemlju) koje i kroz veće oslanjanje na vlastite snage treba da traže puteve za prevazilaženje svog teškog ekonomskog položaja.

Saradnja Jugoslavije sa zemljama Afrike je poslednjih godina sve šira, naročito na političkom planu. Tradicionalno dobri odnosi, započeti još u vreme antikolonijalne borbe, pojačani su razmenom poseta na visokom i drugim nivoima i potvrdili da Jugoslavija ima u ovim zemljama prijatelje i značajne partnere koji su spremni da se zajedno sa nama aktivno angažuju na osnovnim linijama politike nesvrstanoosti. Ekonomska saradnja sa ovim zemljama, međutim, i dalje zaostaje za obostranim interesima i potrebama koje proizlaze iz objektivnih ekonomskih situacija i karakteristika privreda. Zbog toga je potrebno stalno ulagati napore da se povećavaju robna razmena i učešće naše privrede u izvođenju investicionih radova, naročito da se unapređuju viši oblici ekonomske saradnje. Posebnu pažnju treba pokloniti otklanjanju velikih teškoća sa kojima se suočavaju zajednička preduzeća koja su formirana sa nekim zemljama u razvoju.

U okviru svojih mogućnosti pružali smo i značajnu pomoć oslobodilačkim pokretima priznatim od strane Organizacije afričkog jedinstva i podržavali njihovu legitimnu borbu za slobodu i nezavisnost.

Odnosima i saradnji sa arapskim zemljama posvećivali smo i u ovom periodu veliku pažnju. Stalnim proširivanjem bilateralne saradnje, podrškom borbi svih zemalja za očuvanje nacionalne nezavisnosti i samostalan razvoj, zalaganjem za pravedno i sveobuhvatno rešenje bliskoistočne krize, za jačanje arapskog jedinstva, Jugoslavija je stekla veliki ugled među svim arapskim zemljama. Neke od njih su postale naši najvažniji ekonomski partneri.

U proteklom periodu nastavili smo razvijati tradicionalno dobre odnose i saradnju sa zemljama Latinske Amerike i Kariba, što je doprinelo boljem međusobnom upoznavanju i jačanju prijateljskih veza. Posebna pažnja posvećena je daljem proširivanju i unapređivanju ekonomske i naučno-tehničke saradnje. Prilikom raznih bilateralnih poseta potpisani su sporazumi kojima su određena prioritarna područja ekonomske saradnje i pokrenuta inicijativa za više konkretnih projekata u ovoj oblasti. Postojanje značajnih naseobina naših iseljenika u zemljama Latinske Amerike predstavlja sponu za međusobnu saradnju.

Nastavili smo razvijati i unapređivati bilateralne odnose sa zemljama Srednjeg i Dalekog istoka, jugoistočne Azije i Pacifika. Sa Indijom, značajnim činiocem aktivnosti Pokreta nesvrstanih zemalja, ostvarili smo vrlo korisnu svestranu saradnju. Razvoju bilateralnih odnosa sa ovom zemljom znatno su doprineli brojni i značajni susreti naših i indijskih visokih ličnosti. Smatramo da na ekonomskom planu treba ulagati dalje velike napore da se promeni sadašnje nepovoljno stanje, koristeći se pri tom i olakšicama koje pruža Tripartitni sporazum o trgovinskoj razmeni Indija-Egipat-Jugoslavija. Zajednička i aktivna saradnja SFRJ i zemalja jugoistočne Azije, u okviru Pokreta nesvrstanih zemalja, doprinela je daljem razvoju, unapređivanju i proširenju tradicionalno prijateljskih odnosa sa tim zemljama. Postignuti su zapaženi rezultati u robnoj razmeni i drugim višim oblicima saradnje, ali potencijali su takvi da treba uložiti veće napore da se još više iskoriste.

Dalje su razvijeni i unapređeni prijateljski odnosi sa NR Kinom na bilateralnom i međunarodnom planu na principima koji su utemeljeni prilikom posete predsednika Tita NR Kini 1977. godine. Česte su razmene mišljenja o najvažnijim međunarodnim pitanjima, kao i o društveno-ekonomskom i političkom razvoju dve zemlje. Ekonomska saradnja je u usponu, ali mogućnosti za njen razvoj ni izbliza još nisu iskorišćene.

U proteklom razdoblju intenzivirani su odnosi sa zemljama Zapadne Evrope i sa skoro svima razmenjene su posete na najvišem državnom ili vladinom nivou, čime je učvršćena i proširena bilateralna saradnja na raznim područjima. Predstoji složen zadatak da se, uz obostrane napore,

konsoliduju i ostvare postignuti dogovori. Česta razmena mišljenja o aktuelnim međunarodnim problemima sa državicima ovih zemalja bila je značajna za dublje spoznavanje i uticaj na kretanje u Evropi i šire, pri čemu su sa predstavnicima nesvrstanih i neutralnih zemalja u okviru aktivnosti na unapređenju KEBS-a ostvareni vrlo zapaženi rezultati na prevazilaženju ili ublažavanju blokovskih podela i prilaza evropskim procesima. U oblasti ekonomskih odnosa problem je predstavljao naš stalni visoki deficit u trgovinskoj razmeni sa ovim zemljama, ali i nedovoljna spremnost naših partnera za veće angažovanje na području zajedničkih ulaganja i razvijanja drugih viših oblika saradnje. U finansijskoj oblasti naišli smo na razumevanje i podršku našim naporima stabilizacije privrede i kao rezultat toga sa vladama i komercijalnim bankama iz ovih zemalja postignuta je saglasnost o refinansiranju naših obaveza. Slični odnosi uspostavljeni su i sa Japanom, čija vlada je takođe pokazala razumevanje za neke ekonomske teškoće.

U ovom razdoblju smo uložili značajne napore radi unapređenja i ugovornog regulisanja odnosa sa nekim od najvažnijih ekonomskih grupacija, uvek polazeći od istog principijelnog stava da se obezbede što raznovrsniji i širi odnosi ekonomske saradnje, bez diskriminacije i prepreka koje ih opterećuju, stalno se pridržavajući naše nesvrstane politike i položaja koji imamo kao zemlja u razvoju. Nakon dugotrajnih i teških pregovora potpisali smo svojevrstan sporazum o ekonomskim odnosima sa zemljama članicama Evropske zajednice, a sa grupacijom EFTA zajedničkom deklaracijom definisali smo principe međusobnih odnosa.

Zaključenjem novog sporazuma o dugoročnoj ekonomskoj saradnji sa Evropskom zajednicom postignut je kvalitativan napredak u odnosu na raniji trgovinski sporazum i njime se omogućuje široka privredna i finansijska saradnja sa ovim zemljama na stabilnim i dugoročnijim osnovama.

U ovom razdoblju nastali su novi momenti u položaju naših radnika u pojedinim zemljama Zapadne Evrope. Zauzastavljen je proces imigracije, a pod uticajem privredne krize pojačan je njihov povratak u zemlju. Zbog toga je potrebno stalno angažovanje kod vlada ovih zemalja kako bi se zajedničkim naporima rešavali problemi zapošljavanja povratnika u Jugoslaviju.

Odnose Jugoslavije sa evropskim socijalističkim zemljama, zasnovane na poznatim principima kojima se rukovodi naša zemlja u svojoj spoljnoj politici, karakteriše razvijena bilateralna saradnja, česte međusobne posete i dijalog o međunarodnim pitanjima. Vrlo uspešna i intenzivna ekonomska saradnja predstavlja značajan faktor ukupnih odnosa sa ovim zemljama. Robna razmena je veoma razvijena na uravnoteženoj osnovi. Zaključeni su i brojni ugovori o industrijskoj kooperaciji kao značajnom vidu ekonomske saradnje na dugoročnim osnovama. Na tom planu postoje još znatne neiskorišćene mogućnosti i obostrana spremnost da se takva saradnja dalje unapređuje.

Saradnja sa SEV-om, na osnovama sporazuma iz 1964. godine, uspešno se ostvarivala u skladu sa principima uzajamnosti interesa i došlo je do proširenja na nove oblasti.

Odnosi sa SSSR-om široko su se razvijali u duhu prijateljstva, ravnopravnosti i uzajamnog poštovanja na poznatim principima Beogradske i Moskovske deklaracije. U tom razdoblju ostvaren je niz međudržavnih susreta na najvišem i drugim nivoima, kao i plodna saradnja raznih organa. Bez obzira na razlike u ocenama pojedinih međunarodnih pitanja, ostvaren je koristan i ustaljen politički dijalog. U skladu sa obostranim interesima postignut je visok nivo robne razmene i proizvodne kooperacije, te saradnje u oblasti kreditno-finansijskih odnosa, čime se SSSR svrstao u vrh najznačajnijih ekonomskih partnera naše zemlje. Postoji spremnost za dalje proširivanje i obogaćivanje ekonomske saradnje na dugoročnim osnovama.

Bilateralna saradnja sa SAD razvijala se povoljno u duhu prijateljstva, na osnovama i principima utvrđenim u dokumentima sa zajedničkih susreta na vrhu i reafirmisanih u brojnim drugim prilikama. Došla je do izražaja spremnost za dalje proširenje i unapređivanje međusobne ekonomske

saradnje u svim oblastima od zajedničkog interesa, a SAD su pružile i značajnu podršku našem programu ekonomske stabilizacije. I pored poznatih razlika u prilazima međunarodnoj situaciji, njenim uzrocima i pojedinim međunarodnim problemima, ostvaren je kontinuirani politički dijalog, koji karakteriše ravnopravnost i puno uvažavanje međusobnih stavova i pozicija.

U proteklom razdoblju su postignuti značajni rezultati u razvijanju odnosa i saradnje u raznim oblastima sa susjednim zemljama, u skladu sa njihovim značajem za međunarodni politički, ekonomski i bezbednosni položaj naše zemlje. Time je potvrđena naša politika dobrosusedstva i otvorenih granica kao trajna orijentacija socijalističke i nesvrstane Jugoslavije. Pri tom smo polazili od uverenja da, posebno u uslovima povećanja međunarodne zategnutosti, takva politika Jugoslavije prema susjednim zemljama predstavlja značajan element regionalne i evropske stabilnosti i doprinosi miru i saradnji u svetu.

Na principima poštovanja nezavisnosti, teritorijalnog integriteta, nemešanja u unutrašnje stvari i međusobnog uvažavanja razvili smo intenzivnu i bogatu saradnju sa zemljama u našem susedstvu. Održan je kontinuitet odnosa i saradnje u raznim oblastima, uloženi su napori da se, naročito u ekonomskoj oblasti, ta saradnja osnaži, a nastavljen je i proces stalne razmene mišljenja sa najodgovornijim političkim ličnostima kako u oblasti međunarodnih odnosa tako i o svim bilateralnim pitanjima. Paralelno s ovim nastavljen je i uspešan razvoj odnosa između naših republika i pokrajina sa odgovarajućim regionima u susjednim zemljama. Uspostavljena je značajna saradnja naših društveno-političkih organizacija sa političkim strukturama u susjednim zemljama. Posebni rezultati su postignuti u privrednoj saradnji sa susjedima koja predstavlja oko 17% ukupne razmene Jugoslavije sa svetom. Zaključenim sporazumima i programima stvoreni su uslovi za još bogatiju i razvijeniju saradnju. Nastojali smo i da manjine jugoslovenskih naroda koje žive u susjednim zemljama, odnosno narodnosti susjednih zemalja na našem tlu, budu specifičan faktor zbližavanja i podsticaj međusobnoj saradnji, pa smo zbog toga ulagali dodatne napore i za unapređenje pogranične saradnje.

Sa Italijom je posle uspešnog regulisanja nekih značajnih pitanja iz kompleksa Osimskih sporazuma nastavljen pozitivan trend bilateralne saradnje u svim oblastima, koja je potvrđena i uspešnim posetama na najvišem nivou. Prošireni su politički dijalog i ekonomska saradnja. Od velikog značaja za dalji razvoj vrlo dobrih odnosa je dosledno ostvarivanje svih odredaba Osimskih sporazuma.

Sa Austrijom je obezbeđen kontinuitet dijaloga na različitim nivoima i sadržajima. To je doprinelo nastavljanju stvaranja povoljne klime u okviru koje su mogući dalji napori za unapređenje ekonomske i druge saradnje, kao i za unapređenje položaja i ostvarivanja prava slovenačke i hrvatske nacionalne manjine na osnovu Državnog ugovora.

U odnosima sa Mađarskom je takođe ostvaren dalji napredak i povećan obim saradnje, uz obostranu potvrdu trajnog interesa za nastavljanje dobrosusedskih odnosa.

Sa Rumunijom je održan pun kontinuitet odnosa i političkog dijaloga i potvrđena je obostrana spremnost za jačanje međusobne saradnje. Zaustavljen je pad obima robne razmene, a uz obostrane napore stvaraju se uslovi da se robna razmena i ukupna ekonomska saradnja postepeno povećavaju i proširuju.

Sa vladom Grčke ostvaren je konstruktivan dijalog i unapređena saradnja u mnogim oblastima, naročito na ekonomskom planu i u naporima da Balkan bude zona mira, stabilnosti i saradnje. U atmosferi punog uzajamnog poštovanja registrovana su sva pitanja koja postoje u odnosima i koja treba rešavati u interesu daljeg nesmetanog razvoja stabilne dobrosusedske saradnje.

Odnosi sa Bugarskom, koji se inače dobro razvijaju u mnogim oblastima, a naročito na ekonomskom planu, opтереćeni su bugarskim stavom nepriznavanja makedonskog naroda i makedonske nacionalne manjine, iza čega u suštini stoje teritorijalne pretenzije prema našoj zemlji, koje se i javno iznose.

Sa Albanijom su se odnosi u proteklom razdoblju ozbiljno pogoršali usled neprijateljske politike albanskog rukovodstva prema našoj zemlji, grubog mešanja u naše unutrašnje stvari i pokušaja podriivanja jedinstva i teritorijalnog integriteta SFRJ. Jugoslavija je u više navrata, podržavajući nezavisnost Albanije, isticala svoj stav da bi poštovanje politike međusobnog uvažavanja, nemešanja u unutrašnje stvari, poštovanja teritorijalnog integriteta i drugih principa međunarodnog ponašanja i od strane Albanije bilo od najvećeg značaja za narode naših dveju zemalja, kao i za stabilnost odnosa u našem regionu i šire.

* * *

Pravac razvoja našeg društva u narednom periodu jasno je određen. To je naš put izgradnje socijalističkih samoupravnih društvenih odnosa, daljeg jačanja bratstva i jedinstva i ravnopravnosti naroda i narodnosti i nesvrstane spoljne politike. To je put koji smo sa Titom zajednički izabrali i gradili.

Dugoročni program ekonomske stabilizacije ukazuje na zadatke i načine za savlađivanje ekonomskih teškoća i dalji ekonomski i društveni uspon zemlje. Rezultati koje smo u prošloj godini postigli potvrda su naših snaga i mogućnosti da prevaziđemo sadašnje teškoće i savladamo postojeće probleme. Od bitnog je značaja da se stvaraju materijalni i svi drugi uslovi da radnička klasa i svi radni ljudi sveviše preuzimaju punu odgovornost za dalji ekonomski i društveni razvoj zemlje.

Cilj nam je da izvršenjem Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije ne samo savladamo velike ekonomske teškoće u kojima se danas nalazimo, već da se organizujemo za bolji i veći rad, za podizanje produktivnosti i povećavanje proizvodnje i izvoza, za viši društveni i životni standard radnih ljudi, za bolji život i trajnu ekonomsku stabilnost zemlje.

Unapređivanjem i razvijanjem političkog sistema socijalističkog samoupravljanja lakše ćemo ostvariti te ciljeve. Kritičkom analizom dosadašnje prakse utvrdiće se nedostaci i razlozi zaostajanja u funkcionisanju političkog sistema i podstaci promene koje će ga učiniti efikasnijim i doprineti daljem razvoju socijalističkih samoupravnih društvenih odnosa.

Radnička klasa i radni ljudi naše zemlje su svesni svoje dominantne uloge i položaja u društvu. Zato se bore za dosledno ostvarivanje sistema socijalističkog samoupravljanja, ravnopravnosti i bratstva i jedinstva. To je razlog i njihove spremnosti na najveće napore za dalji razvoj socijalističkog samoupravljanja, za ekonomski i društveni progres zemlje. Takav odnos naše radničke klase, radnih ljudi i građana prema tekovinama naše revolucije i aktuelnim zadacima koji nas očekuju još više ističu odgovornost i obavezu da se zajedničkim snagama dosledno i odlučno odstranjuje sve ono što opravdano izaziva nezadovoljstvo i negodovanje naše javnosti.

Sve veće zaoštavanje međunarodne političke i ekonomske situacije i u narednom periodu nameće našoj zemlji velike i značajne obaveze i zadatke na spoljnopolitičkom planu. Jugoslavija će i ubuduće, kao i dosad, u svim oblastima međunarodnih odnosa nastaviti sa aktivnostima na osnovu svojih trajnih i principijelnih stavova koji su je afirmisali kao pobornika mira i ravnopravne saradnje i kao aktivnog činioca pokreta i politike nesvrstanosti. Uvereni smo da će politika i pokret nesvrstanosti izvršiti pozitivan uticaj na međunarodne odnose i u sadašnjoj veoma nepovoljnoj situaciji u svetu krčiti put miru, miroljubivoj i ravnopravnoj saradnji među narodima i državama.

Postoje svi uslovi za dalji preobražaj naše zemlje na osnovama socijalističkog samoupravljanja i vlasti radničke klase i svih radnih ljudi, na osnovama ravnopravnosti naroda i narodnosti i nesvrstane politike u međunarodnim odnosima. Za ostvarenje ovih ciljeva i zadataka, koji se postavljaju pred naše društvo, potrebno je stvaralaštvo i stalna, organizovana politička akcija svih socijalističkih snaga u zemlji.

RADIO-TELEVIZIJA

Organizacija i karakter radio-difuzije (radija i televizije) u Jugoslaviji uslovljeni su federativnim uređenjem zemlje, višenacionalnim sastavom stanovništva i socijalističkim samoupravnim društvenim uređenjem. U skladu s tim, svaka republika i autonomna pokrajina ima svoj samoupravno organizovan radio-difuzni sistem i lokalne radio-stanice.

Pored osam radio-difuznih organizacija udruženog rada u svim republikama i autonomnim pokrajinama, 1983. u Jugoslaviji su postojale još 202 lokalne radio-stanice. Savezna konferencija Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije osnovala je 1977. godine Radio-Jugoslaviju kao saveznu radio-difuznu organizaciju za proizvodnju i emitovanje programa za inostranstvo na kratkim talasima. (Od 1954, kada je Radio-Jugoslavija ukinuta, pa do 1977. emisije za inostranstvo bile su u delokrugu Radio-televizije Beograd.)

Radi programske, a zatim i tehničke, ekonomske, pravne, i druge saradnje u zemlji i s inostranstvom, ovih devet radio-difuznih organizacija — Radio-televizija Beograd, Radio-televizija Ljubljana, Radio-televizija Novi Sad, Radio-televizija Priština, Radio-televizija Sarajevo, Radio-televizija Skoplje, Radio-televizija Titograd, Radio-televizija Zagreb i Radio-Jugoslavija udružene su u samoupravnu asocijaciju, u Poslovnu zajednicu udruženog rada — Jugoslovensku radio-televiziju (JRT). Najviše društveno samoupravno telo Jugoslovenske radio-televizije je Skupština JRT. Kao odgovorno telo za saradnju i koordinaciju, Skupština JRT bira Izvršni odbor, Odbor samoupravne radničke kontrole, Programski odbor za radio, Programski odbor za televiziju, Tehnički odbor, Odbor za međunarodnu saradnju i Odbor za narodnu odbranu i društvenu samozastitu, kao i druga tela koja obezbeđuju saradnju u drugim područjima zajedničke delatnosti (komisije). Predsedavajući svih odbora i drugih tela biraju se za period od jedne godine. Za obavljanje stručnih, administrativnih i drugih poslova od zajedničkog interesa, formirana je Radna zajednica JRT. Inokosni poslovodni organ Poslovne zajednice JRT je izvršni sekretar JRT. Izvršni sekretar JRT je istovremeno i rukovodilac Radne zajednice.

Krajem 1983. u Jugoslaviji je bilo registrovanih preko 5 miliona radio i 4 miliona televizijskih prijemnika, tako da je na svakih 1 000 stanovnika dolazilo 225 radio-prijemnika i 183 televizijska prijemnika. Međutim, postoji znatan broj neprijavljenih radio i televizijskih prijemnika. Procenjuje se da u Jugoslaviji danas ima preko 6 miliona radio-prijemnika i oko 5 miliona televizijskih prijemnika.

Republičke i pokrajinske radio-stanice emitovale su u 1982. godini 25 radio-programa (ukupno 369 časova) dnevno. Zajedno s lokalnim radio-stanicama, one su u 1983. emitovale ukupno oko 1 177 časova programa dnevno. Ovi programi su prenošeni preko 754 predajnika, ukupne snage 7 824 KW.

Programi Radio-Jugoslavije za inostranstvo emituju se na 10 stranih jezika u ukupnom trajanju od 10 časova dnevno (u 1983. godini) preko 4 kratkotalasna predajnika (dva od 100 KW i dva od 10 KW), kao i preko srednjotalasnih predajnika radio-stanica Novi Sad, Priština i Titograd. U toku je izgradnja novog emisionog centra Radio-Jugoslavije.

Ukupno trajanje televizijskog programa osam televizijskih stanica sopstvene proizvodnje iznosilo je u 1982. godini 20 899 časova. Gledalac u jednoj republici ili autonomnoj pokrajini može da vidi oko 10 časova televizijskog programa na prvom, i 4—5 časova programa na drugom televizijskom kanalu. Televizijske stanice, pored svog programa, preuzimaju pojedine programe drugih televizijskih organizacija ili učestvuju u zajednički dogovorenim i koncipiranim programima (informativnim, kulturnim i dr.). Programi se prenose preko 70 televizijskih predajnika i 900 pretvarača ukupne snage od blizu 21 000 KW.

RAZVOJ

Redovna radio-difuzija u Jugoslaviji počela je *pre drugog svetskog rata*, 1926. godine. Te godine, 15. maja, počeo je da radi Radio-Zagreb, kao prva radio-stanica ne samo u Jugoslaviji nego i na Balkanskom poluostrvu. Zatim su osnovani: Radio-Ljubljana 1. septembra 1928, Radio-Beograd 24. marta 1929. i Radio-Skoplje 27. januara 1941. Sve radio-stanice radile su na srednjim talasima s predajnicima srazmerno male snage (uoči rata Jugoslavija je imala četiri srednjotalasna predajnika i jedan kratkotalasni predajnik, ukupne snage 43,2 KW), ali je njihova čujnost, zbog manje opterećenosti etera u evropskoj radio-difuznoj zoni (relativno mali broj stanica na srednjim talasima), bila veoma dobra. Pored ovih, 8. marta 1936. počela je da emituje program za inostranstvo i kratkotalasna stanica u Batajnicima kod Beograda.

U toku prvih dana rata okupator je uništio radio-predajnike u Ljubljani i Skoplju, a ostale predajnike, uz još neke koje je sam kasnije postavio, koristio je do oslobođenja pojedinih delova zemlje za svoju propagandu. Okupatorske radio-stanice radile su u Banjaluci, Beogradu, Cetinju, Dubrovniku, Ljubljani, Osijeku, Sarajevu, Skoplju i Zagrebu.

U toku drugog svetskog rata 1941—1945. značajnu ulogu u širenju istine o narodnooslobodilačkoj borbi i podizanju borbene svesti imale su partizanske radio-stanice i radio-stanica »Slobodna Jugoslavija«.

Prva ilegalna partizanska radio-stanica proradila je 4. jula 1941. u Zagrebu i preko nje je emitovan poziv Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije narodima Jugoslavije na opštenarodni ustanak. U jesen 1941. u neposrednoj blizini Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke vojske u Srbiji, radile su partizanske radio-stanice Stolice, Tolisavac i Užice. U Ljubljani je od novembra 1941. do aprila 1942. radila ilegalna radio-stanica »Kričač«, koja se čula u Sloveniji i Hrvatskoj. U Črnomelju, na oslobođenoj teritoriji, radila je od jeseni 1944. do kraja rata 1945. radio-stanica Osvobodilne fronte Slovenije. Pored ovih najpoznatijih, povremeno su delovale i druge radio-stanice u raznim delovima zemlje.

Najznačajnija je, međutim, radio-stanica »Slobodna Jugoslavija«, koja je počela rad 2. novembra 1941. u Sovjetskom Savezu. Stanica je radila, nezavisno od Radio-Moskve, u okviru Kominterne, s jugoslovenskom redakcijom, pod rukovodstvom Veljka Vlahovića, predstavnika KPJ u Kominterni. Emitovala je svakog dana vesti i komentare na srpskohrvatskom, slovenačkom i makedonskom jeziku, kao i na nekim stranim jezicima. Ova radio-stanica je primala tokom celog rata iz Zagreba, preko ilegalne radio-stanice, saopštenja Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije o borbi partizana i Narodnooslobodilačke vojske i o stanju u zemlji. Prestala je da radi 1. marta 1945, jer je Radio-Beograd s jačim predajnikom preuzeo njene funkcije.

Period 1945—1953. bio je izuzetno značajan za razvoj jugoslovenske radio-difuzije zbog osnivanja republičkih i pokrajinskih, kao i nekoliko lokalnih radio-stanica i Radio-Jugoslavije. Kako su jedinice Jugoslovenske armije oslobađale od okupatora pojedine delove Jugoslavije, tako su, zahvaljujući lokalnoj inicijativi, počinjale rad nove radio-

-stanice. Prvi je proradio 18. oktobra 1944. Radio-Dubrovnik, što na izvestan način predstavlja i početak lokalne radio-difuzije u Jugoslaviji.

U glavnim gradovima republika i autonomnih pokrajina proradile su radio-stanice: Radio-Beograd 10. novembra 1944, Radio-Priština (prvo u Prizrenu) 15. novembra 1944, Radio-Titograd (prvo na Cetinju) 27. novembra 1944, Radio-Skoplje 28. decembra 1944, Radio-Sarajevo 11. aprila 1945, Radio-Ljubljana 9. maja 1945. i Radio-Zagreb takođe 9. maja 1945. Tako je već krajem rata radilo sedam od današnjih osam matičnih radio-difuznih organizacija, a 29. novembra 1949. proradio je i Radio-Novi Sad.

Pored Radio-Dubrovnika, do 1952. osnovane su ili obnovljene i sledeće lokalne radio-stanice: Radio-Osijek (14. aprila 1945), Radio-Maribor (11. maja 1945), Radio-Varaždin (22. jula 1945), Radio-Rijeka (16. septembra 1945), Radio-Koper (24. maja 1949), Radio-Niš (4. februara 1950), Radio-Bitola (26. marta 1950) i Radio-Prilep (29. novembra 1952).

Posle napada Informbiroa komunističkih partija na Jugoslaviju, vlada FNRJ osnovala je 1951. kratkotalasnu radio-stanicu Radio-Jugoslavija, koja je emitovala samo programe za inostranstvo (do tada su ovi programi bili u sastavu Radio-Beograda koji je počeo da daje emisije za inostranstvo 15. februara 1945).

Programsko i tehničko usklađivanje delatnosti radio-difuzije i briga za razvoj radio-industrije bili su povereni Komitetu za radio-difuznu službu vlade FNRJ, koji je osnovan 1946. Komitet je ukinut 1950, a njegovu ulogu preuzeo je Odbor za radio-difuziju (najpre pri Direkciji za informacije vlade FNRJ, a zatim pri Savetu za nauku i kulturu vlade FNRJ). Odbor za radio-difuziju ukinut je 1952, a nadležnosti u programskoj i tehničkoj saradnji prepuštene su republičkim i pokrajinskim radio-stanicama, koje su 12. novembra 1952. osnovale Udruženje radio-stanica — Jugoslovensku radio-difuziju (koja je kasnije, kada je otpočela televizija, promenila ime u Jugoslovensku radio-televiziju).

Period 1953—1963. obeležavaju: povećavanje broja i snage predajnika radio-stanica i uvođenje u celoj zemlji mreže UKT predajnika, što je omogućilo ekspanziju i uvođenje drugih radio-programa; osnivanje velikog broja novih lokalnih radio-stanica; uvođenje televizije. U ovom periodu znatno je povećana snaga srednjotalasnih predajnika Radio-Beograda (150 KW), Radio-Ljubljane (135 KW) i Radio-Zagreba (130 KW). U ovom periodu nove i jače emisione uređaje dobili su i Radio-Novi Sad (1953), Radio-Skoplje (1956), Radio-Sarajevo (1956), Radio-Priština (1963) i Radio-Titograd (1963). Mreža UKT predajnika prvo je uvedena u Radio-Ljubljani 1954, a u toku idućih nekoliko godina i u ostalim radio-stanicama.

Drugi radio-program počeli su da emituju Radio-Zagreb (1950), Radio-Ljubljana (1954), Radio-Skoplje (1960) i Radio-Beograd (1961).

U periodu 1953—1963. osnovane su 32 lokalne radio-stanice, tako da ih je krajem 1963. bilo ukupno 41.

Emitovanje televizijskog programa počeli su Televizija Zagreb 15. maja 1956 (tačno 30 godina posle uvođenja radio-programa), Televizija Beograd 23. avgusta 1958. i Televizija Ljubljana 11. oktobra 1958. Pošto su u međuvremenu uspostavljene televizijske veze između ova tri centra, 28. novembra 1958. počelo je emitovanje zajedničkog televizijskog programa Radio-televizije Beograd, Radio-televizije Ljubljana i Radio-televizije Zagreb. Prvi prenos programa za Evroviziju izvršen je marta 1960. iz Televizije Ljubljana.

Krajem 1963. u Jugoslaviji je bilo 2 277 649 prijavljenih radio-prijemnika i 211 657 prijavljenih televizijskih prijemnika.

Period 1964—1971. bio je obeležen izrastanjem radio-difuzije u republikama i autonomnim pokrajinama u snažne organizacije, daljom ekspanzijom lokalnih radio-stanica i uvođenjem drugog televizijskog programa i televizije u boji.

Na kraju ovog perioda republičke i pokrajinske radio-difuzne organizacije emitovale su već 23 radio-programa dnevno: Radio-Beograd 5 programa (od toga jedan program za inostranstvo), Radio-Ljubljana 5 programa, Radio-Zagreb 4, Radio-Novi Sad 3, Radio-Sarajevo i Radio-Skoplje po 2 i Radio-Titograd i Radio-Priština po jedan program.

Radio-Skoplje je povećalo snagu svog predajnika na 1 000 KW, Radio-Sarajevo na 600 KW, a Radio-Zagreb je pustio u pogon dodatni predajnik od 300 KW.

Zbog potreba nastalih povećavanjem društveno-političkih aktivnosti u opštinama, daljim privrednim razvojem zemlje i samoupravljanja u radnim organizacijama, što zahteva sve bolje informisanje radnika, povećan je broj lokalnih radio-stanica. U 1964. osnovano je 7 novih lokalnih radio-stanica, u 1965. godini 13, u 1966. i 1967. po 16, u 1968. godini 24, u 1969. godini 22, u 1970. godini 16 i u 1971. godini 10, tako da ih je na kraju 1971. bilo ukupno 166.

U ovom periodu sopstveni televizijski program počinju da proizvode Televizija Skoplje (14. decembra 1964), Televizija Sarajevo (17. marta 1969) i Televizija Titograd (20. novembra 1971). Dnevna proizvodnja sopstvenog programa svih šest republičkih centara iznosila je oko 20 časova, a svaka televizija emitovala je oko 10 časova programa dnevno. Zbog sve većih potreba i nedovoljnog prostora na prvom televizijskom kanalu, krajem šezdesetih godina radio-difuzne organizacije su nabavile opremu za drugi televizijski kanal (predajnici, veze i studijska oprema za televiziju u boji).

Jugoslovenska radio-televizija se, posle višegodišnjih tehničkih, tehnoloških i ekonomskih studija i analiza, opredelila za sistem PAL TV u boji. Godine 1971. počeli su proizvodnju drugog televizijskog programa u boji Televizija Beograd i Televizija Kopar (na italijanskom jeziku). U narednim godinama ostale stanice su otpočele emitovanje drugog televizijskog programa.

Krajem 1971. u Jugoslaviji je bilo 3 481 361 registrovani radio-prijemnik i 2 057 238 televizijskih prijemnika.

Period od 1971. je od posebnog značaja za razvoj radio-difuzije. Ustavni amandmani iz 1971, Ustav SFRJ iz 1974. i Zakon o udruženom radu iz 1976. imali su velikog uticaja na položaj i dalji razvoj radio-difuznih organizacija u Jugoslaviji. Celokupno zakonodavstvo u oblasti radio-difuzije preneto je na republike i autonomne pokrajine. Od 1972. do 1974. doneti su novi propisi o radio-difuziji, bilo u obliku zakona o informisanju ili posebnog zakona o radio-difuziji, u svim republikama i autonomnim pokrajinama osim u Hrvatskoj (Zakon o javnom informisanju Hrvatske donet je 1982). U skladu sa Zakonom o udruženom radu, radio-difuzne organizacije organizovane su ili u složene radne organizacije ili u radne organizacije, svaka s većim brojem osnovnih organizacija udruženog rada, zavisno od broja programa, kadrova i drugih uslova proizvodnje.

Republičke i pokrajinske radio-stanice emituju ukupno 25 radio-programa dnevno. Broj i trajanje programa povećali su Radio-Novi Sad, Radio-Priština i Radio-Sarajevo. Radio-Beograd povećao je snagu svog predajnika za prvi program na 2 000 KW, a za drugi program na 400 KW.

Broj lokalnih radio-stanica povećan je na 195 u 1977, da bi ih u 1983. bilo ukupno 202.

U republikama i autonomnim pokrajinama osnivana su udruženja radio-stanica radi usklađivanja rada i saradnje među njima. Takva udruženja ne postoje u Crnoj Gori i na Kosovu, jer je broj lokalnih radio-stanica mali.

Od posebnog značaja za srednjotalasnu radio-difuziju bila je Ženevska konferencija, održana 1975, na kojoj je izvršena nova raspodela frekvencija na srednjim i dugim talasima za prvu i treću radio-difuznu zonu sveta (svi regionii osim Severne i Južne Amerike).

Proizvodnju televizijskog programa iz sopstvenih studija 1975. otpočinjaju Televizija Novi Sad (26. novembra

1975) i Televizija Priština (26. novembra 1975), tako da danas svih osam matičnih radio-difuznih organizacija proizvodi sopstvene televizijske programe. Gotovo ceo prvi i drugi televizijski program proizvodi se i emituje u boji.

Za Jugoslaviju su značajni i rezultati rada Ženevske konferencije iz 1977. o raspodeli frekvencije za radio-difuziju preko satelita. Jugoslavija je dobila frekvencije za dva satelita s ukupno deset televizijskih kanala, što omogućava prenos osam televizijskih programa i većeg broja radio-programa.

RADIO-DIFUZNE ORGANIZACIJE

OPŠTE ODLIKE. Radio-difuzne organizacije u Jugoslaviji su samoupravne organizacije udruženog rada, koje u načelu imaju isti položaj kao i sve ostale organizacije udruženog rada.¹ Međutim, republičkim i pokrajinskim zakonima, koji se odnose na radio-difuziju², one su proglašene i organizacijama od posebnog društvenog interesa. Osnivač taj društveni interes obezbeđuje preko predstavnika raznih struktura društvene zajednice koje imenuju kao delegate u društvena tela (programske savete i dr.). Osnivač imenuje i direktora i glavnog urednika radio-difuzne organizacije (na osnovu javnog konkursa i uz prethodno mišljenje društvenog tela i samoupravnih organa radio-difuzne organizacije). U radio-difuznim organizacijama republika i autonomnih pokrajina broj i karakter ovih tela je različit. Njihove nadležnosti utvrđuju se osnivačkim aktom. Radio-televizija Beograd, na primer, ima 16 programskih saveta za pojedine vrste radio i televizijskih programa, zatim za radio, televiziju, produkciju gramofonskih ploča i organizaciju u celini.

Radio-difuznu organizaciju može osnovati društveno-politička zajednica (republika, autonomna pokrajina, opština) i društveno-politička organizacija (pre svega Socijalistički savez). Radio-difuznu organizaciju može osnovati i više opština zajedno. Zbog nedostatka frekvencija, osnivači više ne mogu biti organizacije udruženog rada (radio-difuzne organizacije koje su u ranijem periodu osnivale organizacije udruženog rada, zadržavaju ih i dalje kao svoje osnivače).

Republička, odnosno pokrajinska radio-difuzna organizacija gradi, razvija i održava radio-difuznu mrežu u cilju obezbeđivanja prijema radio-difuznih programa na celoj teritoriji republike, odnosno autonomne pokrajine.

Radio-difuzna organizacija ima pravo prikupljanja od slušalaca i gledalaca naknade za korišćenje radio i televizijskih prijemnika (ypretplata) na području svoje republike ili autonomne pokrajine. Visinu ove naknade određuje radio-difuzna organizacija, uz saglasnost zakonom određenog nadležnog organa.

Program razvoja radio-difuznog sistema u republici, odnosno autonomnoj pokrajini, usvaja republička, odnosno pokrajinska skupština, uz prethodno mišljenje radio-difuzne organizacije, a u nekim republikama i uz mišljenje zajednice radio-difuznih organizacija u toj republici (koja okuplja i lokalne radio-stanice).

Radio-difuzna organizacija podnosi osnivaču godišnji izveštaj o svom radu.

¹ U svetu je uobičajena podela radio-difuznih organizacija na one kojima direktno upravlja država, na one koje su javne službe i na one koje su komercijalne organizacije. Radio-difuzne organizacije u Jugoslaviji ne mogu se uvrstiti ni u jednu od ovih kategorija.

² Od 1971. u Jugoslaviji ne postoji savezno zakonodavstvo o radio-difuziji. Na snazi su sledeći republički i pokrajinski zakonski propisi koji se odnose na radio-difuziju: u Bosni i Hercegovini — Zakon o javnom informisanju iz 1973. i Zakon o radio-difuziji iz 1973, u Crnoj Gori — Zakon o javnom informisanju iz 1975, u Hrvatskoj — Zakon o javnom informisanju iz 1982, u Makedoniji — Zakon za javno informisanje iz 1974. i Zakon za radio-difuzijata iz 1974, u Sloveniji — Zakon o javnom obvešćanju iz 1973, u Srbiji — Zakon o javnom informisanju iz 1973, na Kosovu — Zakon o javnom informisanju iz 1974, u Vojvodini — Zakon o radio-difuziji iz 1971, Zakon o štampi i drugim vidovima informacija iz 1971. i 1974.

OPŠTI CILJEVI I OPŠTI PROGRAMSKI ZADACI. Radio-difuzne organizacije obaveštavaju javnost o događajima i pojavama iz svih oblasti života u Jugoslaviji i inostranstvu, pokreću pitanja od interesa za javnost i objavljuju mišljenja građana, organizacija i organa o tim pitanjima, stvaraju i emituju kulturne, umetničke, obrazovne, zabavne i druge programe radi zadovoljenja kulturnih potreba i drugih interesa građana. One su dužne da objektivno, istinito, potpuno i pravovremeno obaveštavaju javnost i da radnim ljudima i građanima pružaju informacije o svim pitanjima od značaja za ostvarivanje njihovih samoupravnih i drugih prava.

Radio-difuzne organizacije staraju se o izgradnji, razvoju i održavanju radio-difuzne mreže, o obezbeđivanju materijalnih sredstava potrebnih za unapređivanje radio-difuzije i o proizvodnji, razvijanju i usavršavanju radio-difuznih programa.

Opšti programski zadaci radio-difuznih organizacija proizlaze iz opštih ciljeva koji su utvrđeni republičkim i pokrajinskim zakonima koji se odnose na radio-difuzne organizacije.

Pošto su opšti programski zadaci uglavnom identični za sve radio-difuzne organizacije, ovde se navode onako kako su utvrđeni Statutom Radio-televizije Beograd:

- razvijanje i produbljivanje socijalističkih samoupravnih odnosa na osnovu interesa radničke klase, odnosno radnih ljudi u udruženom radu;

- jačanje bratstva i jedinstva i ravnopravnosti naroda i narodnosti u Socijalističkoj Republici Srbiji i Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji, njihovo međusobno upoznavanje i razvijanje svesti o povezanosti njihovih životnih interesa;

- afirmacija vrednosti i tekovina narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije;

- učvršćivanje nezavisnosti Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, jačanje njenog položaja i ugleda u svetu, afirmacija njene nezavisne i nesvrstane politike i jačanje prijateljstva i saradnje sa svim zemljama i pokretima koji se zalažu za mir, progres i ravnopravne odnose među narodima i državama;

- jačanje odbrambenih sposobnosti zemlje u sistemu opštenarodne odbrane i zaštite društveno-ekonomskog poretka na osnovama samoupravljanja i ravnopravnosti naroda i narodnosti;

- razvoj kulture, nauke i umetničkog stvaralaštva, zblžavanje i međusobno prožimanje kultura naroda i narodnosti u Socijalističkoj Republici Srbiji i Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji;

- upoznavanje s kulturom i naučnim dostignućima drugih zemalja i naroda, polazeći od načela otvorenosti programa za sve što je idejno i umetnički vredno i što predstavlja naučni progres i doprinos ljudskoj civilizaciji i napretku;

- vaspitavanje mladih generacija u duhu marksističkog pogleda na svet, tradicija narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije i borbe naroda i narodnosti Jugoslavije za slobodu i ravnopravnost, kao i u duhu jugoslovenskog socijalističkog patriotizma i spremnosti mladih generacija da se aktivno uključe u borbu za razvoj socijalističkih samoupravnih odnosa i odbranu tekovina socijalističke revolucije i izgradnje;

- podizanje opšteg nivoa obrazovanja stanovništva, društveno-ekonomsko i stručno osposobljavanje radnih ljudi radi bržeg usvajanja modernog načina proizvodnje i privređivanja, ostvarivanja samoupravnih dužnosti;

- podizanje fizičke kulture naroda, razvijanje bogatijeg i društveno osmišljenog zabavnog, sportskog i rekreativnog života radnih ljudi, posebno omladine.

MREŽA. Mreža radio-difuznih organizacija je veoma rasprostranjena. U 1983. činili su je:

- osam matičnih radio-difuznih organizacija, po jedna u svakoj republici i autonomnoj pokrajini: Radio-televizija

Beograd, Radio-televizija Ljubljana, Radio-televizija Novi Sad, Radio-televizija Priština, Radio-televizija Sarajevo, Radio-televizija Skoplje, Radio-televizija Titograd i Radio-televizija Zagreb;

— Radio-Jugoslavija, kao kratkotalasna radio-stanica saveznog značaja;

— 202 lokalne radio-difuzne organizacije: 48 u Bosni i Hercegovini, 4 u Crnoj Gori, 54 u Hrvatskoj, 25 u Makedoniji, 19 u Sloveniji, 55 u Srbiji, od čega 30 na teritoriji van pokrajina, 5 na Kosovu i 20 u Vojvodini.

SAMOUPRAVNA ORGANIZACIJA. Sve republičke i pokrajinske radio-difuzne organizacije konstituisane su, na osnovu Zakona o udruženom radu, kao radna ili složena organizacija udruženog rada. Različita rešenja uslovljena su specifičnostima republika i autonomnih pokrajina u kojima one deluju, ali i njihovom veličinom i razuđenošću programa.

Radio-televizija Beograd je složena organizacija koja ima 3 radne organizacije: Radio-Beograd (s osnovnim organizacijama: Programi radija, Tehnički sektor, Muzička produkcija, Srednjotalasni predajnici, Radio-Niš, Stručne službe radija — radna zajednica), Televizija Beograd (bez osnovnih organizacija) i Pogon gramofonskih ploča. Na nivou složene organizacije deluju 4 radne zajednice (Zajednički poslovi RTB, Istraživanje i razvoj RTB, Radio-televizijska pretplata i Opštenarodna odbrana i društvena samozaštita).

Radio-televizija Ljubljana je radna organizacija koja ima 8 osnovnih organizacija udruženog rada (Izdavanje kasete i ploča, Muzička produkcija, Radio-Maribor, Radio-Kopar, Radio-Ljubljana, Televizija Ljubljana, Televizija Kopar i Predajnici i veze) i 2 radne zajednice (Zajedničke službe i Zajednički servisi).

Radio-televizija Novi Sad je radna organizacija koja ima 5 osnovnih organizacija udruženog rada (Televizija, Radio-program, Umetnička produkcija, Predajnici i veze, Studijska tehnika radija) i jednu radnu zajednicu (Zajedničke službe).

Radio-televizija Priština je radna organizacija sa 2 osnovne organizacije udruženog rada (Radio-Priština i Televizija Priština) i 2 radne zajednice (Muzička produkcija i Zajedničke službe).

Radio-televizija Sarajevo je složena organizacija udruženog rada, u koju su udružene 3 radne organizacije (Radio-Sarajevo, Televizija Sarajevo i Prenos i emitovanje programa). U sastavu Radio-Sarajeva i Televizije Sarajevo nalaze se po dve osnovne organizacije udruženog rada (Radio-program i Muzička produkcija, odnosno Informativno-dokumentarni program i Kulturno-umetnički program). Radna organizacija Prenos i emitovanje programa nema osnovnih organizacija udruženog rada. Zajedničke službe su organizovane u 4 radne zajednice.

Radio-televizija Skoplje je radna organizacija sa 3 osnovne organizacije udruženog rada (Radio-Skoplje, Televizija Skoplje i Odašiljači i veze) i jednom radnom zajednicom (Zajedničke delatnosti).

Radio-televizija Titograd organizovana je kao radna organizacija sa 3 osnovne organizacije udruženog rada (Radio-Titograd, Televizija Titograd i Muzička produkcija) i jednom radnom zajednicom (Zajedničke službe).

Radio-televizija Zagreb je radna organizacija koja se sastoji iz 11 osnovnih organizacija udruženog rada (Televizija Zagreb, Radio-Zagreb, Odašiljači i veze, Muzička proizvodnja, RTV centar Dubrovnik, RTV centar Osijek, RTV centar Pula, RTV centar Rijeka, RTV centar Split, RTV centar Zadar i Zajedničke službe).

Radio-Jugoslavija je organizovana kao radna organizacija sa 3 radne zajednice.

Lokalne radio-stanice koje zapošljavaju mali broj radnika, ako su samostalne, organizovane su kao

radne organizacije bez osnovnih organizacija udruženog rada. Međutim, one se češće nalaze u sastavu drugih radnih organizacija (privrednih organizacija, informativnih ustanova, kulturnih ustanova) i u tim radnim organizacijama po pravilu predstavljaju osnovnu organizaciju udruženog rada, a ponegde i njen deo.

TEHNIČKA BAZA. Za razliku od većine drugih evropskih država, republičke i pokrajinske radio-difuzne organizacije u Jugoslaviji imaju ne samo svoje predajnike već i svoje radio-veze, kako za napajanje predajnika tako i za povezivanje radio-difuznih organizacija međusobno i s inostranim radio-difuznim organizacijama.

Mreža predajnika i repetitora izgledala je kako sledi (tabela 1).

TABELA 1 — RADIO-PREDAJNICI — ODAŠILJAČI I TV PREDAJNICI I REPETITORI

	1978	1980	1982+
Radio-predajnici — odašiljači			
Broj			
Ukupno	613	667	754
UKT (FM)	272	309	392
Jačina			
Ukupno	9 507	10 836	11 717
UKT (FM)	3 036	3 362	3 914
Televizijski predajnici i repetitori			
Broj			
Predajnici	84	82	70
Repetitori	750	904	900
Jačina zračenja u kW			
Predajnici	18 883	20 418	20 574
Repetitori	189	539	388

+ Prethodni podaci

Podaci: Statistički godišnjak Jugoslavije, 1983.

Navedena mreža predajnika i repetitora ne omogućava, međutim, jednaku čujnost radio-programa i vidljivost televizijskog programa u svim delovima zemlje (tabela 2).

TABELA 2 — ČUJNOST RADIJA I VIDLJIVOST TV PROGRAMA 1982.

(Pokrivenost stanovništva radijskim i TV signalom)

	U %							
	Radio				Televizija			
	ST I program		ST II program		UKT (FM)		I prog-	II prog-
dan	noć	dan	noć	I prog-	II prog-	prog-	prog-	
	dan	noć	dan	noć	prog-	prog-	prog-	prog-
Jugoslavija	87	61,5	61,5	37,2	69,2	75,9	81,8	69,6
Crna Gora	40	20	—	—	20	—	40	30
Bosna i Hercegovina	95	45	60	—	75	75	85	72
Hrvatska	83	60	67	—	85	85	81	73
Makedonija	100	98	92	61	65	65	96	82
Slovenija	98	59	31	11	94	92	96	60
Srbija	80	60	75	40	78	78	80	79
Kosovo	100	65	40	25	55	55	92	86
Vojvodina	100	85	100	49	81,8	81,8	85	85

Podaci: Dokumentacija JRT.

Veze za prenos programa. Ima manji broj veza između pojedinih radio-stanica koje služe isključivo za prenos radio-programa. Najveći broj veza za prenos radio-programa je zajedno s vezama za prenos televizijskog programa. Ove veze imaju frekvencije u pojasevima 2,4 i 7 Ghz i služe, kako za prenos programa do predajnika tako i za međusobno povezivanje radio-difuznih organizacija i njihov

povezivanje sa susednim inostranim radio-difuznim organizacijama. Veze su postavljene sa svim susednim zemljama, s izuzetkom Albanije. Ukupna dužina veza u 1983. iznosila je 86 451 km. Jugoslovenska radio-televizija može preko dve zemaljske stanice u Ivanjici direktno da prenosi preko komunikacionih satelita i radio i televizijske programe za Severnu i Južnu Ameriku, Aziju i Daleki istok, odnosno da ih preuzima s ovih kontinenata.

Studijska oprema. Republičke i pokrajinske radio-stanice raspolagale su u 1982. sa 114 studija za pripremanje radio-programa (tabela 3). U tim studijama je bilo 516 studijskih magnetofona i 188 studijskih gramofona. Takođe su imale 18 reportažnih kola i 540 reportažnih magnetofona. Lokalne radio-stanice opremljene su s najmanje dva studijska magnetofona i dva studijska gramofona. Ima, međutim, veći broj lokalnih radio-stanica koje imaju i veći broj studija i veći broj studijskih uređaja.

Osam televizijskih stanica (i Televizija Kopar—Capodistria koja je deo Radio-televizije Ljubljana), imale su u 1982. ukupno 25 studija. Tome treba dodati 86 magnetoskopa, 36 telekino uređaja, 249 netonskih filmskih kamera, 223 tonske filmske kamere i veliki broj drugih aparatura potrebnih za elektronsku i filmsku proizvodnju televizijskih programa (tabela 3).

TABELA 3 — STUDIJSKA OPREMA REPUBLIČKIH I POKRAJINSKIH RADIO I TV STANICA 1982.

	Beo-grad	Ljub-ljana	Novi Sad	Priš-tina	Sara-jevo	Skop-lje	Tito-grad	Zag-reb
— Kapaciteti radija —								
Radio-studija								
Broj	24	15	12	14	11	19	5	14
Ukupna površina (m ²)	384	955	192	260	176	304	92	330
Studijski magnetofoni	140	80	40	28	41	72	34	81
Reportažni magnetofoni	100	34	192	27	59	66	12	50
Studijski gramofoni	40	31	18	13	19	21	20	26
Reportažna kola	3	3	1	—	4	2	1	4
— Kapaciteti televizije —								
TV studija								
Broj	8	4	1	2	4	4	1	1
Ukupna površina (m ²)	1213	185	176	350	1080	700	50	350
ENG kamere	12	5	18	4	—	8	1	8
EPP kamere	—	5	1	2	—	2	—	2
Reportažna kola	4	2	3	2	3	2	1	4
VTR 3/4" za snimanje i postprodukciju	8	4	7	3	4	8	6	14
VTR 1" za snimanje i postprodukciju	3	3	3	1	7	—	8	7
Linkovi	13	5	8	4	6	12	4	12
Netonske filmske kamere	86	29	15	20	—	60	15	24
Tonske filmske kamere	90	31	42	14	—	30	—	16
Mašine za razvijanje	2	3	3	3	2	4	1	4
Montažni stolovi	20	—	13	8	8	26	5	16
Magnetokordi	—	11	12	—	7	23	5	9
Telekina	9	5	4	3	2	6	2	5

Podaci: Izveštaji republičkih i pokrajinskih RTV stanica Jugoslovenskoj radio-televiziji, 1983. godine.

* * *

Savezna uprava za radio-veze, organ Saveznog izvršnog veća, dodeljuje, na osnovu saveznog Zakona o osnovima sistema veza iz 1974, frekvencije radio-difuznim organizacijama za predajnike i veze. Dodeljivanje određenih frekvencija male snage Savezna uprava ustupa republičkim, odnosno pokrajinskim organima za radio-saobraćaj, koji inače vrše na svom području tehničku kontrolu radio-saobraćaja.

JRT zaključuje godišnje ugovore o zakupu određenog broja telefonskih linija sa PTT organizacijama u Jugoslaviji, koje služe kao telefonska veza za dogovore o razmeni programa.

JRT ima višegodišnji ugovor o zakupu satelitskih televizijskih kanala s PTT Beograd, koji upravlja zemaljskim stanicama u Ivanjici koje rade u sklopu sistema INTEL-SAT. Preko ovih stanica, JRT je vršila, na primer, prenos Olimpijskih igara iz Montreala 1976. za potrebe Evropske unije za radio-difuziju i XIV zimskih olimpijskih igara iz Sarajeva februara 1984, za ceo svet.

Domaća elektronska industrija jednim delom pokriva potrebe u predajnicima i pretvaračima (srednjotalasni, UKT i televizijski pretvarači) i u jednom delu veza, a veći deo te studijske opreme za radio i televiziju, kao i televizijske predajnike i deo veza, uvozi se iz inostranstva.

KADROVI. Većina zaposlenih u stvaranju programa ima visoko školsko obrazovanje, koje se stiče na fakultetima za političke i društvene nauke koji imaju posebne smerove za novinarstvo (Beograd, Ljubljana, Novi Sad — na mađarskom jeziku, Sarajevo, Skoplje i Zagreb) kao i na fakultetima za pozorište, film, radio i televiziju (Beograd, Ljubljana, Zagreb). Postoje i postdiplomske studije za masovne komunikacije, odnosno novinarstvo na fakultetima za studije novinarstva u Beogradu, Ljubljani i Zagrebu.

Za tehničke kadrove traži se srednje elektrotehničko obrazovanje ili elektrotehnički fakultet.

U republičkim i pokrajinskim radio-difuznim organizacijama i Radio-Jugoslaviji, na kraju 1980. godine, bilo je zaposleno 16 893 radnika, ili po organizacijama:

	Broj zaposlenih
Radio-televizija Beograd	3 452
Ljubljana	2 495
Novi Sad	1 731
Priština	1 376
Sarajevo	1 882
Skoplje	2 048
Titograd	526
Zagreb	3 220
Radio-Jugoslavija	163

Od ukupnog broja zaposlenih visoku i višu stručnu spremu imalo je 36%.

Doškolovanje i dalje usavršavanje zaposlenih vrši se u samim radio-difuznim organizacijama na raznim kursovima i seminarima, ili na kursovima i seminarima koje organizuju odgovarajući fakulteti.

FINANSIRANJE. Osnovni izvor finansiranja republičkih i pokrajinskih radio-difuznih organizacija je naknada za korišćenje radio i televizijskih prijemnika. Pored toga, ove radio-difuzne organizacije ostvaruju prihode od ekonomske propagande i za vršenje određenih programskih usluga. Samo dve radio-difuzne organizacije (Priština i Titograd) imaju i dodatna sredstva (dotacije) koje obezbeđuje republika, odnosno autonomna pokrajina. Radio-Jugoslavija se finansira sredstvima iz saveznog budžeta.

Visina naknade za korišćenje radio i televizijskih prijemnika utvrđuje se u svakoj republici, odnosno auto-

nomnoj pokrajini što dovodi i do razlike u visini naknade. Mesečne naknade za korišćenje RTV prijemnika (krajem 1983. godine) iznosile su:

	U din.
Radio-televizija	
Beograd	400
Novi Sad	410
Priština	420
Sarajevo	400
Skoplje	440
Titograd	420
Zagreb	400
Ljubljana	470

Ukupan prihod od ove naknade zavisi od broja prijavljenih radio i televizijskih prijemnika u pojedinoj republici i autonomnoj pokrajini. Zbog toga su razlike u ukupnom prihodu između pojedinih radio-difuznih organizacija velike. To je razlog da u Crnoj Gori i na Kosovu znatnu ulogu imaju i republičke, odnosno pokrajinske dotacije, pre svega za određene investicije. Dotacije se obezbeđuju posebnim zakonskim propisom republičke, odnosno pokrajinske skupštine.

Prihodi radio-difuznih organizacija od ekonomsko-propagandnih programa iznosili su (u 1976. godini) prosečno ispod 10% ukupnog prihoda, pri čemu je udeo ovih prihoda bio najmanji u Radio-televiziji Priština (oko 5%), a najveći u Radio-televiziji Ljubljana (oko 20%). Poslednjih godina učešće ekonomske propagande u ukupnom prihodu matičnih radio-difuznih organizacija opada, pored ostalog i zato što visina pretplate raste brže od cena ekonomske propagande. Udeo ekonomske propagande u strukturi prihoda iznosio je u 1981. godini 8%, u 1982. godini 7%, da bi u 1983. bio sveden na 5%—6% (prosečno).

Lokalne radio-difuzne organizacije finansiraju se iz prihoda od ekonomsko-propagandnih programa i iz ugovornih naknada za određene vrste programa koje obezbeđuju društveno-političke zajednice (najčešće opštine) ili društveno-političke organizacije na nivou društveno-političke zajednice. U nekim republikama iz naknade za korišćenje radio-prijemnika izdvajaju se određena sredstva za nabavku i održavanje tehničke opreme u lokalnim radio-difuznim organizacijama. U Srbiji to čini Radio-televizija Beograd na osnovu zakonskog propisa, a u Sloveniji Radio-televizija Ljubljana na osnovu društvenog dogovora sa Socijalističkim savezom i lokalnim radio-difuznim organizacijama. Oko polovine ukupnog prihoda lokalnih radio-difuznih organizacija ostvaruje se iz ekonomske propagande.

* * *

JRT je zaključila ugovore sa Savezom organizacija kompozitora Jugoslavije o plaćanju naknade za autorska mala prava za dela izvodena na radio i televizijskim programima radio-difuznih organizacija. Između Jugoslovenske radio-televizije, Saveza organizacija kompozitora Jugoslavije i Jugoslovenske autorske agencije postoji tripartitni sporazum o razgraničenju između autorskih malih prava i autorskih velikih prava.

OPŠTENARODNA ODBRANA I DRUŠTVENA SAMOZAŠTITA, kao ustavne funkcije, ostvaruju se u svim radio-difuznim organizacijama u skladu sa zakonskim propisima i samoupravnim normativnim aktima. Osnovni nosioci ostvarivanja ovih funkcija su radni ljudi u radio-difuznim organizacijama.

Pripremne mere za rat i druge vanredne prilike ostvaruju se u svim radio-difuznim organizacijama i jedinstveno na nivou JRT. U svakoj radio-difuznoj organizaciji postoji stručna organizaciona jedinica koja obavlja poslove opštenarodne odbrane i društvene samozaštite, posebno tehničke i programske pripreme za funkcionisanje u ratu i drugim vanrednim prilikama.

Tehničkim pripremama obezbeđuje se zamena objekata i sredstava koji bi u početnom periodu rata bili uništeni, kako bi se osiguralo kontinuirano informisanje domaće i inostrane javnosti.

Na nivou JRT organi i tela Skupštine JRT, a posebno Odbor za opštenarodnu odbranu i društvenu samozaštitu, vrše i usklađuju pripreme na jedinstvenim osnovama. Na vežbama radio-difuznih organizacija, JNA i društveno-političkih zajednica sistem radio-difuzije uspešno je funkcionisao.

RADIO I TELEVIJSKI PRIJEMNICI

Krajem 1983. u Jugoslaviji je bilo 5 044 088 prijavljenih radio-prijemnika i 4 117 187 prijavljenih televizijskih prijemnika (tabela 4). Stvarni broj radio-prijemnika u

TABELA 4 — BROJ PRIJAVLJENIH RADIO I TV PRIJEMNIKA 1983.

	Radio		Televizija	
	ukupno	prijemnici na koje se plaća naknada	ukupno	prijemnici na koje se plaća naknada
Jugoslavija				
ukupno	5 044 088	4 662 030	4 117 187	3 970 033
RTV				
Beograd	1 066 114	1 065 611	1 002 165	996 385
RTV				
Ljubljana	524 191	519 231	462 852	457 306
RTV				
Novi Sad	492 712	492 712	464 909	463 188
RTV				
Priština	124 148	124 148	105 148	105 148
RTV				
Sarajevo	1 066 770	690 175	726 939	594 341
RTV				
Skoplje	610 472	610 472	289 410	287 960
RTV				
Titograd	71 837	71 837	67 077	67 018
RTV				
Zagreb	1 087 844	1 087 844	998 687	998 687

Podaci: Dokumentacija JRT

zemlji prema procenama veći je od 6 miliona, a broj televizijskih prijemnika je oko 5 miliona. Na ovakav zaključak navodi poređenje broja novoprijavljenih radio i televizijskih prijemnika poslednjih godina i statističkih podataka o prodanim i uvezenim radio i televizijskim prijemnicima. Radio-difuzne organizacije raznim akcijama i merama nastoje da se registruju svi novi radio i televizijski prijemnici. Pošto je u svim republikama i autonomnim pokrajinama uvedena kombinovana naknada za korišćenje radio i televizijskih prijemnika (ko prijavi televizijski prijemnik oslobođen je plaćanja posebne naknade za korišćenje radija), to se s porastom broja televizijskih prijemnika smanjuje broj neprijavljenih radio-prijemnika.

Po broju prijavljenih radio-prijemnika Jugoslavija se približava odnosu — jedan radio-prijemnik na jedno domaćinstvo (prema popisu stanovništva iz 1981. prosečno jugoslovensko domaćinstvo ima oko 3,8 lica, a sadašnji prosek prijavljenih radio-prijemnika iznosi jedan radio-prijemnik na 4,4 lica, dok prema procenjenom stvarnom stanju jedan radio-prijemnik dolazi na 3 lica). Kod prijavljenih televizijskih prijemnika taj je odnos — jedan televizijski prijemnik na 5,4 lica, a s procenjenim stvarnim stanjem televizijskih prijemnika — jedan televizijski prijemnik na 4,8 lica.

U odnosu broja domaćinstava na jedan prijemnik među republikama i autonomnim pokrajinama ima znatnih raz-

lika. Najpovoljniji odnos je u Sloveniji, a najnepovoljniji na Kosovu. Uzimajući u obzir broj lica u jednom domaćinstvu (Jugoslavija 3,8, Slovenija 3,3, a Kosovo 6,6), i Kosovo se približava jugoslovenskom proseku po domaćinstvu.

Posebna evidencija televizijskih prijemnika u boji se ne vodi, jer se za njih plaća ista pretplata kao za crno-bele prijemnike. Prema broju prodatih i uvezenih televizijskih prijemnika u boji, u Jugoslaviji je bilo u 1982. oko 500 000 televizijskih prijemnika u boji. Može se očekivati stalan porast broja televizijskih prijemnika u boji, bez obzira što je njihova sadašnja cena visoka. U zemlji se proizvode obe vrste televizijskih prijemnika.

PROGRAMI RADIJA I TELEVIZIJE

OBIM PROGRAMA. *Republičke i pokrajinske radio-difuzne organizacije* emituju više radio-programa i po dva (RTV Ljubljana tri) televizijska programa dnevno.

Radio-televizija Beograd emituje četiri radio-programa dnevno (četvrti je lokalni program za Beograd) i poseban stereo muzički program subotom i nedeljom i dva televizijska programa dnevno na srpskohrvatskom jeziku. Na osnovu posebnog samoupravnog sporazuma s Radio-televizijom Novi Sad i Radio-televizijom Priština, Televizija Beograd prenosi određene informativne emisije na mađarskom i albanskom jeziku.

Radio-televizija Ljubljana emituje četiri radio-programa i tri televizijska programa dnevno. Četvrti radio-program čine posebni programi Radio-Kopra i Radio-Maribora. Dok se program Radio-televizije Ljubljana emituje na slovenačkom jeziku, program Radio-televizije Koper emituje se uglavnom na italijanskom jeziku.

Radio-*Novi Sad* emituje četiri radio-programa dnevno. Prvi program se emituje na srpskohrvatskom jeziku, drugi na jezicima narodnosti: mađarskom, slovačkom, rumunskom i rusinskom jeziku. Televizija *Novi Sad* emituje dva televizijska programa. Prvi program emituje na pet jezika: srpskohrvatskom, mađarskom, slovačkom, rumunskom i rusinskom jeziku. Drugi program preuzima se od Televizije Beograd.

Radio-*Priština* emituje dva programa dnevno, a Televizija *Priština* takođe dva programa dnevno — na albanskom, srpskohrvatskom i turskom jeziku.

Radio-televizija *Sarajevo* emituje četiri radio-programa dnevno (četvrti program je lokalni program za grad Sarajevo i najbližu okolinu) i dva televizijska programa dnevno, sve na srpskohrvatskom jeziku.

Radio-televizija *Skoplje* emituje dva radio-programa dnevno i dva televizijska programa dnevno — na makedonskom, albanskom i turskom jeziku.

Radio-televizija *Titograd* emituje jedan radio-program dnevno i dva televizijska programa dnevno. Radio-program se emituje na srpskohrvatskom i albanskom jeziku, a televizijski program na srpskohrvatskom jeziku.

Radio-televizija *Zagreb* emituje četiri radio-programa dnevno (četvrti Radio-Sljeme je lokalni program za grad Zagreb i okolinu) i dva televizijska programa dnevno na hrvatskosrpskom jeziku.

Radio-Jugoslavija emituje na kratkim talasima programe namenjene inostranstvu na 9 stranih jezika, u ukupnom trajanju od 10 sati i 45 minuta dnevno. Pored toga, Radio-Jugoslavija emituje programe namenjene našim građanima i iseljenicima u inostranstvu.

Lokalne radio-stanice uglavnom (95%) emituju svoj program samo tokom dana (radnim danom najčešće između 12 i 18 časova, a nedeljom prepodne). Oko dve trećine lokalnih stanica nema program duži od dva do tri časa dnevno, a najveći broj prenosi delove programa matične radio-stanice svoje republike, odnosno autonomne pokrajine, najčešće novosti dana u 15.00 časova. Manji broj lokalnih radio-stanica, posebno one koje su u sastavu

republičke, odnosno pokrajinske radio-stanice, prenose celokupni program ove radio-stanice u vreme kada ne emituju sopstveni program i služe kao relej za poboljšanje čujnosti programa. Nekoliko regionalnih radio-stanica ima veoma obiman program. Radio-Koper — Capodistria ima celodnevne programe na slovenačkom i italijanskom jeziku. Duže programe imaju i Radio-Kragujevac i Radio-Niš i regionalne radio-stanice u sastavu Radio-televizije Zagreb.

Sve je razvijenija programska saradnja lokalnih radio-stanica s radio-stanicom republike, odnosno autonomne pokrajine. Gotovo u svim republikama lokalne radio-stanice uključuju se sa svojim najboljim, pre svega informativnim programima, u drugi program republičke, odnosno pokrajinske radio-stanice.

U 1982. godini 27 lokalnih radio-stanica emitovale su i programe na jezicima jedne ili više narodnosti. Emisije su emitovane na albanskom, bugarskom, češkom, italijanskom, mađarskom, rumunskom, rusinskom, slovačkom, turskom i ukrajinskom jeziku.

* * *

Ukupan godišnji obim radio i televizijskog programa u Jugoslaviji (u 1982. godini) iznosio je (tabela 5):

TABELA 5 — TRAJANJE PROGRAMA RADIJA I TELEVIZIJE U 1982.

	Emisije sopstvenih radio-programa u hilj. časova	Domaći program televizije, u čas.
Jugoslavija	380	20 899
Bosna i Hercegovina	57	1 324
Crna Gora	9	639
Hrvatska	80	2 103
Makedonija	42	2 492
Slovenija	40	5 336
Srbija	150	9 005
teritorija van pokrajina	96	3 735
Kosovo	14	3 254
Vojvodina	40	2 016

Podaci: Statistički godišnjak Jugoslavije, 1983.

Emisije sopstvenih radio-programa iznosile su u proseku više od 1 000 časova dnevno, dok je domaći program televizije iznosio u proseku blizu 60 časova dnevno.

ZAJEDNIČKE ODLIKE RADIO-PROGRAMA. Zajedničke odlike imaju i programi republičkih, odnosno pokrajinskih radio-stanica i programi lokalnih radio-stanica.

Prvi radio-program *republičkih i pokrajinskih radio-stanica* ima univerzalni, sveobuhvatni karakter i orijentaciju opšte usmerenosti (namenjen je »svim slušaocima«). Zastupljene su sve vrste sadržaja u muzičkom i govornom delu. Kroz veći broj dnevnika, kraćih informativnih emisija i blokova daje se potpuna radio-informacija tokom celog dana; postoje, takođe, emisije posvećene pojedinim većim socijalnim grupama (omladina, radnici, poljoprivrednici itd.). Kulturno-umetničke emisije obuhvataju radio-dramu i dečju radio-dramu; obrazovni program obuhvata i školske i opšteobrazovne sadržaje.

Drugi radio-program daje kraće informacije od prvog programa i po sadržaju je lakši, zabavniji, posebno u muzičkom delu, gde je akcenat na lakoj, zabavnoj muzici. U nekim centrima ovaj program ima izrazitu kulturnu ulogu i ozbiljniji muzički program. U poslednjih nekoliko godina sve više se razvija saradnja između drugog programa i lokalnih radio-stanica, tako da drugi program prenosi selekciju regionalnih i lokalnih informacija.

Treći radio-program emituje se u kasnim večernjim časovima, nakon drugog programa, na istoj mreži pre-dajnika. To je program za slušaocce višeg stepena obrazovanja koji žele da slušaju najbolja ostvarenja u muzici, pre svega ozbiljnoj, kao i emisije esejističkog karaktera

iz oblasti društvenih nauka, literature, umetnosti i uopšte programe tzv. viših duhovnih i estetskih zahteva.

Četvrti radio-program je lokalni gradski program u glavnom gradu republike koji pokriva i znatan deo okolne teritorije, a čine ga uglavnom zabavna muzika i informacije iz života republičkih centara.

Od ovih programskih struktura odstupa jedino Radio-Novi Sad kod kojeg oba programa na srpskohrvatskom i na jezicima narodnosti imaju osobine prvog programa, a posebno se program na mađarskom jeziku i program na rusinskom jeziku približavaju karakteru drugog programa.

Strukturu programa republičkih i pokrajinskih radio-stanica čine muzika 60%—70%, i govorne emisije 30%—40%.

Višegodišnje analize takođe pokazuju da u muzičkom programu zabavna muzika učestvuje sa oko 40%, a ozbiljna i narodna sa po 30%.

U govornom programu, međutim, 40%—50% čini informativni program, 35%—40% kulturno-umetnički, zabavni i obrazovni program, a ostatak ekonomska propaganda i ostali program.

Veoma su značajne informativne emisije radija koje slušaocima, kroz više programa, pružaju mogućnost da budu svakog sata, ponekad i svakih pola sata, kroz emisije vesti ili dnevnik, obavješteni o svemu važnijem što se zbiva u zemlji ili inostranstvu.

Sadržaj programa lokalnih radio-stanica vezan je za svakodnevni život područja kojem je program namenjen. Među informativnim emisijama koje predstavljaju okosnicu lokalne radio-difuzije ističe se dnevnik. Veoma su česte emisije za poljoprivrednike, emisije za decu i emisije za omladinu. Zastupljene su i emisije lekarskih saveta, a i emisije posvećene istoriji, odnosno prošlosti kraja u kojem lokalna radio-stanica radi. Program iz kulture obuhvata, pre svega, lokalno stvaralaštvo u svim oblastima kulture i umetnosti, posebno u muzici. Veći broj lokalnih radio-stanica ima i dobre, negde veoma popularne humorističke emisije. Muzički program lokalnih radio-stanica daje uglavnom narodnu i zabavnu muziku. Veoma su popularne emisije želja i pozdrava slušalaca, koje donose i znatne prihode lokalnim stanicama.

OSNOVNE ODLIKE TELEVIZIJSKOG PROGRAMA. U televizijskom programu nema za sada suštinske razlike između dva kanala: posređi je više alternativnost nego komplementarnost.

Shemu programa za srpskohrvatsko govorno područje utvrđuje Programski odbor za televiziju JRT, radi stvaranja što boljih mogućnosti za direktnu programsku saradnju televizijskih organizacija istovremenim prenosom programa na predajnicima svih ili jednog dela televizijskih stanica. Shema obuhvata, međutim, samo večernji blok programa, posle 17.30 ili 18.00 časova. Prvi televizijski program, međutim, počinje prepođne (u 8.30 ili 9.00 časova) s obrazovnim programom, završava se oko podne i reprizira se oko 15.00 časova. Televizije Ljubljana, Skoplje i Priština oblikuju program prema svojim potrebama, poštujući fiksirano vreme televizijskog dnevnika i svoje obaveze prema zajedničkom programu.

Oko 20%—30% televizijskih programa čini informativni program, 30%—50% kulturno-umetnički i zabavni program, a ostale vrste, osim obrazovnog programa, učestvuju u znatno manjoj meri.

U informativnom programu, preko polovine svih emisija (po trajanju) zauzimaju dnevne informativne emisije, a u kulturno-umetničkom i zabavnom programu gotovo podjednako učestvuju filmovi, serije, emisije zabavne i narodne muzike i programi za decu.

Oko 70% svih programa snima se elektronski, a oko 30% na filmsku traku.

Programska saradnja televizijskih stanica u zemlji je veoma značajna. To najbolje pokazuju odnosi između ukupno emitovanog programa i sopstvene proizvodnje svakog televizijskog centra. Tako je u posmatranoj nedelji

1983. godine Televizija Beograd emitovala 65,2% programa sopstvene proizvodnje na oba kanala, Televizija Ljubljana 36,7%, Televizija Novi Sad 50,3%, Televizija Priština 38,7%, Televizija Sarajevo 31,4%, Televizija Skoplje 40,9%, Televizija Titograd 21,8% i Televizija Zagreb 64,7%.

ODNOSI S DRUGIM SREDSTVIMA INFORMISANJA. Sve republičke i pokrajinske radio-difuzne organizacije koriste generalni servis Tanjuga, a i mnoge posebne servise ove agencije. Tanjug ima široku mrežu dopisnika u inostranstvu, pa se s Tanjugom zaključuju posebni ugovori za angažovanje tih dopisnika i za specijalne potrebe radio ili televizijskog programa (živo i neposredno javljanje).

Televizija prikazuje oko 300 igranih filmova godišnje i veliki broj svih vrsta dokumentarnih filmova. Dokumentarni film je upravo preko televizije našao put do široke publike. Saradnja između televizijskih organizacija i filmskih proizvodnih organizacija se sve više razvija u obliku koprodukcije filmova i televizijskih serija ili u obliku narudžbine, kao i otkupa filma.

Za pripremanje svojih programa televizija angažuje veliki broj filmskih režisera i drugih stvaralaca.

Televizija prenosi ili adaptira i pozorišne predstave. Pozorišni glumci nastupaju u radio i televizijskim dramama, kao i u drugim oblicima televizijskog programa.

RAZMENA PROGRAMA I ZAJEDNIČKI PROGRAMI. Republičke, odnosno pokrajinske radio-difuzne organizacije, udružene u Jugoslovenskoj radio-televiziji, međusobno saraduju: stvaranjem zajedničkih programa, direktnim preuzimanjem i razmenom programa.

Neujednačenost programa i programskih shema radija, kao i mnogojezičnost, čine razmenu snimljenog programa najpodesnijim oblikom međusobne programske saradnje matičnih radio-stanica.

Veoma je razvijena razmena priloga za dnevne informativne emisije. Svakog dana putem »radio-mosta« dogovara se razmena od 15 do 20 priloga, a subotom se redovno preuzimaju aktuelne teme iz druge radio-stanice za večernji dnevnik. Poslednjih godina informativni programi sve češće zajednički pripremaju cikluse emisija (tematskih) o najaktuelnijim političkim, privrednim i društvenim pitanjima. U tom cilju deluju stalne i povremene zajedničke redakcije (eksperti za pojedine oblasti). Zajednička jugoslovenska redakcija redovno mesečno priprema tematsku polučasovnu emisiju na jezicima svih naroda i narodnosti Jugoslavije.

Postoji, takođe, razvijena praksa direktnog preuzimanja gotovih emisija, posebno muzičkih i dramskih, za srpskohrvatsko govorno područje.

Zajednički programski blokovi u kojima učestvuju sve radio-stanice i direktni prenosi značajnih događaja, posebno sportskih, ustaljeni su oblici saradnje. Posebno je razvijena saradnja svih programa za informisanje inostrane javnosti, jugoslovenskih građana u inostranstvu i iseljenika.

Direktna razmena programa i zajednički programi češći su na televiziji. Svaka televizijska stanica stvara televizijski program prema finansijskim i kadrovskim mogućnostima, a ostatak programa preuzima od ostalih televizijskih stanica. Televizijske stanice razmenjuju i snimljene programe, posebno kada su u pitanju različita jezička područja, uz prevođenje na jezik svog područja.

Programska shema za drugi televizijski program takođe je jedinstvena i saradnja se razvija slično kao i na prvom programu.

UČEŠĆE INOSTRANIH PROGRAMA. Jugoslavija je otvorena zemlja i na svim njenim radio i televizijskim stanicama emituju se razni programi inostrane produkcije.

U radio-programima jugoslovenskih radio-stanica koriste se vesti velikih svetskih agencija, a i većeg broja agencija nesvrstanih zemalja, posebno preko Pula agencija

nesvrstanih zemalja. Jugoslovenska agencija Tanjug ima dopisnike širom sveta, a radio-difuzne organizacije šalju za važnije događaje u svetu svoje specijalne izveštaje.

U ukupnom muzičkom programu emitovanom preko svih programa matičnih radio-difuznih organizacija, uzimajući u obzir sve vrste muzike, učešće inostrane muzike je oko 60%.

Informativni programi na televiziji obezbeđuju vesti iz inostranstva zakupom televizijskog agencijskog servisa Visnjusa i Junajted Presa, oba u boji, a radio-difuzne organizacije JRT svakodnevno tri do četiri puta učestvuju u evrovizijskoj i jednom dnevno u intervizijskoj razmeni televizijskih vesti.

Iako jugoslovenske televizijske stanice proizvode igrane i serijske televizijske filmove, najveći broj ovih filmova su strane proizvodnje (odnos 70 : 30). Među inostranim filmovima najbrojniji su iz SAD (najveća ponuda i najniže cene). Filmske redakcije televizije obezbeđuju uvoz i najboljih ostvarenja evropskih filmskih ili televizijskih organizacija, kao i organizacija iz nesvrstanih zemalja.

PROGRAMSKE AKCIJE. Radio je često pokretač širokih društvenih akcija. Tako je, na primer, zaslugom Radio-Beograda došlo do osnivanja masovne društvene organizacije »Gorani«, koji se dobrovoljno brinu o pošumljavanju goleti i zaštiti čovekove sredine. Postoje mnoge akcije za brži razvoj sela: takmičenje za visoke prinose, za najbolju seosku biblioteku i bibliotekara, za najboljeg učitelja, za najbolji kulturno-umetnički amaterski klub itd.

Na taj način se ponekad desetine hiljada slušalaca povezuju i aktivno učestvuju u raznim akcijama i o njihovom uspesima i podvizima govori se na radiju ili sami učesnici prenose svoja iskustva.

Takve akcije radio-stanice često sprovode u saradnji s republičkim ili pokrajinskim organizacijama (kulturno-prosvetnom zajednicom, izdavačkim preduzećima, privrednom komorom, zadružnim savezom, sindikatima i slično).

Televizija sprovodi stalnu akciju dobrovoljnog davanja krvi. I akcije televizije za bezbednost saobraćaja dale su dobre rezultate. Posebno su značajne mnogobrojne akcije u okviru programa za selo.

ISTRAŽIVANJA PROGRAMA I AUDITORIJUMA. Svaka republička i pokrajinska radio-difuzna organizacija ima službu za istraživanje programa i auditorijuma. Na nivou JRT postoji i posebna komisija sastavljena od rukovodilaca ovih službi, u kojoj se razmenjuju iskustva i rezultati izvršenih istraživanja i dogovara o zajedničkim i sinhronizovanim akcijama za celu zemlju. Jedno takvo istraživanje na nivou JRT bilo je, na primer, posvećeno međurepubličkom komuniciranju.

U većini matičnih radio-difuznih organizacija meri se redovnim anketama slušanje radija i gledanost televizije. Vrše se i posebne programske ankete: o novogodišnjem programu televizije, o pojedinim televizijskim serijama, o dokumentarno-feljtonskim emisijama, o školskom televizijskom programu i slično.

Podaci o slušanosti radija pokazuju da se radio najčešće sluša između 05.30 i 11.00 časova i od 14.00 do 16.00 časova. To su tzv. radio-vremena. Najpopularnije emisije na televiziji, kao što su filmovi, drame, sportski prenos i glavni televizijski dnevnik, imaju i do 70% gledalaca. Najgledanije vreme je između 19.00 i 21.30 časova. Prosečno dnevno gledanje televizijskog programa iznosi 2,5 do 3 časa. Ukupni auditorijum radija i televizije u Jugoslaviji procenjuje se na oko 12 miliona ljudi.

OBAVEŠTAVANJE JAVNOSTI O PROGRAMIMA. Matične radio-difuzne organizacije imaju službe za odnose s javnošću, pre svega za obaveštavanje javnosti o svojim programima. Ove službe svake nedelje dostavljaju dnevnoj i nedeljnoj štampi i specijalizovanim radio i televizijskim revijama sadržaj i satnicu radio i televizijskog programa svoje radio-difuzne organizacije za narednu nedelju.

Gotovo u svakoj radio-difuznoj organizaciji, na radio i televizijskom programu, postoji posebna emisija u kojoj se odgovara na pisma slušalaca ili gledalaca i obaveštava o značajnim programskim zahvatima, izmenama i aktivnostima.

U Jugoslaviji izlazi sedam specijalizovanih radio i televizijskih revija: u Beogradu »TV novosti« i »Radio TV revija«, u Ljubljani »Stop« i »Antena«, u Sarajevu »Ven«, u Skoplju »Ekran« i u Zagrebu »Studio«.

Pored toga, 27 dnevnih i nedeljnih listova objavljuju poseban nedeljni RTV dodatak s programom svih jugoslovenskih radio i televizijskih stanica i drugim informacijama. Dnevna štampa, pored toga, donosi i dnevni program radija i televizije. Obaveštenja o radio i televizijskom programu jugoslovenskih radio-difuznih organizacija objavljuju i listovi susednih zemalja, u kojima se mogu neposredno pratiti ti programi.

Kod svake radio-difuzne organizacije akreditovan je veći broj novinara štampe, koji prate radio i televizijski program (kod Radio-televizije Beograd, na primer, 40 novinara iz dnevnih i nedeljnih listova).

Službe za odnose s javnošću prate i reagovanja javnosti i kritike na radio i televizijske programe i o tome objavljuju biltene.

MEĐUNARODNA SARADNJA RADIO-DIFUZNIH ORGANIZACIJA

Jugoslovenska radio-televizija predstavlja sve članice u međunarodnim organizacijama za radio i televiziju, kao i u onim međunarodnim organizacijama koje razmatraju pitanja od značaja za radio-difuziju i za radio-saobraćaj.

Saradnja JRT s inostranstvom odvija se preko bilateralnih veza s radio-difuznim organizacijama pojedinih zemalja ili kroz učešće u radu međunarodnih organizacija za radio-difuziju, preko međunarodnih takmičenja, festivala i drugih međunarodnih priredbi iz oblasti radija i televizije.

Pored saradnje posredstvom JRT, pojedine članice, odnosno radio-difuzne organizacije republika i autonomnih pokrajina, i direktno saraduju s mnogim inostranim radio-difuznim organizacijama, posebno kada su u pitanju specifične potrebe programa jedne ili druge strane.

BILATERALNA SARADNJA. JRT je saradivala u 1983. sa 150 radio-difuznih organizacija iz 140 zemalja.

Saradnja obuhvata radio i televizijske organizacije koje se nalaze u zemljama različitog političkog i društvenog uređenja na svim kontinentima. S najvećim brojem radio i televizijskih organizacija saradnja se odvija na osnovu uzajamnih ponuda i traženja za razmenu radio i televizijskih programa, a sporazumi su zaključeni sa 38 radio-difuznih organizacija iz 34 zemlje: Alžir, Austrija, Bugarska, Čehoslovačka, Egipat, Etiopija, Francuska, Gvineja Bisao, Kipar, NDR Koreja, Kanada, Kina, Kuba, Kongo, Indija, Irak, Italija, Mađarska, Meksiko, Malta, Mongolija, Nemačka Demokratska Republika, Portugal (samo radio), Poljska, PLO, Peru, Rumunija, Siera Leone, Sirija, SSSR, Švedska, Šri Lanka (samo televizija), Tunis, Turska.

U oblasti radija najobimnija saradnja ostvaruje se razmenom muzičkog programa. Pored muzičkog, obimna je i razmena kulturno-umetničkih i obrazovnih programa. Radio-drame i radio-drame za decu jugoslovenskih autora emituju se preko mnogih radio-stanica u evropskim i van-evropskim zemljama.

Jugoslovenske radio-stanice pripremaju posebne programe za razmenu s radio-stanicama nesvrstanih zemalja i zemalja u razvoju u Africi, Aziji i Latinskoj Americi. Njima se šalju govorno-muzičke emisije na arapskom, portugalskom, engleskom, francuskom ili španskom jeziku s prilikama političkog, kulturnog i sportskog života u Jugoslaviji, kao i razvoja bilateralnih odnosa Jugoslavije s pojedinim zemljama kojima su emisije namenjene.

Razvijena je i razmena televizijskih programa koja obuhvata aktuelnosti i muzičke programe i kupoprodaju igranih, serijskih i dokumentarnih filmova.

Članice JRT šalju svoje programske priloge i inostranim radio-difuznim organizacijama koje emituju programe na jezicima naroda Jugoslavije za jugoslovenske radnike na privremenom radu u inostranstvu. Pri JRT postoji Korespondentski centar koji prikuplja vesti i programske materijale od svih jugoslovenskih radio-difuznih organizacija i dostavlja ih zainteresovanim inostranim radio-difuznim organizacijama.

Posredstvom satelita upućuju se dva puta nedeljno desetominutne emisije za iseljenički program Radio-Toronta (Kanada). Radio-stanice redovno dostavljaju velike količine radio-materijala zainteresovanim partnerima u inostranstvo.

Članice JRT pomažu stalnim inostranim radio i televizijskim dopisnicima akreditovanim u Jugoslaviji, povremenim inostranim izveštaičima, pojedincima i ekipama, koji u Jugoslaviji snimaju radio i televizijske programe, izveštavaju s međunarodnih konferencija, zvaničnih poseta, međunarodnih sportskih susreta i kulturnih manifestacija.

MULTILATERALNA SARADNJA. JRT je član Evropske unije za radio-difuziju (UER/EBU), u okviru koje razvija svoju delatnost i Evrovizija. JRT učestvuje u statusu posmatrača u aktivnostima Međunarodne organizacije za radio i televiziju (OIRT) i njene uže organizacije Intervizije.

Jugoslovenske televizijske stanice preuzimaju od Evrovizije i Intervizije programe i emituju za Evroviziju i Interviziju svoje programe.

JRT je pridruženi član Afričke unije za radio-difuziju (URTN), Azijske unije za radio-difuziju (ASBU) i Arapske radio-difuzne unije (ABU). Prilikom važnih međunarodnih konferencija koje spadaju u nadležnost vladinih organizacija iz oblasti telekomunikacija, JRT uključuje u delegacije svoje stručnjake za rešavanje pitanja koja se odnose na oblast radio-difuzije. JRT je član Međunarodnog savetodavnog komiteta za radio-saobraćaj (CCIR).

Članice JRT su učesnici u Međunarodnom savetu za narodnu muziku (IFMC), Međunarodnom muzičkom centru (IMZ), Međunarodnom radio i televizijskom univerzitetu (URTI), Međunarodnom konkursu za radio-

fonska i televizijska dela Prix Italia, Međunarodnom konkursu za obrazovne radio i televizijske programe Prix Japon, kao i na mnogim takmičenjima i festivalima koji se održavaju u Berlinu, Brašovu, Dublinu, Londonu, Minhenu, Montekaru, Montreu, Kanu, Pragu, Rigi i drugim centrima. Na ovim manifestacijama članice JRT dobile su mnogobrojna priznanja i nagrade za svoje programe.

Boljem međusobnom upoznavanju i širenju međunarodne saradnje doprinose i jugoslovenske manifestacije na koje dolaze gosti iz inostranstva. To su Nedelja jugoslovenskog radija u Ohridu, Dani jugoslovenske televizije, Jugoslovenska muzička tribina u Opatiji, Festival zabavnih melodija u Opatiji i druge muzičke manifestacije.

Novi oblik multilateralne saradnje predstavlja saradnja radio-difuznih organizacija nesvrstanih zemalja.

U Sarajevu je oktobra 1977. održana Prva konferencija radio-difuznih organizacija nesvrstanih zemalja. Na njoj je usvojena Deklaracija i Akcioni program radio-difuznih organizacija za unapređenje koordinisane i sveobuhvatne saradnje među njima, kao i zaključak da se osnuje Komitet za saradnju na polju radio-difuzije. Komitet za saradnju ima 19 članova. Jugoslavija je bila domaćin Prvog televizijskog festivala nesvrstanih zemalja (Herceg-Novi, 1979), a doprinosi i izradi i cirkulaciji kataloga za razmenu programa. Ovaj oblik međunarodne saradnje ima sve veći značaj. JRT je pomoćna stručna služba Komiteta za saradnju radio-difuznih organizacija nesvrstanih zemalja.

Radio i televizijske organizacije republika i autonomnih pokrajina i Radio-Jugoslavija, kao savezna kratkotalasna radio-stanica, predstavljaju danas najrasprostranjeniji i najuticajniji medij, a razvijenom i intenzivnom saradnjom u okviru poslovne zajednice Jugoslovenske radio-televizije obezbeđuju svakodnevno i svestran protok informacija na čitavom području Jugoslavije, kao i cele Jugoslavije sa svetom. Radio-difuzija u Jugoslaviji, kao delatnost od posebnog društvenog interesa, izrasla je u posleratnom periodu, u jedinstven tehničko-tehnološki i programski sistem od izuzetnog informativnog i kulturnog značaja.

Obrada: dr *FIRDUS DŽINIĆ*, sociolog, Beograd

Recenzija: *Lado Pohar*, pomoćnik generalnog direktora Radio-televizije Ljubljana; *Zlatko Sinobad*, izvršni sekretar Jugoslovenske radio-televizije.

STACIONARNA ZDRAVSTVENA ZAŠTITA

Radne organizacije zdravstvene delatnosti u Jugoslaviji najčešće se grupišu u: (1) ambulantno-polikliničke i (2) stacionarne. Osnovni nosioci ambulantno-polikliničke zaštite su domovi zdravlja, a stacionarne zaštite — bolnice.

Prema vrsti, načinu i obliku pružanja zdravstvene zaštite, stacionarne zdravstvene organizacije dele se na: (1) opšte bolnice, (2) klinike i kliničko-bolničke centre, (3) specijalne bolnice, (4) banjsko-klimatska lečilišta i (5) vanbolničke stacionare.

Danas stacionarne zdravstvene organizacije u Jugoslaviji, kao što je to i u drugim zemljama, sve više rade s vanbolničkim bolesnicima: obavljaju dijagnostičku i terapijsku specijalističku delatnost i razvijaju ili se uključuju u kućno lečenje bolesnika. U bolnice se smeštaju samo oni bolesnici kojima je to neophodno. Odstupanja od ovog principa najčešće nastaju iz nemedicinskih razloga. Polikliničkim tretmanom se znatno pojeftinjuju dijagnostičke i terapijske procedure i istovremeno obezbeđuje racionalnije korišćenje bolničkih postelja. Obradom bolesnika u polikliničkoj službi znatno se smanjuje prosečna dužina lečenja (hospitalizovanja) u bolnici i tako omogućuje da bolnički kapaciteti budu pristupačniji većem broju građana, odnosno da budu ekonomičnije korišćeni.

Jugoslavija je u periodu 1960—1981. znatno razvila stacionarnu zdravstvenu zaštitu. Pre svega, broj bolničkih postelja povećan je za 48%. Po republikama i autonomnim pokrajinama ovaj porast je iznosio: od 27% u Sloveniji do 81% na Kosovu. Tako je u Jugoslaviji broj postelja na hiljadu stanovnika povećan sa 5 u 1960. na 6 u 1981. godini.¹

Relativno najviše bolničkih postelja imaju Crna Gora, Slovenija i Hrvatska, a unutar republika i autonomnih pokrajina i glavni gradovi i gradovi gde postoje medicinski fakulteti.

Jugoslavija je, s pet bolničkih postelja na hiljadu stanovnika (199 stanovnika na jednu postelju) u 1960, i sa šest bolničkih postelja na hiljadu stanovnika (167 stanovnika na jednu bolničku postelju) u 1975. bila na pretposljednem mestu u Evropi (ispred Španije). Najveći broj država Evrope imao je u 1975. devet i više bolničkih postelja na hiljadu stanovnika: Austrija (11), Belgija (9), Bugarska (9), Čehoslovačka (10), Danska (10), Finska (15), Francuska (10), Holandija (10), Italija (10), Mađarska (9), DR Nemačka (11), SR Nemačka (12), Norveška (14), Rumunija (9), SSSR (12), Švajcarska (11), Švedska (15) i Velika Britanija (9).

Velike razlike između Jugoslavije i zemalja Evrope posledica su nejednakih ekonomskih mogućnosti, s jedne, i različitih koncepcija razvoja zdravstvene zaštite, s druge strane. Naime, razvoj zdravstvene zaštite u Jugoslaviji usmeren je na ostvarivanje koncepta: (1) bržeg razvoja osnovne (primarne) zdravstvene zaštite; i (2) postupnog (umerenog) porasta, i uz osavremenjivanje bolničke zdrav-

stvene zaštite. Ovakva usmerenost razvoja imala je za cilj da obezbedi zdravstvenu zaštitu najvećim delom u vanbolničkim uslovima. Dostignuti broj od 6 postelja na hiljadu stanovnika mogao bi se oceniti i kao zadovoljavajući pod određenim uslovima, na primer, ako bi se: obezbedila povoljna struktura postelja u odnosu na aktuelnu patologiju, na bolničko lečenje primali samo bolesnici kojima je to neophodno, razvila primarna zdravstvena zaštita, razvilo kućno lečenje bolesnika, organizovao savremen i racionalan rad u stacionarnim ustanovama i smanjila prosečna dužina lečenja u bolnici, bolnice bolje opremile, odgovarajućim ekonomskim merama stimulirala racionalnost i efikasnost rada ambulantno-polikliničkih zdravstvenih radnih organizacija. To potvrđuju i kretanja u svetu. Danas mnoge evropske zemlje, koje su imale više od šest postelja na hiljadu stanovnika, stvaraju potrebne preduslove da bi sa šest-sedam postelja na hiljadu stanovnika uspešno zadovoljile potrebe u bolničkom lečenju.

MREŽA BOLNICA

Bolnice su i stacionarne i polikliničke zdravstvene organizacije. U njima se leče i rehabilituju oboleli, pruža hitna medicinska pomoć i obavlja specijalističko-poliklinička zdravstvena delatnost. One samostalno ili s drugim zdravstvenim organizacijama učestvuju u prevenciji, zdravstvenom vaspitanju i zaštiti stanovništva od bolesti i drugih po zdravlje štetnih činilaca. U njima se, takođe, stručno osposobljavaju i školuju zdravstveni radnici i pruža stručna pomoć drugim zdravstvenim organizacijama.

Bolnice se najčešće dele na opšte i specijalne. Opšte bolnice pružaju zdravstvenu zaštitu svim starosnim grupama stanovništva od različitih bolesti ili stanja. Specijalne bolnice pružaju određenu zdravstvenu zaštitu, tj. određenoj starosnoj grupi ili od određene (grupe) bolesti.

Mreža bolnica u 1970. i 1978.² izgledala je ovako:

	1970	1978
Opšte bolnice	138	138
Specijalne bolnice	121	121
za tuberkulozu	43	27
duševne — psihijatrijske	18	21
za infektivne bolesti	1	1
očne	1	1
ginekološko-akušerske	4	3
pedijatrijske — dečje	8	10
centri za rehabilitaciju	30	34
ortopedske i traumatološke	9	10
ostale	7	14
Banjsko-klimatska lečilišta	15	6

U razvoju bolnica prioritet je dat opštim bolnicama, uključujući klinike i kliničko-bolničke centre kao najkvalitetniji deo bolničkih kapaciteta³. U daljem razvoju treba očekivati da i specijalne bolnice postanu specijalizovani delovi opštih bolnica i kliničko-bolničkih centara.

U Jugoslaviji je u 1970. bilo ukupno 274 bolnice, od čega 50% opštih, 44% specijalnih i 6% banjsko-klimatskih lečilišta. Razvojem stacionarne zdravstvene zaštite broj bolnica nije povećavan. Razvoj i izgradnja novih bolnica i povećavanje broja bolničkih postelja, vodili su u integraciju, povezivanje manjih u veće bolnice — s većim brojem bolničkih postelja.

² Savezni zavod za statistiku obezbeđivao je podatke o broju bolnica samo do 1978. godine.

³ U okviru opštih bolnica prikazivane su do 1978. klinike i kliničko-bolnički centri kao njihov najrazvijeniji i najstručniji deo (nastava, naučnoistraživački rad i dr.). Izdvajanje ovih zdravstvenih organizacija od opštih bolnica (1981) daje pogrešnu sliku o razvoju opštih bolnica.

¹ Svi podaci u tekstu i tabelama preuzeti su (ili izračunati) iz Statističkog godišnjaka o narodnom zdravlju i zdravstvenoj zaštiti u Jugoslaviji i dokumentacionih tabela Saveznog zavoda za zdravstvenu zaštitu.

Tako je u 1978. bilo ukupno 265 bolnica, devet manje nego u 1970. Stoga potpuni uvid u bolničke kapacitete omogućuju podaci o promenama i strukturi posteljnog fonda.

Na promene u broju, vrsti i strukturi bolnica uticale su, pre svega, promene u strukturi stanovništva, strukturi oboljevanja (više starih, hroničnih nezazravnih oboljenja, povreda i dr.) i promene u organizaciji, opremljenosti i metodu rada bolnica.

Zbog promene namene bolničkih kapaciteta ili pripremanja drugoj vrsti bolnica smanjen je broj ginekološko-akušerskih bolnica (jedna manje) i banjsko-klimatskih lečilišta (devet manje). U istom periodu povećan je broj psihijatrijskih bolnica (tri više), ortopedskih bolnica (jedna više), centara za rehabilitaciju (četiri više) i ostalih specijalnih bolnica (sedam više). Broj rehabilitacionih centara i specijalnih bolnica povećan je zbog reorganizacije (i promene namene) banjsko-klimatskih lečilišta.

BOLNIČKE POSTELJE

U Jugoslaviji je u 1970. bilo oko 110 000 bolničkih postelja. U periodu 1970—1981. broj bolničkih postelja povećan je za oko 25%, tako da ih je u 1981. bilo oko 137 000. Promene u broju postelja u odnosu na broj stanovnika vide se iz sledećih podataka:

	1970	1981
Stanovnika na jednu postelju	199	168
Postelja na hiljadu stanovnika	5	6

U posmatranom periodu uočava se pozitivan trend u povećanju posteljnog fonda u celini, tako da se može očekivati da bude brzo dostignut povoljan prosek od sedam postelja na hiljadu stanovnika.

Zbog promena u načinu statističkog prikazivanja bolnica u odnosu na 1970. u 1981. iskazuje se manji udeo opštih i specijalnih bolnica u ukupnom broju postelja (tabela 1). U ovom periodu znatno je povećan broj bolničkih postelja u banjsko-klimatskim lečilištima, što se može objasniti odgovarajućom finansijskom podrškom interesnih zajednica zdravstvenog i invalidsko-penzijskog osiguranja u zemlji.

TABELA 1 — POSTELJE, LEKARI I MEDICINSKE SESTRE PO VRSTAMA BOLNICA

	Postelje		Lekari		Medicinske sestre	
	1970	1981	1970	1981	1970	1981
Ukupno	109 707	136 820	7 380	13 197	18 020	37 918
Opšte bolnice	73 941	62 912	5 944	6 135	14 192	19 603
Klinike i kliničko-bolnički centri	...	26 394	...	4 588	...	10 473
Specijalne bolnice	32 785	31 487	1 399	1 936	3 726	6 105
Banjsko-klimatska lečilišta	2 981	10 081	37	335	102	731
Vanbolnički stacionari	...	5 946	...	203	...	1 006
— Struktura, u % —						
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Opšte bolnice	67,4	46,0	80,5	46,5	78,8	51,7
Klinike i kliničko-bolnički centri	...	19,3	—	34,8	—	27,6
Specijalne bolnice	29,9	23,0	19,0	14,7	20,7	16,1
Banjsko-klimatska lečilišta	2,7	7,4	0,5	2,5	0,6	1,9
Vanbolnički stacionari	...	4,3	...	1,5	...	2,7

Podaci o razmeštaju bolničkih postelja po odeljenjima (tabela 2) ne pružaju pravu sliku o mogućem zadovoljavanju potreba stanovništva za određenom vrstom zdravstvene zaštite u zavisnosti od strukture njegovog poboljevanja. Za

TABELA 2 — POSTELJE, LEKARI I MEDICINSKE SESTRE PREMA BOLNIČKIM ODELJENJIMA, 1981.

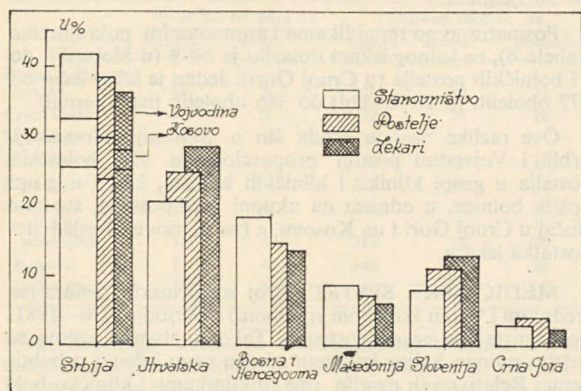
	Postelje	Lekari	Medicinske sestre	Struktura, u %		
				postelje	lekari	medicinske sestre
Ukupno	131 183	12 759	37 212	100,0	100,0	100,0
Interno	15 724	1 896	5 218	12,0	14,9	14,0
Infektivno	4 857	397	1 439	3,7	3,1	3,9
TBC i plućne bolesti	13 199	718	2 469	10,1	5,6	6,6
Neuropshijatrijsko	12 345	993	2 967	9,4	7,8	8,0
Pshijatrijsko	8 308	451	1 466	6,3	3,5	3,9
Hirurško	14 401	2 269	7 379	11,0	17,8	19,8
Ortopedsko-traumatološko	5 846	546	1 632	4,5	4,3	4,4
Urološko	1 783	304	915	1,4	2,4	2,5
Ginekološko-akušersko	15 706	1 472	4 040	12,0	11,5	10,9
Otorinolaringološko	3 634	458	1 219	2,8	3,6	3,3
Oftalmološko	3 496	481	1 030	2,7	3,8	2,8
Dermatovenerološko	2 072	197	469	1,6	1,5	1,3
Onkološko-radio- loško	1 987	371	787	1,5	2,9	2,1
Pedijatrijsko	10 467	1 053	3 652	8,0	8,3	9,8
Pedijatrijsko-hirurško	819	132	420	0,6	1,0	1,1
Rehabilitacija	13 446	576	1 498	10,2	4,5	4,0
Stomatološko	363	68	108	0,3	0,5	0,3
Opšte odeljenje	2 477	93	369	1,0	0,7	1,0
Ostalo	253	284	135	0,2	2,2	0,4

detaljniju procenu valjanosti postojeće strukture posteljnog fonda prema vrstama bolesti u odnosu na stvarne potrebe, na osnovu oboljevanja stanovništva, trebalo bi sprovesti posebno ispitivanje, naročito s aspekta regionalnih odlika patologije i potreba smeštaja u bolnice i bolničkog lečenja. Za takvu procenu može kao ilustracija poslužiti približno poređenje strukture posteljnog fonda u Jugoslaviji (1981) sa strukturom posteljnog fonda u Švedskoj (1977). Iz tog poređenja proizlazi da Jugoslavija, u odnosu na Švedsku, ima relativno manje postelja za interne bolesti (oko 20%), hirurgiju (oko 10%), traumatologiju i ortopediju (10%) i duševne bolesti, a više postelja za pedijatriju, infektivne bolesti, tuberkulozu, dermatologiju, ginekologiju i akušerstvo, a približno jednako za otorinolaringologiju, oftalmologiju i radiologiju s radioterapijom. Ove razlike, verovatno nastaju zbog razlike u patologiji obeju zemalja (tuberkuloza i plućne bolesti, infektivne bolesti, kožne bolesti) i različitog obima zaštite određenih kategorija stanovništva, ali pokazuju da u Jugoslaviji nedostaju postelje za internističke potrebe, hirurgiju, traumatologiju i zbrinjavanje akutnih duševnih bolesnika. To će u budućnosti biti sve neophodnije, ako se bolje prouče srčana oboljenja, bolesti krvnih sudova, maligna oboljenja, povredavanja i hronične bolesti.

Inače, u strukturi posteljnog fonda Jugoslavije znatnije je smanjen broj bolničkih postelja za tuberkulozu zbog sve manjeg broja novih slučajeva i uopšte oboljelih, tako da se višak postelja uglavnom iskorišćava za obolele od drugih plućnih bolesti, za kardiovaskularnu patologiju i za druge namene. Primetan je rast broja bolničkih postelja za rehabilitaciju, traumatologiju i ortopediju.

Struktura bolničkih postelja po republikama i autonomnim pokrajinama (tabela 3 i grafikon 1) ne odgovara stvarnim potrebama stanovništva, naročito u Makedoniji, Bosni i Hercegovini i na Kosovu.

GRAFIKON 1 — STRUKTURA STANOVNIŠTVA, BOLNIČKIH POSTELJA I LEKARA PO REPUBLIKAMA I AUTONOMNIM POKRAJINAMA 1981.

Hrvatska, Slovenija, Crna Gora i Srbija van teritorije pokrajina imaju veći udeo u ukupnom broju bolničkih postelja nego u ukupnom stanovništvu Jugoslavije (u Hrvatskoj za 4,2 procentna poena, u Sloveniji za 2,5 u Crnoj Gori za 1,0 i u Srbiji van teritorije pokrajina za 0,9 procentnih poena).

TABELA 3 — POSTELJE, LEKARI I MEDICINSKE SESTRE PO REPUBLIKAMA I AUTONOMNIM POKRAJINAMA, 1981.

	Postelje	Lekari	Medicinske sestre	Stanovništvo	Struktura, u %		
					postelje	lekari	medicinske sestre
Jugoslavija	136 820	13 197	37 918	100,0	100,0	100,0	100,0
Bosna i Hercegovina	20 237	1 827	5 720	18,4	14,8	13,8	15,1
Crna Gora	4 955	294	1 036	2,6	3,6	2,2	2,7
Hrvatska	33 818	3 709	10 653	20,5	24,7	28,1	28,1
Makedonija	9 928	792	1 716	8,5	7,3	6,0	4,5
Slovenija	15 000	1 668	4 996	8,4	11,0	12,6	13,2
Srbija	52 802	4 907	13 797	41,6	38,5	37,2	36,3
teritorija van pokrajina	36 047	3 374	9 486	25,4	26,3	25,6	25,0
Kosovo	4 702	353	1 123	7,1	3,4	2,7	3,0
Vojvodina	12 053	1 180	3 188	9,1	8,8	8,9	8,4

Manji udeo u ukupnom broju bolničkih postelja nego u ukupnom stanovništvu Jugoslavije imaju Kosovo (3,7 procentnih poena), Bosna i Hercegovina (3,6), Makedonija (1,2) i Vojvodina (0,3).

ZDRAVSTVENI RADNICI

LEKARI. U stacionarnim zdravstvenim organizacijama je, u periodu 1970—1981, broj lekara povećan za 55,3%. Došlo je do koncentracije lekara u klinike i kliničko-bolničke centre, u kojima radi više od 1/3 svih lekara u bolnicama (tabela 1). Veoma je brzo povećavan i broj lekara u banjsko-klimatskim lečilištima, a znatno sporije u specijalnim bolnicama.

Struktura po bolničkim odeljenjima (tabela 2) ukazuje da najviše lekara ima na hirurškim odeljenjima, internističkim, ginekološko-akušerskim, psihijatrijskim (i neuropsihijatrijskim), pedijatrijskim i odeljenjima za TBC i bolesti pluća.

Relativno više lekara (u ukupnom broju lekara) nego postelja (u ukupnom broju postelja) imaju: hirurška odeljenja (17,8% : 11%), internistička (14,9% : 12%), urološka (2,4% : 1,4%), oftalmološka (3,8% : 2,7%), onkološka (2,9% : 1,5%), a relativno više postelja nego lekara imaju

odeljenja: za TBC i plućne bolesti (10,1% : 5,6%), za psihijatriju i neuropsihijatriju (15,7% : 11,3%) i za rehabilitaciju (10,2 : 4,5%). Ovakav odnos nastaje usled opravdanih razlika u načinu lečenja obolelih, a i usled neodgovarajućeg razmeštaja lekara i postelja.

Razmeštaj lekara po republikama i autonomnim pokrajinama nije ravnomeran (tabela 3). U odnosu na broj stanovnika, najviše lekara ima u Hrvatskoj i Sloveniji. Veći je udeo u ukupnom broju lekara (u stacionarnim zdravstvenim organizacijama) nego u ukupnom stanovništvu: Hrvatskoj za 7,6 procentnih poena, Sloveniji za 4,2 i Srbiji van teritorije pokrajina za 0,2 poena. Najmanje je lekara u stacionarnim zdravstvenim organizacijama, u odnosu na stanovništvo u Bosni i Hercegovini i na Kosovu.

Opterećenost lekara. Razvojem stacionarne zdravstvene zaštite smanjivan je broj postelja i broj obolelih koji su u proseku opterećivali (jednog) lekara u stacionarnoj zdravstvenoj organizaciji. Time su stvoreni povoljniji uslovi za pružanje zdravstvene zaštite stanovništvu i za rad lekara.

Na jednog lekara dolazilo je, u proseku, najmanje postelja na klinikama i kliničko-bolničkim centrima (manje od 6), a zatim u opštim bolnicama (10 postelja), u specijalnim bolnicama (16), vanbolničkim stacionarima (29) i banjsko-klimatskim lečilištima (30). Jedan lekar u stacionarnim zdravstvenim organizacijama lečio je prosečno između 137 (klinike i kliničko-bolnički centri) i 763 obolelih (vanbolnički stacionari tabela 4).

Klinike i kliničko-bolnički centri su istovremeno i nastavne institucije, tako da u njima ima relativno više lekara u odnosu na broj postelja nego u opštim bolnicama, pa je to jedan od razloga da u njima ima u proseku najmanje postelja na jednog lekara. S druge strane, to su zdravstvene radne organizacije u kojima se leče teži bolesnici, pa je i koncentracija lekara veća. Pored toga, ove radne organizacije intenzivnije angažuju svoje lekare na poslovima specijalističkih konsultacija za potrebe vanbolničkih pacijenata, pa kada se to vrši u okviru istog radnog vremena s njihovim radom na bolničkom lečenju, onda je i to razlog za njihovu veću koncentraciju. U opštim bolnicama stanje je približno isto, ali one u principu ne održavaju univerzitetSKU nastavu, pa je i koncentracija lekara u odnosu na posteljni fond manja nego na klinikama. Broj postelja na jednog lekara u specijalnim bolnicama, vanbolničkim stacionarima i banjsko-klimatskim lečilištima uglavnom je u skladu s tehnologijom i načinima lečenja koji se primenjuju u ovakvim institucijama.

TABELA 4 — OSNOVNI PODACI O OPTEREĆENOSTI LEKARA I MEDICINSKIH SESTARA PO VRSTAMA BOLNICA

	Prosečno postelja na		Prosečno lečenih na		
	lekara	sestru	lekara	sestru	postelju
1970	15	6	247	101	17
1981	10	4	209	73	20
Opšte bolnice	10	3	252	79	25
Klinike i kliničko-bolnički centri	6	2	137	60	24
Specijalne bolnice	16	5	146	46	9
Banjsko-klimatska lečilišta	30	14	425	195	14
Vanbolnički stacionari	29	6	763	154	26

Opterećenost lekara bolničkim posteljama i brojem obolelih (koje u godini leči) različita je po bolničkim odeljenjima (tabela 5). Broj bolničkih postelja na jednog lekara najmanji je na onkološkim odeljenjima, urološkim, stomatološkim, hirurškim, oftalmološkim, otorinolaringološkim i internističkim, a najveći na opštim bolničkim odeljenjima, odeljenjima za rehabilitaciju, psihijatriju i odeljenjima za TBC i plućne bolesti. Prosečno najviše obolelih lečio je lekar na opštim odeljenjima, ginekološko-akušerskim, otorinolaring-

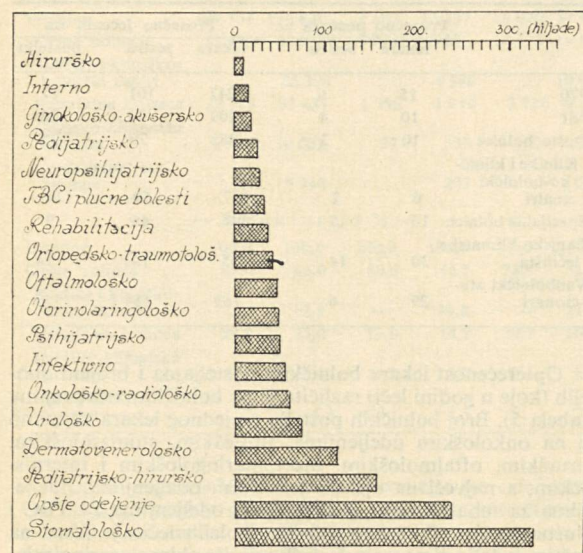
gološkim, odeljenjima za rehabilitaciju internističkim i pedijatrijskim, a najmanje na psihijatrijskim, onkološkim, stomatološkim i neuropsihijatrijskim.

TABELA 5 — OSNOVNI PODACI O OPTEREĆENOSTI LEKARA I MEDICINSKIH SESTARA PO BOLNIČKIM ODELJENJIMA, 1981.

	Prosečno postelja na		Prosečno lečenih na		
	lekara	sestru	lekara	sestru	postelju
Interno	8,3	3,0	182	66	22
Infektivno	12,2	3,4	242	67	20
TBC i plućne bolesti	18,4	5,3	140	41	8
Neuropsihijatrijsko	12,4	4,2	127	43	10
Psihijatrijsko	18,4	5,7	69	21	7
Hirurško	6,3	2,0	188	58	20
Ortopedsko-traumatološko	10,7	3,6	156	52	15
Urološko	5,9	1,9	137	45	23
Ginekološko-akušersko	10,7	3,9	461	167	43
Otorinolaringološko	7,9	3,0	280	105	35
Oftalmološko	7,3	3,4	133	62	18
Dermatovenerološko	10,5	4,4	168	70	16
Onkološko-radiološko	5,4	2,5	102	48	19
Pedijatrijsko	9,9	2,9	205	59	21
Pedijatrijsko-hirurško	6,2	1,9	173	54	28
Rehabilitacija	23,3	9,0	270	104	12
Stomatološko	5,3	3,4	113	71	21
Opšte odeljenje	26,6	6,7	722	182	27
Ostalo	0,9	1,9	16	34	18

Način lečenja i tehnologija zbrinjavanja bolesnika na određenim odeljenjima omogućuju opterećivanje jednog lekara većim brojem bolničkih postelja (tuberkuloza, rehabilitacija, psihijatrija, infektivne bolesti, dermatovenerologija). Uzroke razlika (po odeljenjima) u broju prosečno lečenih u toku godine na jednog lekara teško je otkriti bez sagledavanja dužine trajanja lečenja u stacionarnim ustanovama u celini i po vrstama bolesti. Dužina trajanja lečenja nekih hroničnih bolesti je velika, pa je broj lečenih u toku godine na

GRAFIKON 2 — BROJ STANOVNIKA NA JEDNOG LEKARA PO BOLNIČKIM ODELJENJIMA 1981.

jednog lekara mali (psihijatrija) uprkos velikom broju postelja. Najzad, različita opterećenost lekara na bolničkim odeljenjima posledica je i neravnomernog razmeštaja lekara po odeljenjima.

Posmatrano po republikama i autonomnim pokrajinama (tabela 6), na jednog lekara dolazilo je od 9 (u Sloveniji) do 17 bolničkih postelja (u Crnoj Gori). Jedan je lekar lečio od 177 obolelih (u Hrvatskoj) do 346 obolelih (na Kosovu).

Ove razlike nastaju otuda što u Sloveniji, Hrvatskoj, Srbiji i Vojvodini postoji proporcionalno više bolničkih postelja u grupi klinika i kliničkih bolnica, kao i u grupi opštih bolnica, u odnosu na ukupni broj postelja, što nije slučaj u Crnoj Gori i na Kosovu, a (na Kosovu) i usled nedostatka lekara.

MEDICINSKE SESTRE. Broj medicinskih sestara (sa srednjom i višom školskom spremom) u periodu 1970—1981. povećan je više nego dvostruko. Tako su stvoreni uslovi za zaštitu mnogo boljeg kvaliteta i bolju negu lečenih u bolnicama. Relativno ih najviše ima u klinikama i kliničko-bolničkim centrima, a najmanje u vanbolničkim stacionarima i banjsko-klimatskim lečilištima.

Najviše medicinskih sestara ima na hirurškim i internim odeljenjima, a zatim na psihijatrijskim (i neuropsihijatrijskim), ginekološko-akušerskim, pedijatrijskim i odeljenjima za TBC i bolesti pluća.

Veći udeo u ukupnom broju medicinskih sestara nego ukupnom broju lekara imaju odeljenja: za hirurgiju, infektivna, za TBC i plućne bolesti, psihijatrijska, ortopedska, urološka, pedijatrijska i opšta, a manji udeo u ukupnom broju sestara nego u ukupnom broju lekara imala su bolnička odeljenja: ginekološko-akušerska, otorinolaringološka, oftalmološka, dermatovenerološka, onkološka, za rehabilitaciju i stomatološka. Ove disproporcije u broju medicinskih sestara i lekara nastaju usled stvarnih potreba, a i usled neadekvatnog sastava timova lekara i medicinskih sestara na određenim bolničkim odeljenjima.

Teritorijalni razmeštaj medicinskih sestara je neujednačen. Najviše ih je, u odnosu na broj stanovnika, u stacionarnim zdravstvenim organizacijama u Hrvatskoj i Sloveniji. Veći udeo u ukupnom broju medicinskih sestara nego u ukupnom stanovništvu Jugoslavije imaju Hrvatska (za 8,6 procentnih poena) i Slovenija (za 4,4).

Opterećenost medicinskih sestara. Razvojem stacionarne zdravstvene zaštite znatno je smanjen (1) prosečan broj postelja na jednu sestru i (2) prosečan broj bolesnika koje je u godini negovala jedna sestra (tabela 4). Time su stvoreni uslovi za rad boljeg kvaliteta i bolju zdravstvenu zaštitu i negu lečenih u bolnicama.

Opterećenost medicinskih sestara po bolničkim odeljenjima je neujednačena (tabela 5). Na jednu sestru dolazilo je, u proseku, najmanje bolničkih postelja na odeljenjima za urologiju, dečju hirurgiju, hirurgiju i onkologiju, a najviše na bolničkim odeljenjima za rehabilitaciju, opštim odeljenjima za psihijatriju i TBC i bolesti pluća. Broj bolničkih postelja na jednu sestru iznad proseka je i na odeljenjima za neuropsihijatriju, ortopediju, ginekologiju i akušerstvo i dermatovenerologiju.

Broj postelja nije podatak koji sa sigurnošću govori o opterećenosti sestara, jer često i manji broj postelja više opterećuje na odeljenjima gde je nega intenzivnija. Prosečno, najviše obolelih u toku godine negovala je jedna sestra na odeljenjima: opštim, ginekološko-akušerskim, otorinolaringološkim i odeljenjima za rehabilitaciju, a najmanje na odeljenjima za psihijatriju i za TBC i bolesti pluća. Opterećenost sestara brojem obolelih zavisi od dužine lečenja obolelih i težine oboljenja, pa je u odeljenjima gde se leče hronični bolesnici ta opterećenost znatno manja.

Posmatrano po republikama i autonomnim pokrajinama (tabela 6), prosečno s najmanje bolničkih postelja bila je opterećena medicinska sestra u Sloveniji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, a s najviše u Makedoniji, Crnoj Gori i na Ko-

TABELA 6 — OSNOVNI PODACI O OPTEREĆENOSTI LEKARA I MEDICINSKIH SESTARA PO REPUBLIKAMA I AUTONOMNIM POKRAJINAMA, 1981.

	Prosečno postelja na		Prosečno lečenih na		
	lekara	sestru	lekara	sestru	postelju
Bosna i Hercegovina	11	3	228	73	21
Crna Gora	17	5	272	77	16
Hrvatska	9	3	177	61	19
Makedonija	12	6	217	100	17
Slovenija	9	3	212	71	23
Srbija	10	4	220	78	20
teritorija van pokrajina	11	4	219	78	20
Kosovo	13	4	346	109	26
Vojvodina	10	4	184	68	18

sovu. Najmanje bolesnika u toku godine negovala je medicinska sestra u Hrvatskoj, Vojvodini, Sloveniji i Bosni i Hercegovini, a najviše na Kosovu, zatim u Makedoniji, Srbiji van teritorije pokrajina i Crnoj Gori.

KORIŠĆENJE BOLNIČKIH KAPACITETA

Korišćenje bolničkih kapaciteta organizuje se tako da svaki pojedinac dobije zaštitu kada mu je potrebna.

UKUPAN BROJ LEČENIH I UKUPAN BROJ BOLESNIČKIH DANA. U Jugoslaviji je bolničke kapacitete u 1970. koristilo oko 1,8 miliona obolelih, koji su na lečenju u bolnicama proveli oko 36 miliona bolesničkih dana (tabela 7). Razvoj stacionarne zdravstvene zaštite (veći kapaciteti, bolja oprema, savremenija dijagnostika i metodi lečenja i dr.) uticao je na: porast korišćenja, veću dostupnost i povećanje potreba za korišćenjem. Tako je u 1981. bolničke kapacitete u Jugoslaviji koristilo oko 2,8 miliona bolesnika (milion više nego u 1970), čije je lečenje trajalo oko 43 miliona bolesničkih dana (oko 7 miliona više nego u 1970). Povećanje korišćenja bilo je karakteristično za sve oblike stacionarnih zdravstvenih organizacija. Izuzetno je povećano korišćenje banjsko-klimatskih lečilišta, sa oko 31 000 korisnika u 1970. na oko 142 000 u 1981. Ovo je proizašlo iz znatnog povećanja broja postelja u ovoj grupi stacionarnih institucija i povećanja finansijskih sredstava za ovu vrstu zaštite u interesnim zajednicama zdravstvenog i invalidsko-penzijskog osiguranja.

TABELA 7 — BOLNIČKO LEČENJE I BOLESNIČKI DANI, 1981.

	Bolnički lečeni	Bolesnički dani u hilj.	Struktura, u %	
			bolnički lečenih	bolesničkih dana
Jugoslavija	2 757 072	43 369	100,0	100,0
Bosna i Hercegovina	417 469	6 486	15,1	15,0
Crna Gora	79 987	1 414	2,9	3,3
Hrvatska	654 974	11 119	23,8	25,6
Makedonija	171 860	2 647	6,2	6,1
Slovenija	353 599	4 997	12,8	11,5
Srbija	1 079 183	16 706	39,1	38,5
teritorija van pokrajina	739 876	11 340	26,8	26,2
Kosovo	122 262	1 532	4,4	3,5
Vojvodina	217 045	3 834	7,9	8,8

Od ukupnog broja lečenih u 1981, najviše je lečeno u Srbiji van teritorije pokrajina i Hrvatskoj, a zatim u Bosni i Hercegovini, Sloveniji, Vojvodini, Makedoniji, na Kosovu i u Crnoj Gori. Veće učešće u ukupnom broju lečenih nego u ukupnom stanovništvu imali su Slovenija (za 4,4 procentna poena), Hrvatska (za 3,3), Srbija van teritorije pokrajina (za 1,4) i Crna Gora (za 0,3), a manje Kosovo (za 3,7), Bosna i Hercegovina (za 3,3), Makedonija (za 2,3) i Vojvodina (1,2).

Veći deo u ukupnoj strukturi lečenih nego u ukupnoj strukturi stanovništva imaju uglavnom one republike i autonomne pokrajine koje su imale i veći udeo u ukupnom broju bolničkih postelja (Hrvatska, Slovenija i Srbija van teritorije pokrajina).

Struktura ukupnog broja bolnički lečenih i bolesničkih dana po bolničkim odeljenjima izgledala je ovako:

	(U %)	
	Bolnički lečeni	Bolesnički dani
Interno	12,9	12,6
Infektivno	3,6	3,4
TBC i plućne bolesti	3,8	10,3
Neuropshijatrijsko	4,7	10,3
Pshijatrijsko	1,2	6,7
Hirurško	16,0	11,3
Ortopedsko	3,2	4,9
Urološko	1,6	1,4
Ginekološko-akušersko	25,4	11,2
Otorinolaringološko	4,8	2,7
Oftalmološko	2,4	2,5
Dermatovenerološko	1,2	1,6
Onkološko — radiološko	1,4	1,6
Pedijatrijsko	8,1	6,9
Pedijatrijsko-hirurško	0,9	0,6
Rehabilitacija	5,8	10,0
Stomatološko	0,3	0,3
Opšte odeljenje	2,5	1,6

Razlike u strukturi lečenih i strukturi bolesničkih dana posledica su načina lečenja i smeštaja u bolnice. Veći je udeo u strukturi lečenih na onim odeljenjima gde je više intervencija i kraća dužina lečenja (ginekološko, hirurško i dr.), a veći je udeo u strukturi bolesničkih dana gde je prosečno lečenje duže (TBC, psihijatrija i dr.).

PROSEČNA DUŽINA BOLNIČKOG LEČENJA I ISKORIŠĆENOST BOLNIČKIH POSTELJA. Stacionarna zdravstvena zaštita je najskuplji oblik zdravstvene zaštite jer zahteva: angažovanje velikog broja zdravstvenih radnika, upotrebu skupe opreme, dosta lekova i drugog medicinskog materijala. Prosečna dužina bolničkog lečenja smanjena je, u posmatranom jedanaestogodišnjem periodu, gotovo za četiri dana (tabela 8). Smanjivanje prosečne dužine bolničkog lečenja rezultat je: primene savremenih naučnih dostignuća u dijagnostici i terapiji obolelih; bolje organizacije rada; bolje opremljenosti i porasta broja lekara i sestara. Prosečna dužina bolničkog lečenja najviše je smanjena u bolnicama za TBC (za 60 dana) i u duševnim bolnicama (za 59 dana). Jedino je povećana prosečna dužina lečenja u banjsko-klimatskim lečilištima (sa 18,8 dana u 1970. na 21,5 dana u 1981). U poređenju s razvijenim zemljama sveta, u Jugoslaviji je još uvek dugo lečenje u bolnici. Skraćivanje dužine lečenja u bolnici, efikasnijom i boljom zdravstvenom zaštitom, od opšteg je društvenog interesa.

TABELA 8 — PROSEČNA DUŽINA BOLNIČKOG LEČENJA I ISKORIŠĆENOST BOLNIČKIH POSTELJA PO VRSNOSTI STACIONARNIH ZDRAVSTVENIH ORGANIZACIJA

	Prosečna dužina lečenja jednog bolesnika — dani		% iskorišćenosti bolničkih postelja	
	1970	1981	1970	1981
Svega	19,5	15,6	89,5	86,8
Opšte bolnice	15,0	12,7	89,5	85,6
Klinike i kliničko-bolnički centri	—	14,0	—	91,9
Specijalne bolnice	61,8	36,5	92,6	89,8
Banjsko-klimatska lečilišta	18,8	21,5	54,3	81,1
Vanbolnički stacionari	—	9,6	—	68,5

Prosečna dužina bolničkog lečenja po republikama i autonomnim pokrajinama (u 1981) i % iskorišćenosti bolničkih postelja iznosili su:

	Prosečna dužina lečenja jednog bolesnika, dana	% iskorišćenosti bolničkih postelja
Jugoslavija	15,6	86,8
Bosna i Hercegovina	15,5	87,8
Crna Gora	17,7	78,2
Hrvatska	17,0	90,1
Makedonija	15,4	72,9
Slovenija	14,1	90,8
Srbija — teritorija van pokrajina	15,3	86,2
Kosovo	12,5	89,3
Vojvodina	17,7	87,2

Razlike u dužini lečenja po republikama i autonomnim pokrajinama posledica su više činilaca među kojima su najvažniji: (1) raspoloživi fond bolničkih postelja i (2) stepen organizovanosti i produktivnosti rada. Nije bez značaja ni uticaj načina finansiranja i raspored radnog vremena (neradna subota i nedelja).

Dalji napredak u stacionarnoj zdravstvenoj zaštiti može se postići razvijanjem svih činilaca koji doprinose kraćoj, u medicinskim granicama opravdanoj, prosečnoj dužini lečenja obolelog lica u svim vrstama bolnica, u svim bolničkim odeljenjima i u svim regionima zemlje. Poređenja sa stanjem u bolnicama i bolničkim odeljenjima u drugim zemljama ukazuju na mogućnosti za uspešno skraćivanje prosečne dužine lečenja jednog obolelog i do 30 procenata.

Prosečna dužina lečenja po bolničkim odeljenjima i stepen iskorišćenosti bolničkih postelja u 1981. bili su različiti (grafikon 3).

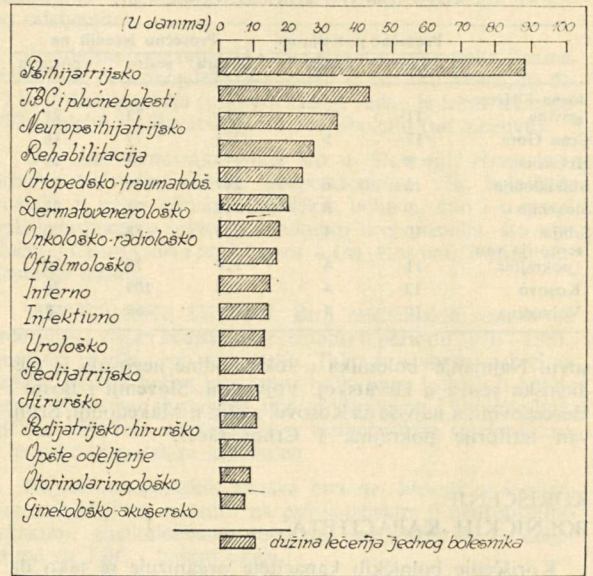
U Jugoslaviji je stepen iskorišćenosti bolničkih postelja visok (tabela 8). Na to utiče niz činjenica, među kojima su značajnije: (1) vrste i težina oboljenja ili stanja i (2) prosečno dnevno brojno stanje obolelih kojima je potrebno bolničko lečenje.

Iskorišćenost bolničkih postelja bila je veća u većim bolnicama i u bolnicama u kojima su lečeni oboleli od bolesti i stanja koji zahtevaju duži boravak u bolnici (psihijatrija, TBC, hronični bolesnici i dr.), a manja u malim bolnicama i u bolnicama u kojima je prosečna dužina lečenja kraća (porodilišta, odeljenja za akutna stanja i dr.).

Iskorišćenost bolničkih postelja, takođe, zavisi od toga koliko je, unutar bolnica, izvršena podela na specijalizovana odeljenja koja uzajamno ne mogu da koriste bolničke postelje. Iskorišćenost opada s porastom ovakve podele. U svetu se vrši fleksibilnija podela između bolničkih odeljenja koja omogućuju da se u slučaju potrebe mogu uzajamno koristiti bolničke postelje. Tako se omogućuje racionalnije i ekonomičnije korišćenje kapaciteta.

Stepen iskorišćenosti bolničkih postelja objektivno opada sa smanjivanjem prosečnog brojnog dnevnog stanja korisnika koji traže bolničku zdravstvenu zaštitu. Smatra se da je normalan prosečan stepen iskorišćenosti bolničkih postelja između 80% i 85%.

GRAFIKON 3 — PROSEČNA DUŽINA LEČENJA JEDNOG BOLESNIKA U DANIMA U DANIMA 1981.

Na visok stepen iskorišćenosti bolničkih postelja u Jugoslaviji utiču i nemedicinski činioci (sistem finansiranja po bolničkom danu i dr.). Međutim, postojeći kapaciteti, ipak nisu dovoljni da zadovolje potrebe za ovim oblikom zdravstvene zaštite.

Racionalno korišćenje bolničkih postelja zahteva da jednu postelju koristi što više obolelih pod uslovom da se ne naruše određeni medicinski standardi. Razvojem stacionarne zdravstvene zaštite prosečna propusna moć jedne postelje povećana je sa 17 korisnika (jedne postelje) u 1970. na 20 u 1981. Propusna moć jedne postelje (1981) bila je između 9 korisnika u godini (specijalne bolnice) i 26 (vanbolnički stacionari). Propusna moć jedne postelje u ostalim zdravstvenim organizacijama bila je: u opštim bolnicama 25, klinikama i kliničko-bolničkim centrima 24 i banjsko-klimatskim lečilištima 14 korisnika u toku godine.

Posmatrano po odeljenjima, najmanje bolesnika na jednu postelju u godini dana bilo je na odeljenjima: psihijatrijskim (4), za TBC i bolesti pluća (8) i za rehabilitaciju (12), a najviše na ginekološko-akušerskim (43), otorinolaringološkim (35), hirurškim (30) i opštim (27).

Propusna moć bolničkih postelja u republikama i autonomnim pokrajinama srazmerna je prosečnoj dužini bolničkog lečenja i stepenu iskorišćenosti bolničkih postelja. Najviše lečenih na jednu postelju u godini bilo je na Kosovu (26) i u Sloveniji (23), a najmanje u Crnoj Gori (16), Makedoniji (17) i Hrvatskoj (19).

Obrada: VESELIN ŠANJEVIĆ, samostalni savetnik u Republičkom zavodu za društveno planiranje SR Srbije

Recenzija: dr Nikola Georgievski, pomoćnik predsednika Saveznog komiteta za rad, zdravstvo i socijalnu zaštitu; dr Berislav Skupnjak, direktor Zavoda za organizaciju i ekonomiku zdravstva, Zagreb

PLIVANJE, VATERPOLO I SKOKOVI U VODU

Plivanje, vaterpolo i skokovi u vodu imaju u Jugoslaviji dugu tradiciju. Kao sportske discipline preneli su ih u jugoslovenske krajeve studenti koji su studirali u evropskim zemljama: plivanje i vaterpolo pre, a skokove u vodu posle prvog svetskog rata.

Posle prvog svetskog rata, 1919. godine, u Zagrebu je osnovan Jugoslovenski olimpijski odbor, koji je imao i sekciju za plivanje. Godinu dana kasnije na Bledu je održano državno prvenstvo u plivanju, vaterpolu i skokovima u vodu. Naredne, 1921. godine (2. oktobra) osnovan je Jugoslovenski savez za plivanje, sa sedištem u Zagrebu, koji je brinuo o razvoju plivanja, vaterpola i skokova u vodu.

Posle drugog svetskog rata, u novim uslovima, ovi sportovi počeli su brže da se razvijaju. Prva državna prvenstva organizovana su već 1945. O razvoju ovih sportova brinuli su: do 1948. Odbor za plivanje, vaterpolo i skokove u vodu pri Centralnom odboru Fiskulturnog saveza Jugoslavije (osnovan 1947), zatim do 1971. Plivački savez Jugoslavije (osnovan 21. novembra 1948), a od 1971. brinu samostalni savezi — Plivački savez Jugoslavije, Vaterpolo savez Jugoslavije i Savez za skokove u vodu Jugoslavije. Sva tri saveza, pod zajedničkim imenom Savez za plivanje, vaterpolo i skokove u vodu Jugoslavije, učlanjena su u Međunarodnu amatersku plivačku organizaciju — FINA i Evropsku plivačku ligu — LEN.

Danas je plivački sport u Jugoslaviji rasprostranjen, a ta masovnost omogućava i postizanje dobrih rezultata. Uspehi koje postižu vaterpolisti svrstavaju ovaj sport u jedan od najuspešnijih u Jugoslaviji. Rezultati koje jugoslovenski takmičari postižu u skokovima u vodu su skromniji.

Jugoslovensko plivanje i sport uopšte dobili su veliko priznanje kada je Međunarodna plivačka federacija (FINA) odlučila da se I svetsko prvenstvo u plivanju, vaterpolu, skokovima u vodu i umetničkom plivanju održi u Beogradu, septembra 1973. U objektima sportskog kompleksa »Dr Ratko Viličić« u Splitu 1981. održano je XIV prvenstvo Evrope u plivanju, vaterpolu, skokovima u vodu i sinhronizovanom plivanju.

PLIVANJE

RAZVOJ. Organizovani oblici plivačkog sporta pojavili su se krajem XIX veka u okviru nastave fizičkog vaspitanja u školama Slovenije (od 1890) i Srbije (od 1891). Zabeleženo je, međutim, da je još 1887. u Somboru osnovan klub pod imenom Somborsko sportsko udruženje, koje je imalo i plivačku sekciju. Slična udruženja osnovana su u Subotici i Velikom Bečkereku. Nešto kasnije pojavili su se plivački klubovi u Zagrebu 1905, na Rijeci (Sušaku) 1908, u Beogradu 1911. i u Ljubljani 1912.

Posle prvog svetskog rata, plivački sport ponovo je oživeo, u čemu je značajnu ulogu imao plivački klub »Viktorija« sa Sušaka. Na državnom prvenstvu u plivanju, vaterpolu i skokovima u vodu 1920. u Karlovcu, »Viktorija« je postala prvi državni prvak. Naredne godine, 28. avgusta 1921, na Bledu je održano prvo ekipno prvenstvo Jugoslavije samo u plivanju (od tada se i zvanično vode rekordi u jugoslovenskom plivanju).

Jugoslovenski plivači pojavili su se prvi put na međunarodnim takmičenjima 1923. u Švedskoj i Danskoj. Godinu dana kasnije (1924) učestvovali su, prvi put, na Olimpijskim igrama u Parizu. Plivačka reprezentacija Jugoslavije učestvovala je 1925. na međunarodnom takmičenju u Pezaru kraj Ankone, s reprezentacijama Italije, Švajcarske, Austrije i Čehoslovačke. Zapaženi uspehi reprezentacije Jugoslavije bili su drugo mesto na II slavenskoj olimpijadi u Pragu 1928, iza Čehoslovačke, a ispred reprezentacije Poljske. Jugoslovenske plivačice pobedile su reprezentativke Italije 1935. i 1938. godine. Jugoslovenski plivači i plivačice učestvovali su, s dosta uspeha, na brojnim klupskim međunarodnim takmičenjima.

Plivačka aktivnost nije prestala ni za vreme drugog svetskog rata. Pojedini partizanski odredi organizovali su takmičenje na oslobođenoj teritoriji (takmičenje na Visu 1943). Jugoslovenski plivači (i vaterpolisti), tj. borci NOJ i POJ, učestvovali su na takmičenjima savezničkih armija (Rim, 1944). Veliki je broj onih koji su tokom narodno-oslobodilačke borbe propagirali plivanje. Među njima su se nalazili narodni heroj Branislav Relja Parać, zatim borci Boris Polič, Branko Zihel, Svetozar Bubalo, Jugoslav Galalić.

Posle drugog svetskog rata, prvo prvenstvo Jugoslavije u plivanju održano je u Ljubljani tri meseca posle oslobođenja. Na njemu je, pored takmičara iz svih republika, učestvovala i reprezentacija Jugoslovenske narodne armije. Popularisanju plivanja znatno je doprinelo i gostovanje sovjetskih plivača 1945. u Jugoslaviji, među kojima su se nalazili plivači svetske klase Mješkov i Ušakov. Uz pomoć Fiskulturnog saveza Jugoslavije, u plivački sport ulagana su veća finansijska sredstva, obnovljeni su porušeni objekti, stručnjaci su upućivani na usavršavanje. Osnivani su novi plivački klubovi.

Prve međunarodne uspehe jugoslovenski plivači postigli su na II balkanskim igrama, 1946. u Splitu (u ekipnoj konkurenciji bili su prvi, a u pojedinačnoj konkurenciji osvojili su sedam zlatnih medalja — tri u muškoj i četiri u ženskoj konkurenciji). Prvo prvenstvo Evrope posle rata, u Monte Karlu 1947, pokazalo je da jugoslovensko plivanje ima perspektivu za uspešan razvoj u međunarodnoj konkurenciji (dve bronzane medalje — M. Stipetić i T. Cerer).

Jugoslovenski plivači učestvuju na svim velikim plivačkim manifestacijama (Olimpijske igre, svetska prvenstva, evropska prvenstva, Mediteranske igre). U najznačajnije uspehe ubrajaju se zlatna i srebrna olimpijska medalja Đurđe Bjedov, srebrna na svetskom, jedna zlatna i tri srebrne medalje na evropskim prvenstvima Boruta Petriča i tri srebrne medalje Mirjane Šegrt na evropskom prvenstvu.

RAZVIJENOST USLOVI. Sportsko plivanje je deo aktivnosti u široj oblasti plivanja. Kao rekreacijom plivanjem se bavi velika populacija stanovništva, od najranije mladosti do duboke starosti. Znanje plivanja koristi se i u vaterpolu, skokovima u vodu, veslanju, jedriličarstvu. I svi drugi sportisti koriste plivanje kao dopunski sport u procesu treninga.

Plivanje kao sport zauzima zapaženo mesto u programima fizičkog vaspitanja osnovnih, srednjih, viših škola i fakulteta. Obuka neplivača organizuje se u nižim razredima osnovne škole. U srednjim i višim školama i na fakultetima plivanje ima bolji tretman, a o tome svedoče mnoga školska i univerzitetska takmičenja, na kojima se postižu i dobri rezultati. U školama se organizuju takmičenja u plivanju, koja počinju od najnižih školskih prvenstava pa se preko opština i regiona završavaju prvenstvima gradova i univerziteta. Plivanje je zastupljeno i u nizu drugih takmičenja, kao što su igre školske omladine, prvenstva JNA ili vojnih škola. Uglavnom, sva ova takmičenja održavaju se u klasičnim olimpijskim programima, koje propisuje Plivački savez Jugoslavije.

Plivanje dobrog kvaliteta neguje se u plivačkim klubovima.

Klubovi i članovi. Sudeći po broju klubova i takmičara (aktivnih članova), plivanje, kao takmičarski sport, u Jugoslaviji nije razvijeno. Prema podacima Saveznog zavoda za statistiku, u Jugoslaviji je u 1979. bilo samo 89 klubova sa oko 8 000 aktivnih članova (tabela 1), od čega je najviše klubova bilo u Sloveniji.

TABELA 1 — PLIVAČKI KLUBOVI I AKTIVNI ČLANOVI

	Klubovi	Aktivni članovi		
		svega	muškarci	žene
1955	75	6 170
1960	71	8 150	5 847	2 303
1965	74	8 993
1971	62	6 595	4 685	1 910
1979	89	8 067	5 290	2 777
Bosna i Hercegovina	4	640	439	201
Crna Gora	3	560	384	176
Hrvatska	19	1 773	1 111	662
Makedonija	6	1 221	846	375
Slovenija	31	1 511	905	606
Srbija	26	2 362	1 605	757
teritorija van				
pokrajina	13	1 198	779	419
Kosovo	3	133	108	25
Vojvodina	10	1 031	718	313

Prema podacima Plivačkog saveza Jugoslavije, u 1983. u čitavoj zemlji bilo je 114 klubova, od toga u Bosni i Hercegovini 8, Crnoj Gori 3, Hrvatskoj 26, Makedoniji 6, Sloveniji 31, Srbiji van teritorija pokrajina 26, na Kosovu 7 i u Vojvodini 12.

Plivanje je u nekim sredinama potpuno zanemareno, tako da sportskog plivanja gotovo i nema.

Poslednjih godina u mnogim sredinama izgrađeni su plivački bazeni, kako otvoreni (letnji) tako i zatvoreni (zimski), od olimpijskih (50×21 m) do manjih bazena različitih dimenzija, čime je stvorena dobra materijalna baza, ali izgleda ne i uslovi za povećanje broja plivačkih klubova i aktivnih članova, plivača — sportista. Razlozi za to su: veoma skup zakup objekata, neodgovarajući kasni večernji termini za trening, zauzetost članova školom, mala populacija učenika mladih razreda obuhvaćena nastavom fizičkog vaspitanja, a posebno plivanjem, slaba selekcija, zatim slaba materijalna stimulacija vrhunskih plivača, dugotrajan i mukotran trening do postizanja boljih rezultata (najmanje 6—8 godina svakodnevnog treninga, pa i dva i tri puta dnevno gotovo u toku cele godine).

Najuspešniji klubovi u Jugoslaviji su: u Sloveniji — »Triglav« (Kranj), »Ljubljana«, »Fužinar« (Ravne na Korškem), »Rudar« (Trbovlje), »Ilirija« (Ljubljana); u Hrvatskoj — »Mladost« (Zagreb), »Primorje« (Rijeka), »Jadran« (Split), »Mornar« (Split), »Jug« (Dubrovnik), POŠK (Split); u Srbiji — »Partizan« (Beograd), »Crvena zvezda« (Beograd); u Makedoniji — »Ohridski branovi« (Ohrid) i »Struga« (Struga).

Plivački sport je, međutim, masovniji nego što se prikazuju podaci o broju klubova i njihovih članova, jer je plivanje zastupljeno i u mnogim drugim sportskim akcijama, kao što su obuka neplivača u okviru Saveza za telesno vaspitanje »Partizan«, zatim u nadmetanju u okvirima sve popularnijih radničkih sportskih igara, koje sve češće imaju na programima i plivačka takmičenja.

U Jugoslaviji je veoma popularno i maratonsko plivanje, naročito u Makedoniji na Ohridskom jezeru, ali i na Jadranu, na Savi kod Šapca i drugde. Niko Nestor (1958) i Atina Bojadži (1969) preplivali su kanal Lamanš, a bivši višestruki rekorder države u disciplinama krala i leptira Veljko Rogošić napravio je više podviga u maratonskom plivanju.

Plivački bazeni. Plivanje je svojevremeno bilo koncentrisano uglavnom u gradovima na Jadranskom moru i na rekama, kao i u manjem broju gradova koji su imali

bazene. U posleratnom periodu, zahvaljujući masovnoj izgradnji bazena, stvoreni su dobri materijalni uslovi za razvoj plivačkog sporta u mnogim sredinama. Retko koji od većih gradova danas nema olimpijski ili pokriveni bazen sagrađen u okviru postojećih sportskih centara. Neki su postali poznati i van granica zemlje: Tašmajdan u Beogradu, domaćin I prvenstva sveta u plivanju 1973, Poljud u Splitu, XIV evropsko prvenstvo u plivanju 1981, zatim bazeni u Ljubljani, Zagrebu, Dubrovniku, Kranju, na Rijeci, u Šibeniku i drugi, u kojima su održana mnoga druga velika plivačka takmičenja tokom proteklih godina.

Međutim, interesovanje za plivački sport nije uvek u skladu s mogućnostima objekata. Zbog velikih materijalnih troškova održavanja bazena, termini za plivanje su skupi, te klubovi ne mogu da obezbede dovoljan broj sati za trening za sve članove u klubu, od plivača početnika do vrhunskih takmičara.

Treneri. Velika slabost jugoslovenskog plivanja je nedostatak visokostručnog kadra. Decu najmlađeg uzrasta u plivanju uče nastavnici fizičkog vaspitanja. U klubovima rade razni profili trenera — samouki ili bivši vrhunski plivači koji po završetku karijere postaju treneri. Ima i trenera koji su završili određene škole plivačkog smera. Ne postoji tačna evidencija o broju ovih stručnjaka, ali se računa da u svakom klubu ima najmanje dva ili tri trenera u stalnom radnom odnosu ili ovaj posao obavljaju honorarno.

U okviru Plivačkog saveza Jugoslavije postoji Stručni savet koji priprema plan takmičenja reprezentacije, a reprezentativci se uglavnom pripremaju u svojim klubovima. Reprezentacija je poverena saveznom kapitenu i saveznom treneru.

Sudije. Plivačke sudije su uglavnom bivši plivači ili plivačice, odnosno ljudi privršeni plivačkom sportu ili klubu. Danas se elektronika koristi u svim plivačkim takmičenjima, pa sudije uglavnom prate ispravnost stila plivanja i okreta. Postoje zvanja međunarodnog i saveznog plivačkog sudije.

Finansiranje. Na osnovu planova i programa rada, plivački klubovi dobijaju deo sredstava od saveza organizacija za fizičku kulturu opštine ili grada, odnosno samoupravne interesne zajednice fizičke kulture opštine ili grada. Deo prihoda obezbeđuje se i iz članarine kluba, zatim iz saradnje s udruženim radom, od takmičenja i drugih priredbi. Plivačke saveze republika i autonomnih pokrajina finansiraju savezi organizacija za fizičku kulturu republika i autonomnih pokrajina, dok Plivački savez Jugoslavije za svoju aktivnost sredstva dobija od Jugoslovenskog saveza organizacija za fizičku kulturu. Deo sredstava za organizaciju međunarodnih takmičenja u Jugoslaviji obezbeđuje Plivački savez Jugoslavije sponzorstvom s udruženim radom ili reklamama koje se nalaze na plivalištima.

DOMAĆA TAKMIČENJA. Od domaćih takmičenja najrasprostranjenija su: prvenstvena takmičenja i Kup Jugoslavije.

Prvenstvena takmičenja. U plivanju se održavaju gradska prvenstva, republička, odnosno pokrajinska prvenstva i prvenstva Jugoslavije. U sva tri stepena održavaju se zimski i letnji prvenstva. Gradska i republička, odnosno pokrajinska prvenstva, su samo pojedinačna, a prvenstva Jugoslavije i pojedinačna i ekipna. Sva prvenstva, od gradskih do prvenstva Jugoslavije, odvijaju se kao pionirska, omladinska i opšta (seniorska). Na svim nivoima plivačkih takmičenja učestvuju i muškarci i žene. Za ekipni plasman takođe se uvek računaju rezultati i muškaraca i žena.

Kategorije takmičara na prvenstvu Jugoslavije su: mladi pioniri — od 11 do 12 godina, stariji pioniri — od 13 do 14 godina, omladinci — od 15 do 16 godina i seniori — od 16 godina i stariji. Mladi takmičari imaju pravo nastupanja na takmičenjima starijih takmičara.

Takmičenja obuhvataju uglavnom discipline olimpijskog programa: 100, 200, 400 kral, 800 kral, žene, 1 500 kral

muškarci; 100 i 200 leđno, 100 i 200 prsno, 100 i 200 leptir, 200 i 400 mešovito, štafeta 4×100 kraul, štafeta 4×100 mešovito muškarci i žene i štafeta 4×200 kraul — muškarci. (Od 1983. u olimpijskom programu je štafeta 4×200 kraul — žene.)

Plivački savez Jugoslavije je organizator *prvenstva Jugoslavije*. Na ovim takmičenjima (pojedinačnim i ekipnim, letnjim i zimskim) mogu učestvovati svi registrovani plivači i plivačice.

Organizacija pojedinačnog prvenstva (u svakoj kategoriji posebno) svake godine poverava se gradu koji ispuni najbolje uslove konkursa Saveza. Takmičenja traju tri dana.

Na opštem (seniorskom) pojedinačnom prvenstvu države imaju pravo nastupanja plivači i plivačice svih kategorija koji postignu limitne rezultate, koje svake godine utvrđuje Plivački savez Jugoslavije, i to za sve discipline programa. Ako takmičar postigne slabiji rezultat od limita, njegov klub obavezan je da plati odgovarajuću taksu (100—150 dinara). Ova sredstva namenjena su za deo troškova medalja i diploma.

U pojedinačnim prvenstvima nekoliko plivača i plivačica su godinama bili bez premca u pojedinim disciplinama. Tako su kod muškaraca daleko najuspešniji bili Borut Petrič (»Triglav« — Kranj) sa 44 osvojena prva mesta i Veljko Rogošić (»Jadran« — Split), sa 43 osvojena prva mesta u raznim disciplinama, braća Predrag i Nenad Miloš (»Mladost« — Zagreb i »Crvena zvezda« — Beograd) sa 7, odnosno 18, Zdravko Divjak (»Mladost« — Zagreb) sa 11, a kod žena Ana Boban (»Jadran« — Split) sa 23, Đurđica Bjedov (»Mornar« — Split) sa 21 i Vesna Šeparović (»Partizan« — Beograd) sa 22 osvojena prva mesta.

U seniorskoj konkurenciji, odnosno na ekipnom prvenstvu države, svaki klub učestvuje sa po dva takmičara u svim disciplinama programa. Klupski predstavnici mogu biti takmičari svih kategorija. Predtakmičenja se održavaju po republikama i autonomnim pokrajinama. Klubovi koji osvoje najviše bodova (zbir rezultata svih takmičara po tablicama Evropske plivačke federacije) takmiče se u finalu ekipnog prvenstva (8 klubova od 1. do 8. mesta, a drugih 8 klubova od 9. do 16. mesta). Plasman u finalu se takođe određuje po broju osvojenih bodova.

Ekipni prvaci Jugoslavije bili su:

Godina	Prvak (klub)
1920—1926	»Viktorija« (Sušak)
1927—1933	»Jadran« (Split)
1934—1935	»Iirija« (Ljubljana)
1936—1939	»Jadran« (Split)
1940	»Viktorija« (Sušak)
1945	Reprezentacija Hrvatske
1946	»Mladost« (Zagreb)
1947	»Primorje« (Rijeka)
1948	»Hajduk« (Split)
1949—1951	»Primorje« (Rijeka)
1952—1954	»Mladost« (Zagreb)
1955—1958	»Mornar« (Split)
1959	»Jadran« (Herceg-Novi)
1960	»Mladost« (Zagreb)
1961—1964	»Jadran« (Split)
1965	»Ljubljana« (Ljubljana)
1966—1967	»Mornar« (Split)
1968—1969	»Primorje« (Rijeka)
1970	»Jadran« (Split)
1971—1977	»Mladost« (Zagreb)
1978	»Partizan« (Beograd)
1979—1983	»Triglav« (Kranj)

Kup Jugoslavije. Najmasovnije takmičenje u plivanju je Kup Jugoslavije. Održava se u dva stepena: prvi, u okvirima republika i autonomnih pokrajina, i drugi finalni, na saveznom nivou. Na takmičenju za Kup Jugoslavije

svaki klub učestvuje s dva takmičara u svim disciplinama programa. U istim disciplinama nastupaju po jedan senior, odnosno seniorka, a drugi predstavnik kluba je obavezno pionir, odnosno pionirka. Klub može nastupati i s dva pionira. Na ovaj način podstiče se razvoj najtalentovanijih u ovom sportu.

Posle republičkih, odnosno pokrajinskih takmičenja, osam najuspešnijih klubova (po jedan iz svake republike i autonomne pokrajine) stiče pravo da se bori u finalu.

Takmičenje za Kup Jugoslavije održava se od 1976. Dosad je održano osam takmičenja.

Pobednici Kupa Jugoslavije bili su:

Godina	Klub	Osvojeni bodovi
1976	»Mladost« (Zagreb)	31 369
1977	»Crvena zvezda« (Beograd)	33 287
1978	»Mladost« (Zagreb)	32 491
1979	»Triglav« (Kranj)	34 189
1980	»Triglav« (Kranj)	30 004
1981	»Triglav« (Kranj)	34 266
1982	»Triglav« (Kranj)	31 768
1983	»Triglav« (Kranj)	31 846

UČEŠĆE NA MEĐUNARODNIM TAKMIČENJIMA. Jugoslovenski reprezentativci postižu pojedinačne uspehe i dobre rezultate na međunarodnim takmičenjima. Na najvažnijim međunarodnim takmičenjima (prvenstvima sveta i Evrope i Olimpijskim igrama) jugoslovenski plivači i plivačice osvojili su ukupno 19 medalja. U izuzetno jakoj međunarodnoj konkurenciji pojedini takmičari uspevaju da zaoblataju na velikim plivačkim manifestacijama. Međutim, ovo se ne odnosi i na jugoslovensko plivanje u celini, koje i dalje stagnira u odnosu na svetske rezultate.

Na *Balkanskim igrama*, kojih je dosad bilo 17, jugoslovenski takmičari zauzimaju zapaženo mesto u konkurenciji s plivačima i plivačicama Rumunije, Bugarske, Turske i Grčke. U ekipnom plasmanu Jugoslavija još od 1974. zaostaje za plivačima Bugarske i Rumunije.

Pobednici Balkanskih igara bili su sledeći jugoslovenski plivači i plivačice:

1946 (Split) — Pelhan 100 kraul i 100 leđno, Vidović 400 i 1 500 kraul, Cerer 200 prsno, štafeta 4×100 kraul — muškarci, Šuperina 100 kraul, Stanojeva 400 kraul, Brborn 100 leđno i Korpes 200 prsno — žene;

1969 (Izmir) — Vrhovšek 100 i 200 leđno — muškarci, Gašparac 100 i 200 leđno, Bjedov 100 i 200 prsno i 200 mešovito — žene;

1970 (Atina) — Rogošić 1 500 kraul i 200 leptir, P. Miloš 100 i 200 leđno, Kuridža 100 leptir, štafete 4×100 kraul i 4×100 mešovito — muškarci, Šegrt 100, 200, 400 kraul, 100 i 200 leptir i 200 mešovito, Gašparac 100 i 200 leđno, Bjedov 100 i 200 prsno i štafete 4×100 kraul i 4×100 mešovito — žene;

1971 (Bukurešt) — N. Miloš 100 i 200 leđno, Mandeljc 100 prsno

1972 (Sofija) — P. Miloš 100 leđno, N. Miloš 200 leđno — muškarci, Gašparac 100 i 200 leđno, Švarc 100 i 200 prsno i štafeta 4×100 kraul — žene;

1973 (Dubrovnik) — N. Miloš 100 i 200 leđno, Divjak 100 prsno, štafeta 4×100 mešovito — muškarci, Efendić 100 kraul, Sarač 100 leđno, Petković 100 prsno — žene;

1974 (Izmir) — N. Miloš 100 i 200 leđno, Lolić 100 leptir, Radenović 200 leptir, štafete 4×100 kraul i 4×100 mešovito — muškarci, Efendić 100 i 400 kraul i 200 mešovito, Porenta 100 leđno, Petković 100 prsno, Majnarić 100 i 200 leptir — žene;

1975 (Solun) — Divjak 100 i 200 prsno, štafeta 4×100 mešovito — muškarci;

1976 (Bukurešt) — B. Petrič 400 i 1 500 kraul, Divjak 100 prsno;

1977 (Sandanski) — B. Petrič 200, 400 i 1 500 kraul, Divjak 100 prsno;

1978 (Kranj) — B. Petrič 200, 400 i 1 500 kraul, Rodić 200 prsno;

1979 (Istambul) — B. Petrič 400 i 1 500 kraul;

1980 (Volos) — B. Petrič 200 kraul, 400 mešovito, D. Petrič 1 500 kraul;

1981 (Vrace) — B. Petrič 400 i 1 500 kraul;

1982 (Bukurešt) — D. Petrič 1 500 kraul;

1983 (Rijeka) — D. Petrič 400 i 1 500 kraul, B. Petrič 200 i 400 mešovito.

U ekipnom takmičenju jugoslovenski reprezentativci na Balkanskim igrama osvojili su sledeća mesta: 1946 (Split) — zlatna medalja, 1968 (Budimpešta) — srebrna medalja, 1969 (Izmir) — srebrna medalja, 1970 (Atina) — zlatna medalja, 1971 (Bukurešt) — bronzana medalja, 1972 (Sofija) — bronzana medalja, 1973 (Dubrovnik) — srebrna medalja, 1974 (Izmir) — četvrto mesto, 1975 (Solun) — četvrto mesto, 1976 (Bukurešt) — bronzana medalja, 1977 (Sandanski) — bronzana medalja, 1978 (Kranj) — bronzana medalja, 1979 (Istambul) — bronzana medalja, 1980 (Volos) — bronzana medalja, 1981 (Vrace) — bronzana medalja, 1982 (Bukurešt) — bronzana medalja, 1983 (Rijeka) — bronzana medalja.

Na *Mediterskim igrama* jugoslovenski takmičari osvojili su 36 medalja, (tabela 2), što ih svrstava u gornji deo tabele uspešnosti.

Zlatne medalje na Mediteranskim igrama osvojili su sledeći jugoslovenski plivači: 1959 (Bejrut) — Brinovec 400 kraul; 1967 (Tunis) — Kuridža 100 leptir; 1971 (Izmir) — N. Miloš 100 leđno; 1979 (Split) — B. Petrič 400 i 1 500 kraul i 400 mešovito i 1983 (Kazablanka) — B. Petrič 200 kraul i D. Petrič 400 kraul.

Na *prvenstvima Evrope* jugoslovenski plivači i plivačice dosad su osvojili 15 medalja — jednu zlatnu, šest srebrnih i osam bronzanih. Najvredniji trofej osvojio je najbolji jugoslovenski plivač svih vremena Borut Petrič, koji je u Splitu 1981. pobedio u trci na 400 kraul ispred svetskog rekordera, sovjetskog plivača Vladimira Saljnikova. Borut Petrič je ujedno i najuspešniji jugoslovenski plivač na prvenstvima Evrope — osvojio je, pored zlatne, i tri srebrne medalje: u Splitu 1981. na 1 500 kraul i 1983. u Rimu na 400 i 1 500 kraul. Na prvenstvu Evrope, u Barseloni 1970, Mirjana Šegrt je osvojila u tri trke tri srebrne medalje. Još 1938. Tone Cerer je u Londonu na prvenstvu Evrope osvojio bronzanu medalju, kao i 1947. u Monte Karlu na 200 prsno. Dve bronzane medalje osvojio je i Darjan Petrič u Gvajakilu 1982. i Rimu 1983, dok su po jednu medalju (bronzanu) na prvenstvima Evrope osvojili Stipetić, Škanata, Ligorio i štafeta 4×200 kraul — muškarci.

TABELA 2 — MEDALJE OSVOJENE NA MEDITERANSKIM IGRAMA

	Ukupno	Zlatne	Srebrne	Bronzane
Ukupno	36	8	14	14
1959 (Bejrut)	7	1	5	1
1963 (Napulj)	2	0	1	1
1967 (Tunis)	1	1	0	0
1971 (Izmir)	7	1	2	4
1975 (Alžir)	6	0	3	3
1979 (Split)	6	3	2	1
1983 (Kazablanka)	7	2	1	4

Na *svetskim prvenstvima* jugoslovenski plivači dosad su osvojili dve medalje. Prvu je osvojio Borut Petrič u Zapadnom Berlinu 1978. On je u trci na 1 500 kraul stigao drugi na cilj iza Vladimira Saljnikova (SSSR), svetskog

rekordera. Druga je pripala Darjanu Petriču takođe u disciplini 1 500 kraul, a osvojio ju je 1982. u Gvajakilu (Ekvador). Darjan Petrič bio je drugi, opet iza svetskog rekordera Saljnikova.

Na *Olimpijskim igrama* jugoslovenski plivači osvojili su dve medalje — zlatnu i srebrnu, a obe pripadaju najboljoj jugoslovenskoj plivačici svih vremena Đurđici Bjedov. Iako nije svrstavana među favorite na Olimpijskim igrama u Meksiku 1968, pobedila je na 100 prsno ispred svetske rekorderke Galine Prozumenščikove (SSSR), a zatim na 200 prsno stigla druga na cilj, iza američke plivačice Šaron Vikam.

TABELA 3 — MEDALJE OSVOJENE NA OLIMPIJSKIM IGRAMA, SVETSKIM I EVROPSKIM PRVENSTVIMA

	Ukupno	Zlatne	Srebrne	Bronzane
Ukupno	19	2	8	9
Olimpijske igre	2	1	1	—
Svetska prvenstva	2	—	1	1
Evropska prvenstva	15	1	6	8

Medalje na evropskim i svetskim prvenstvima i na Olimpijskim igrama:

Medalja/takmičar	Takmičenja	Disciplina — rezultat
Zlatne medalje		
Đurđica Bjedov	OI Meksiko 1968.	100 prsno — 1 : 15,8
Borut Petrič	EP Split 1981.	400 kraul — 3 : 51,83
Srebrne medalje		
Đurđica Bjedov	OI Meksiko 1968.	200 prsno — 2 : 46,4
Borut Petrič	SP Zapadni Berlin 1978.	1 500 kraul — 15 : 20,77
Borut Petrič	EP Split 1981.	1 500 kraul — 15 : 17,31
Mirjana Šegrt	EP Barselona 1970.	100 kraul — 1 : 00,8
Mirjana Šegrt	EP Barselona 1970.	200 kraul — 2 : 11,0
Mirjana Šegrt	EP Barselona 1970.	200 leptir — 2 : 24,5
Borut Petrič	EP Rim 1983.	400 kraul — 3 : 51,9
Borut Petrič	EP Rim 1983.	1 500 kraul — 15 : 14,5
Bronzane medalje		
Darjan Petrič	SP Gvajakil 1982.	1 500 kraul — 15 : 10,20
Darjan Petrič	K EP Split 1981.	400 kraul — 3 : 53,71
Darjan Petrič	EP Rim 1983.	400 kraul — 3 : 52,60
Marjan Stipetić	EP Monte Karlo 1947.	1 500 kraul — 20 : 08,5
Boris Škanata	EP Beč 1950.	100 leđno — 1 : 10,8
Tone Cerer	EP London 1938.	200 prsno — 2 : 47,6
Tone Cerer	EP Monte Karlo 1947.	200 prsno — 2 : 46,2
Branko Vidović, A. Kvine		štafeta 4×200
Marjan Stipetić, Mi. Stipetić Eša Ligorio	EP Beč 1950. EP Torino 1954.	kraul muškarci — 9 : 12,7 400 kraul — 5 : 18,7

JUGOSLOVENSKI PLIVAČKI REKORDI. Borut Petrič, najuspešniji jugoslovenski plivač na međunarodnim takmičenjima, nosilac je i najvećeg broja rekorda u muškoj konkurenciji.

U ženskom jugoslovenskom plivanju najuspešnija po broju državnih rekorda je Vesna Šeparović.

Iz liste jugoslovenskih rekorda uočljivo je da je kvalitet koncentrisan u nekoliko plivačkih klubova, što upućuje na zaključak o uskoj kvalitetnoj bazi jugoslovenskog plivanja i na veliki raskorak, kako između klubova tako i u razvijenosti plivanja između republika i autonomnih pokrajina.

U odnosu na evropske i svetske rezultate, muško plivanje je znatno uspešnije od ženskog plivanja. Najbolje je u disciplinama 400 i 1 500 m kraul, zahvaljujući rezultatima braće Petrič, koji su u samom svetskom vrhu u ovim disciplinama. Najslabije je u disciplinama leđnog i prsnog plivanja, koje već godinama stagnira (rekord 100 m prsno

postignut 1976). Rekorde jugoslovenskog ženskog plivanja teško je i upoređivati s međunarodnim rezultatima, jer su izrazito slabi, zahteva detaljniju analizu jugoslovenskog ženskog sporta, a plivanja posebno.

A. A.

VATERPOLO

RAZVOJ. Početak vaterpola u Jugoslaviji vezan je za 1907. i Somborsko sportsko udruženje. (Ono je 1911. organizovalo prvenstvo južne Mađarske, uz učešće ekipa iz Budimpešte i Vojvodine.) Splitski studenti koji su studirali u Pragu prikazali su vaterpolo 1908. na kupalištu Bačevice u Splitu. Vaterpolo se veoma brzo razvijao, a naročito u mestima na jadranskoj obali. Godine 1921. osnovane su vaterpolo sekcije pri plivačkim klubovima u Zagrebu, Ljubljani i na Sušaku, a sledećih godina u Splitu, Dubrovniku, Kotoru i Karlovcu.

Prvo službeno prvenstvo Jugoslavije u vaterpolu održano je na Bledu 1921. Pobjednik je bila ekipa Somborskog sportskog udruženja. U periodu do drugog svetskog rata najviše uspeha imala je ekipa »Juga« iz Dubrovnika, koja je bila prvak Jugoslavije 14 puta.

Vaterpolo reprezentacija Jugoslavije prvi put je nastupila 27. avgusta 1927. u Beogradu, na Sveslavenskom prvenstvu. Najveći uspeh u periodu između dva rata postigla je na prvenstvu Evrope 1934. u Magdeburgu (Nemačka) osvojivši peto mesto. Na Olimpijskim igrama 1936. u Berlinu nije se plasirala među prvih osam ekipa i ispala je iz daljeg takmičenja.

U periodu posle oslobođenja vaterpolo se veoma brzo razvijao i doživeo je punu afirmaciju. Osnovani su mnogi klubovi, redovno su održavana državna prvenstva i postepeno je i unapređivan sistem takmičenja. Posle osnivanja Vaterpolo saveza Jugoslavije (izdavanjem 1971. iz Plivačkog saveza Jugoslavije), vaterpolo klubovi su se odvojili od plivačkih, ali i danas u nekim sredinama postoje jedinstveni plivački i vaterpolo klubovi s različitim upravama.

Najviše uspeha na domaćim takmičenjima imali su vaterpolisti »Partizana« iz Beograda, koji su 14 puta osvojili prvenstvo države, 6 puta zimsko prvenstvo i 6 puta Kup Jugoslavije.

Danas su najrazvijeniji vaterpolo centri u Beogradu, Splitu, Dubrovniku, na Rijeci, u Kotoru, Herceg-Novom i Zagrebu.

U međunarodnim takmičenjima reprezentacija i klubovi postižu izuzetne uspehe. Osvojene su medalje na svim značajnim takmičenjima (Olimpijske igre, svetska i evropska prvenstva, Mediteranske igre), a jugoslovenski klubovi igraju najzapaženiju ulogu u međunarodnim kupskim takmičenjima (Kup evropskih šampiona, Kup osvajača kupova itd.).

Uspehi koje postižu vaterpolisti svrstavaju ovaj sport u jedan od najuspešnijih u Jugoslaviji.

RAZVIJENOST I USLOVI. Ovaj sport najrazvijeniji je u Hrvatskoj, i to uglavnom u gradovima na moru. U mnogim sredinama, u kojima inače postoje zimski i letnji bazeni vaterpolo sport ne uspeva da se razvije ili održa.

Prema podacima Vaterpolo saveza Jugoslavije, krajem 1983. u Jugoslaviji su bila registrovana 92 vaterpolo kluba sa oko 6 400 članova. Pojedine republike i autonomne pokrajine imale su sledeći broj klubova:

	Broj klubova
Bosna i Hercegovina	1
Crna Gora	14
Hrvatska	39
Makedonija	7
Slovenija	11
Srbija	
teritorija van pokrajina	20
Kosovo	8
Vojvodina	20

Među registrovanim članovima najviše je omladinaca do 25 godina — 91%. Po zanimanjima, najviše je učenika i studenata — oko 86%.

Objekti u kojima se igra vaterpolo su zatvoreni i otvoreni bazeni sa slatkom i slanom vodom, ali sve češće se igra u zatvorenim bazenima. Vrhunski klubovi uglavnom imaju zatvorene, zimske bazene. Takvi bazeni postoje u Beogradu, Ljubljani, Splitu, Skoplju, Šibeniku, Zrenjaninu, Kruševcu, Dubrovniku (Kupari), Rijeci, Hvaru, Šapcu i Kotoru, a ima ih i u nekim mestima gde nema vaterpolo klubova. S druge strane, pojedini veoma dobri klubovi s dugom tradicijom nemaju zatvoreni bazen (KPK — Korčula, »Jadran« — Herceg-Novi).

Domaći proizvođači sportske opreme uopšte ne proizvode *opremu* za vaterpolo. Poseban problem je nabavka skupih vaterpolo lopti. Do pre nekoliko godina jedino je, »Tigar« iz Pirota proizvodio lopte za vaterpolo ali slabog kvaliteta, koje su zadovoljavale potrebe treninga i mlade kategorije vaterpolista.

Jugoslovenskom vaterpolo sportu nedostaju *stručni kadrovi*. Mnogi klubovi nemaju trenere. Specifične stručnjake koji bi radili s najmlađim kategorijama vaterpolista, zatim trenere prve ekipe, kondicione trenere i druge kadrove zbog slabih materijalnih mogućnosti, klubovi ne mogu uvek da obezbede. Veoma malo trenera završilo je odgovarajuće kadrovske škole fizičke kulture s usmerenjem iz vaterpola. U klubovima se najčešće zapošljavaju bivši vaterpolisti, ili amaterski rade razni entuzijasti drugih vofila. Mnogi treneri su izuzetni poznavaoци vaterpola i veoma su cenjeni u svetu, ali uglavnom zbog dugogodišnje prakse i iskustva. (Trebalo, međutim, imati u vidu da je i u svetu veoma malo naučnoistraživačkih radova iz oblasti vaterpola, tako da je i usavršavanje stručnih kadrova otežano.)

Na nivou reprezentacije probleme planiranja, sportske forme, takmičenja itd. vodi savezni trener, a postoje i komisije Predsedništva Vaterpolo saveza Jugoslavije za sprovođenje programa »A« reprezentacije i za sprovođenje programa mladih selekcija, savezni trener i savezni trener mladih selekcija.

U vaterpolu postoje tri kategorije *sudija*: međunarodne, savezne i republičke sudije. Lista sudija određuje se uoči početka vaterpolo prvenstva.

Jugoslavija ima 13 međunarodnih sudija. U okviru Vaterpolo saveza Jugoslavije vaterpolo sudije imaju Savez sudija, Predsedništvo i svoj stručni savet.

Vaterpolo klubovi *finansiraju* se iz sredstava saveza organizacije za fizičku kulturu, odnosno samoupravnih interesnih zajednica fizičke kulture opštine ili grada. Veći deo prihoda klubovi ostvaruju saradnjom s udruženim radom (reklame), zatim od prihoda s takmičenja i od članarina.

Vaterpolo saveze republika i autonomnih pokrajina finansiraju republički i pokrajinski savezi organizacija za fizičku kulturu, dok Vaterpolo savez Jugoslavije najveći deo sredstava dobija od Jugoslovenskog saveza organizacija za fizičku kulturu. Znatno deo sredstava Vaterpolo savez Jugoslavije ostvaruje od reklama i od ugovora sa firmom »Speedo«.

DOMAĆA TAKMIČENJA. U vaterpolu postoje četiri ranga takmičenja: zonska takmičenja, medurepublička takmičenja, II savezna liga i I savezna liga. II savezna liga ima (1983/84) tri grupe: JUG (9 klubova), ISTOK (10 klubova) i ZAPAD (8 klubova). Pobjednici grupe igraju kvalifikacije na neutralnom terenu za dva upražnjena mesta u I saveznoj ligi.

I savezna liga ima 12 klubova: iz Crne Gore 2 ekipe, iz Hrvatske 8 ekipa i iz Srbije 2 ekipe. Poslednja dva kluba idu u niži rang takmičenja, odnosno u II saveznu ligu.

Kategorije takmičara u vaterpolu su: pioniri (do 14 godina), kadeti (od 14 do 16 godina), juniori (od 16 do 18 godina) i seniori (preko 18 godina).

Najznačajnija vaterpolo takmičenja su državno prvenstvo i Kup Jugoslavije.

Prvenstva Jugoslavije (i savezna liga) u vaterpolu održavaju se od 1921, sa četvorogodišnjim prekidom (1941—1944).

U predratnom periodu najviše uspeha imala je ekipa »Juga« iz Dubrovnika, koja je bila prvak Jugoslavije 14 puta, od toga 13 puta zaredom. Ostali prvaci Jugoslavije bili su: triput Somborsko sportsko udruženje (1921 i 1922), jednom »Baluni« — Split (1923), »Viktorija« — Rijeka (1938) i »Jadran« — Split (1939).

Prvaci Jugoslavije u vaterpolu u periodu 1945—1983. bili su:

Godina	Ekipa
1945	Reprezentacija Hrvatske
1946	»Jadran« — Split
1947, 1948	»Hajduk« — Split
1949, 1950	»Jug« — Dubrovnik
1951	(Nije proglašen prvak)
1952, 1953	»Mornar« — Split
1954	»Jadran« — Split
1955, 1956	»Mornar« — Split
1957	»Jadran« — Split
1958, 1959	»Jadran« — Herceg-Novi
1960	»Jadran« — Split
1961	»Mornar« — Split
1962	»Mladost« — Zagreb
1963—1966	»Partizan« — Beograd
1967	»Mladost« — Zagreb
1968	»Partizan« — Beograd
1969	»Mladost« — Zagreb
1970	»Partizan« — Beograd
1971	»Mladost« — Zagreb
1972—1979	»Partizan« — Beograd
1979	»Partizan« — Beograd
1980—1983	»Jug« — Dubrovnik

Najviše uspeha u posleratnom periodu imala je ekipa »Partizana« iz Beograda, koja je bila prvak Jugoslavije 14 puta. Zatim slede: 6 puta »Jug« — Dubrovnik, 5 puta »Jadran« (»Hajduk«) — Split, 4 puta »Mladost« — Zagreb, 5 puta »Mornar« Split, 2 puta »Jadran« Herceg-Novi, 2 puta »Hajduk« — Split.

Da bi se vaterpolo igrao preko čitave godine, 1959. organizovano je *Zimsko prvenstvo Jugoslavije* u vaterpolu. Ovo takmičenje održavalo se sve do 1972, kada je preraslo u Kup Jugoslavije.

Prvaci Zimskog prvenstva Jugoslavije bili su:

Godina	Ekipa
1959	»Jadran« — Herceg-Novi
1960—1962	»Mladost« — Zagreb
1963	»Partizan« — Beograd
1964	»Mladost« — Zagreb
1965	»Partizan« — Beograd
1966	»Medveščak« — Zagreb
1967	»Jadran« — Split
1968, 1969	»Partizan« — Beograd
1970	»Mladost« — Zagreb
1971, 1972	»Partizan« — Beograd

U ovom takmičenju ekipa »Partizana« iz Beograda imala je najviše uspeha sa 6 titula zimskih prvaka države. Značajno je da su ekipe koje su imale uslove za trening u toku cele godine postizale znatno bolje rezultate, što je podstaklo i druge klubove da se založe za izgradnju zimskih bazena.

Najmasovnije takmičenje u vaterpolu je *Kup Jugoslavije*. Održava se u vidu turnira sve do polufinala, dok se u polufinalu i finalu igraju uzvratne utakmice.

Pobednici Kupa Jugoslavije bili su:

Godina	Ekipa
1973—1977	»Partizan« — Beograd
1978	KPK — Korčula
1979	»Partizan« — Beograd
1980	POŠK — Split
1981, 1982	»Jug« — Dubrovnik
1983	POŠK — Split

Najviše uspeha u Kupu Jugoslavije imao je »Partizan« iz Beograda, koji je bio pobednik 6 puta. Po dva puta pobednici su bili »Jug« — Dubrovnik i POŠK — Split, a jednom ekipa KPK — Korčula.

MEĐUNARODNA KLUPSKA TAKMIČENJA. Jugoslovenski klubovi redovno učestvuju u Kupu evropskih šampiona u vaterpolu koje se održava od 1962, u Kupu osvajača evropskih kupova i u super finalu (učestvuju pobednici Kupa šampiona i Kupa osvajača kupova).

Jugoslovenski državni prvaci postigli su u *Kupu evropskih šampiona* zapažene uspehe. Najbolje rezultate postigli su »Partizan« iz Beograda, koji je bio pobednik Kupa šampiona 6 puta (1963, 1965, 1966, 1970, 1974, 1975), »Mladost« iz Zagreba 4 puta (1967, 1968, 1969, 1971) i »Jug« iz Dubrovnika jednom (1980). Jugoslovenski klubovi bili su pobednici Kupa evropskih šampiona u vaterpolu 11 puta od 22 koliko ih je do danas održano.

I u *Kupu osvajača kupova* evropskih zemalja jugoslovenski klubovi imali su zapažene rezultate. Tako je POŠK iz Splita bio pobednik Kupa osvajača kupova 2 puta (1981. i 1983), »Mladost« iz Zagreba jednom (1975), a KPK iz Korčule takođe jednom (1978).

U međunarodnom klupskom nezvaničnom takmičenju *super finalu*, u kome učestvuju pobednici Kupa evropskih šampiona i pobednici Kupa osvajača kupova, jugoslovenski klubovi bili su pobednici dva puta: »Mladost« iz Zagreba 1976. i POŠK iz Splita 1983.

MEĐUDRŽAVNI SUSRETI. U periodu 1927—1940. *reprezentacija Jugoslavije* odigrala je 35 utakmica (10 poba, 5 nerešenih i 20 poraza), s gol-razlikom 63 : 126. Računajući i neslužbene susrete, jugoslovenska reprezentacija odigrala je ukupno 41 utakmicu (13 poba, 7 nerešenih susreta i 21 poraz), s gol-razlikom 81 : 143.

Veliki uspon jugoslovenskog vaterpola počinje u godinama posle drugog svetskog rata. Jugoslovenska reprezentacija uspešnim igrama i visokim plasmanima na međunarodnim takmičenjima zauzima značajno mesto u svetskom vaterpolu i jedna je od najuspešnijih grana jugoslovenskog sporta.

U periodu 1946—1984. jugoslovenska vaterpolo reprezentacija imala je ukupno 755 međudržavnih susreta (499 poba, 100 nerešenih i 156 poraza). Jedino je 1948, 1961. i 1982. imala više poraza nego poba.

Na *Balkanskim igrama* jugoslovenska reprezentacija zauzela je sledeća mesta: 1969 (Izmir) — drugo mesto, 1970 (Atina) — prvo mesto, 1973 (Korčula) — prvo mesto, 1974 (Izmir) — prvo mesto, 1976 (Bukurešt) — drugo mesto, 1977 (Sofija) — prvo mesto, 1978 (Hvar) — drugo mesto, 1979 (Istanbul) — drugo mesto, 1980 (Atina) — prvo mesto.

Na *Mediteranskim igrama* reprezentacija Jugoslavije imala je takođe mnogo uspeha: 1959 (Bejrut) — prvo mesto, 1963 (Napulj) — drugo mesto, 1967 (Tunis) — prvo mesto, 1971 (Izmir) — prvo mesto, 1975 (Alžir) — drugo mesto, 1979 (Split) — prvo mesto, 1983 (Kazablanka) — prvo mesto.

Na jedanaest *prvenstava Evrope*, koliko ih je do sada održano, vaterpolo reprezentacija Jugoslavije osvojila je ukupno osam medalja, a tri puta nisu osvojene medalje:

1947 (Monte Karlo) — ispali su u predtakmičenju, 1950 (Beč) — zauzeli su treće mesto, 1954 (Torino) — drugo mesto, 1958 (Budimpešta) — drugo mesto, 1962 (Lajpcig) — treće mesto, 1966 (Utrelht) — treće mesto, 1970 (Barcelona) — treće mesto, 1974 (Beč) — treće mesto, 1977 (Jančeping) — drugo mesto, 1981 (Split) — četvrto mesto i 1983 (Rim) — četvrto mesto.

Jugoslavija i Beograd bili su 1973. domaćini I *svetskog prvenstva* u plivanju, vaterpolu, skokovima u vodu i umetničkom plivanju. Do danas su održana četiri svetska prvenstva, na kojima je reprezentacija Jugoslavije dva puta osvojila bronzane medalje: 1973 (Beograd) — treće mesto, 1975 (Kalij) — trinaesto mesto, 1978 (Berlin) — treće mesto i 1982 (Gvajakil) — sedmo mesto.

Vaterpolo reprezentacija Jugoslavije u posleratnom periodu učestvovala je na svim *Olimpijskim igrama*. Osvojila je ukupno pet medalja, a zlatnu medalju na Olimpijskim igrama u Meksiku 1968. Na Olimpijskim igrama reprezentacija Jugoslavije zauzela je sledeća mesta: 1948 (London) — plasman u polufinale, 1952 (Helsinki) — drugo mesto, 1956 (Melburn) — drugo mesto, 1960 (Rim) — četvrto mesto, 1964 (Tokio) — drugo mesto, 1968 (Meksiko) — prvo mesto, 1972 (Minhen) — peto mesto, 1976 (Montrael) — peto mesto, 1980 (Moskva) — drugo mesto.

J. M. i S. B.

SKOKOVI U VODU

RAZVOJ. Skokovi u vodu kao takmičarski sport¹ pojavili su se u Jugoslaviji posle prvog svetskog rata. Tome su najviše doprineli studenti koji su za vreme studija u inostranstvu upoznali ovaj sport. Za njegov razvoj zaslužni su i gimnastičari, članovi tadašnje sokolske organizacije. Sokolska organizacija organizovala je i prva takmičenja u skokovima u vodu, 1919. na Bledu.

Pre drugog svetskog rata »olimpijske skakaonice«² postojale su na Bledu, u Ljubljani, Mariboru i Radovljici u Sloveniji, na Sušaku i u Karlovcu u Hrvatskoj. Osim tih skakaonica, pojedina plivališta imala su daske na 1 i na 3 metra visine, pa i zaletišta na tornju 5 metara visine, odnosno splav s daskama (u Beogradu). U tom periodu skakači iz Jugoslavije uspešno su se takmičili s ostalim skakačima Evrope. Među najuspešnijim bili su dr Srećko Kordelič (Plivački klub »Ilirija« iz Ljubljane), Bogomir Grilc (HSK »Viktorija« sa Sušaka) i, naročito, Branko Zihel (Plivački klub »Ilirija« iz Ljubljane), koji je na XI olimpijskim igrama u Berlinu 1936. zauzeo deseto mesto u skokovima s tornja. (Kao učesnik NOB-a poginuo je 1943. a njemu u spomen održavani su povodom Dana ustanka naroda Slovenije i Hrvatske, odnosno Dana borca — 4. jula memorijalni mitinzi.)

Neposredno posle drugog svetskog rata započela je izgradnja bazena za plivanje, a na nekima od njih izgrađeni su i tornjevi za skokove u vodu. Prvo prvenstvo Jugoslavije u ovom sportu posle rata organizovano je 1945. na Bledu, u organizaciji Plivačkog saveza Jugoslavije. Od 1971. brigu o razvoju ovog sporta vodi Savez za skokove u vodu Jugoslavije. Od tog vremena razvoj je ubrzan. Tome su doprineli i novoizgrađeni zatvoreni bazeni — u Beogradu, Zagrebu, Mariboru i Ljubljani, u kojima skakači mogu da treniraju cele godine.

RAZVIJENOST I USLOVI. Danas u Jugoslaviji postoje sledeće »olimpijske skakaonice«:

— u Sloveniji samo jedna: novoizgrađena skakaonica u Jesenicama, dok skakaonica u Radovljici ne odgovara

¹ Skokovi u vodu su grana vodenih sportova, za žene i muškarce u kojoj skakač nakon odraza s daske ili s platforme tornja za vreme leta (prolaza) kroz vazduh do uronjenja u vodu izvodi različite figure utvrđene međunarodnim pravilima.

² Za razvoj i takmičenja u skokovima u vodu neophodni su objekti — skakaonice, koje se sastoje od elastičnih dasaka na 1 i na 3 m nad površinom vode i zaletišta — platforme tornja na 5,00, 7,50 i 10,00 metara visine. Pod »olimpijskom skakaonicom« podrazumeva se objekat s daskom na 3 metra visine i zaletištem na tornju na 10 metara visine.

propisima, a skakaonica u Ljubljani srušena je 1978, a prenje srušene su skakaonice i na Bledu i u Mariboru;

— u Hrvatskoj četiri: u Zagrebu (međutim, plivališta ne radi od 1975), Zadru, Šibeniku i Splitu, dok su skakaonice na Rijeci i u Karlovcu srušene, a novoizgrađena skakaonica u Karlovcu ne odgovara propisima;

— u Makedoniji dve: u Skoplju i u Kavadarcima;

— u Bosni i Hercegovini tri: u Mostaru, Zenici i Titovom Drvaru.

Većina objekata sa skakaonicama izvedena je na bazenskim plivalištima, ali ima skakaonica i na moru (Zadar), jezerima (Bled je imao skakaonicu u jezeru, a skakaonica u Beloj Crkvi je u »Šljunčari« ili na reci (u Karlovcu na Korani).

Osim nedostataka odgovarajućih objekata i plivališta sa skakaonicama, poseban problem je nabavka dasaka za skokove u vodu. Sve do šezdesetih godina proizvodio ih je »Elan«, a posle toga mogle su se nabaviti samo iz uvoza. Poslednje daske uvezene su 1979 (za Mediteranske igre), tako da ih sada pojedini objekti uopšte nemaju.

Zbog malog broja objekata i skakaonica, a naročito zbog teškoća u nabavci dasaka, ovaj sport ograničen je i na mali broj osnovnih organizacija i klubova.

Na prvenstvima Jugoslavije primat u kvalitetu ovog sporta imala je Slovenija sve do rušenja tornja u Ljubljani 1978. Sada u ovoj republici ne postoji ni jedan klub za skokove u vodu. U Hrvatskoj, vodeći klubovi su »Medveščak« iz Zagreba i »Jedinstvo« iz Zadra. Osim tih klubova, na takmičenjima saveznog ranga sudeluju i »Šibenik« iz Šibenika i »Delfin« iz Splita, dok su zbog srušenih objekata prestali da rade klubovi na Rijeci i u Karlovcu. U Srbiji vodeći klub je »Beograd« iz Beograda, a prati ga »Vračar« iz Beograda, a u Vojvodini »Jezero« iz Bele Crkve. U Bosni i Hercegovini, iako ima tri objekta, nema klubova za skokove u vodu, a Makedonija ima samo jedan — »Partizan« iz Skoplja.

U Savez za skokove u vodu Jugoslavije udruženi su: Savez za skokove u vodu Hrvatske, Savez za skokove u vodu Srbije, Plivački savez Makedonije i Plivački savez Vojvodine, a do 1978. bio je i Plivački savez Slovenije.

DOMAĆA TAKMIČENJA. Prvenstva u skokovima u vodu održavaju se na nivou republika, autonomnih pokrajina i Jugoslavije za sve tri uzrasne kategorije — pionire, omladince i seniore, i to kao pojedinačna i kao ekipna prvenstva.

Pojedinačna prvenstva održavaju se prema pravilima za skokove u vodu Međunarodne plivačke federacije (FINA), a ekipna prvenstva u svakoj kategoriji (pionirska, omladinska, seniorska) istovremena su s pojedinačnim prvenstvima, tako što se zbrajaju rezultati — bodovi svih takmičara kluba postignutih kod osam prvoplasiranih skakača i skakačica s daske i s tornja.

Od 1945. do 1983. na 38 *prvenstava Jugoslavije* titule prvaka i prvakinja s daske i s tornja postigli su 23 skakačice i 25 skakača iz ovih klubova: PK »Ilirija« iz Ljubljane sedam prvaka i sedam prvakinja, PK »Ljubljana« iz Ljubljane tri prvakine i pet prvaka, KSV »Medveščak« (»Naprijed«) iz Zagreba jedanaest prvakinja i četiri prvaka, KSV »Jedinstvo« iz Zadra jedna prvakinja i pet prvaka, KSV »Beograd« iz Beograda dve prvakine i jedan prvak.

Najuspešniji takmičari s daske bili su Damir Novak iz »Medveščaka« — Zagreb sa 13 osvojenih titula prvaka, zatim Franc Pribovšek i Marko Porenta oba iz »Ilirije« — Ljubljana sa po četiri titule prvaka. U skokovima s tornja najuspešniji bio je Jože Dobrin iz »Ilirije« sa šest titula, zatim Janez Obštetar iz »Ljubljane« sa pet titula, i Rudi Košorok iz »Ljubljane« i Arno Longin iz »Jedinstva« — Zadar sa po tri osvojena prva mesta.

Među takmičarkama u skokovima s daske najuspešnija je bila Alemka Drvar-Kralj iz »Medveščaka« — Zagreb s devet osvojenih titula, zatim Blanka Ibrics iz »Medveščaka« — Zagreb sa šest osvojenih titula i Mojca Jenko iz

»Ilirije« — Ljubljana sa četiri titule. U skokovima s tornja najuspešnije su bile Mojca Jenko iz »Ilirije« — Ljubljana sa pet titula, zatim Vojka Grilc iz »Ljubljanec« i Alemka Drvar-Kralj iz »Medveščaka« — Zagreb sa četiri titule, dok su po tri puta prve bile Ester Paunović i Zlata Rebernjak, obe iz »Medveščaka« — Zagreb i Maja Lukežić iz »Ilirije« — Ljubljana.

Od 34 ekipna prvenstva Jugoslavije od 1945. »Ilirija« — Ljubljana bila je devetnaest puta prva, »Ljubljana« — Ljubljana šest puta prva, a po četiri puta bili su prvi »Medveščak« — Zagreb i »Beograd« — Beograd i jedanput »Jedinstvo« — Zadar.

Osim prvenstvenih takmičenja, a da bi se stimulisao rad klubova i motivisao rad skakača (u seniorskoj kategoriji ima samo tri takmičenja godišnje: republičko i savezno prvenstvo), na nivou klupskih reprezentacija održavana su od 1957. takmičenja s daske i s tornja »Memorijal Branka Zihlerla« sve do 1972, kada su prestala iz finansijskih razloga. Od 1976. održavaju se takmičenja »Bratstvo i jedinstvo« kao susreti republičkih reprezentacija.

Pored takmičenja u skokovima u vodu po međunarodnim pravilima, odavno su poznata takmičenja u skokovima u vodu s visina litica i mostova kao oblik *narodnog sportskog nadmetanja*. Prvo takvo takmičenje spominje se da je održano 1664. sa starog mosta u Mostaru. Najpoznatija takmičenja održavaju se u Mostaru s Titovog mosta visokog oko 16 metara i sa starog mosta visokog oko 21 metar i to na noge ili na glavu. Posle oslobođenja takmičenja u Mostaru održavaju se na Dan ustanka naroda Bosne i Hercegovine (27. jul) ili na Dan borca (4. jul). Jedan od najpoznatijih skakača bio je višestruki pobjednik Emir Balić iz Mostara. Takmičenja u skokovima s mosta održavaju se takođe i u Đakovici na Kosovu.

MEĐUNARODNA TAKMIČENJA. Od 1945. do 1970. skakači u vodu nastupali su u okviru međudržavnih susreta u plivanju, vaterpolu i skokovima u vodu (koje je organizovao Plivački savez Jugoslavije), zatim kao troboji i četvoro-boji skakača Austrije, Francuske, Italije, SR Nemačke i Poljske. Od 1945. do danas održana su 33 takva međunarodna susreta.

Od 1969. Jugoslavija učestvuje na *Balkanskim igrama* u skokovima u vodu za seniore, a od 1975. na takmičenjima za juniore. Na Balkanskim igrama seniora 1969. u Izmiru Mojca Jenko, Milan Hosta i Janez Obštetar zauzeli su treća mesta. Na Balkanskim igrama 1970. u Atini Damir

Novak osvojio je drugo mesto, a Mojca Jenko i Janez Obštetar treća mesta, a na Balkanskim igrama 1978. u Jesenicama Matej Grgurevič zauzeo je treće mesto u skokovima s daske.

Na *Mediteranskim igrama* jugoslovenski takmičari sudelovali su dva puta — 1975. u Alžiru i 1979. u Splitu. Na VIII mediteranskim igrama u Splitu u skokovima u vodu nastupilo je po deset skakača s daske i deset skakača s tornja, i po šest skakača s daske i šest skakača s tornja iz šest zemalja Mediterana. Najbolje plasirana Jugoslovenka u skokovima s tornja bila je Selena Trajković, koja se plasirala na drugo mesto i osvojila srebrnu medalju.

Na *prvenstvima Evrope* u skokovima u vodu jugoslovenski takmičari sudelovali su pet puta: 1954. u Torinu, 1958. u Budimpešti, 1962. u Lajpcigu, 1966. u Utrehtu i 1981. u Splitu. Plasman jugoslovenskih skakača kretao se između 15. i 25. mesta, a najuspešniji su bili Jože Dobrin i Mojca Jenko.

Na prvenstvu Evrope u skokovima u vodu, koje je održano 1981. u Splitu, nastupili su takmičari iz 19 zemalja Evrope (23 skakača s daske i 19 skakača s tornja, kao i 19 skakača s daske i isto toliko s tornja). Jugoslovenski skakači zauzeli su plasman između 18. i 23. mesta.

Prvo svetsko prvenstvo u skokovima u vodu održano je u Jugoslaviji 1973. na otvorenom plivalištu u Košutnjaku, na kojem su nastupili 24 skakača s daske i 24 skakača s tornja, kao i 24 skakačice s daske i 21 skakačica s tornja — iz ukupno 18 zemalja. Na svetskim prvenstvima jugoslovenski skakači nastupili su jedino na prvenstvu u Beogradu: takmičar Dragan Dumić osvojio je 22. mesto u skokovima s tornja, a Brane Gaber 24. mesto takođe s tornja.

Na *Olimpijskim igrama* Jugosloveni su učestvovali takođe samo jedanput (XI olimpijske igre 1936. u Berlinu). Tada se Branko Zihlerl plasirao na dvadeseto mesto u skokovima s daske i na deseto mesto s tornja.

S. K.

Obrada: **ALEKSANDAR ALIMPIJEVIĆ**, novinar »Sporta«, Beograd; dr **IVICA MATKOVIĆ**, docent i **SINIŠA BELAMARIĆ**, asistent Fakulteta za fizičko vaspitanje, Beograd; **STJEPAN KRIŽIĆ**, predsednik Saveza za skokove u vodu Jugoslavije, Zagreb

Recenzija: **Stjepan Moretti**, Plivački savez Jugoslavije, Zagreb; **Krstivoje Stevanović**, sekretar Vaterpolo saveza Jugoslavije, Beograd

UČEŠĆE JUGOSLAVIJE NA XXXVIII ZASEĐANJU GENERALNE SKUPŠTINE UN

Trideset osmo redovno zasjedanje Generalne skupštine Ujedinjenih nacija održano je u sedištu UN u Njujorku od 20. septembra do 20. decembra 1983.¹ Zasedanje je prekinuto uz odluku da bude nastavljeno u toku 1984. radi razmatranja preostalih pitanja koja su bila na dnevnom redu, kao što su: izbor jednog člana Ekonomskog i socijalnog saveta (ECOSOC), pokretanje globalnih pregovora o međunarodnoj ekonomskoj saradnji za razvoj, obeležavanje 500-te godišnjice otkrića Amerike, pitanje Kipra, sprovođenje rezolucija UN, posledice produženja oružanog sukoba između Iraka i Irana i pitanje ravnopravne zastupljenosti i proširenja članstva u Savetu bezbednosti. Za predsednika Generalne skupštine glasanjem je izabran potpredsednik Paname Horhe Ilueka.

Zasedanje je održano u izuzetno nepovoljnoj međunarodnoj situaciji. Sukobljavanje i nadmetanje velikih sila ušlo je u novu, višu fazu, šireći se na sva područja međunarodnih odnosa. Prekid pregovora u Ženevi i početak rasporeda novih raketa srednjeg dometa u Evropi, dalja eskalacija krize na Bliskom istoku, proglašenje »nezavisne države« na delu Kipra koji drže turske snage, pojačani američki pritisak na Nikaragvu i invazija Grenade, kriza međunarodnih ekonomskih odnosa, posebno u monetarno-finanjskoj trgovinskoj oblasti — sve je to imalo neposrednog negativnog odraza na tok i rezultate ovog zasedanja u tom smislu da nisu ostvareni vidljiviji rezultati u rešavanju pojedinih međunarodnih problema.

Uoči i tokom XXXVIII zasedanja Generalne skupštine Savet bezbednosti je razmatrao 12 različitih problema (pitanja Čada, Namibije, okupacije juga Angole, iračko-iranskog rata, obaranja južnokorejskog aviona, proglašenja takozvane »nezavisne turske republike severni Kipar«, invazije Grenade, evakuacije Arafata i jedinica Palestinskog oslobodilačkog pokreta iz Tripolija pod zaštitom UN i drugo), što svedoči o visokom stepenu zategnutosti međunarodnih odnosa u tom periodu.

Ipak, u celini, ovo zasedanje je završeno boljim rezultatima nego što se to moglo očekivati s obzirom na događaje i atmosferu uoči i u toku XXXVIII zasedanja. Smirenijoj i konstruktivnijoj atmosferi doprineo je susret šefova država ili vlada 23 zemlje koji je na početku zasedanja, saglasno odlukama VII samita nesvrstanih zemalja u Nju Delhiju, sazvala Indira Gandhi. Na ovom jedinstvenom skupu učestvovali su lideri sa svih kontinenata i iz zemalja s različitim društveno-političkim uređenjem i spoljnopoličkom orijentacijom — iz Austrije, Kanade, Finske, Francuske, Holandije, Švedske, Bugarske, Mađarske, Poljske, Zelenortskih ostrva, Kipra, Ekvadora, Indije, Liberije, Mauricijusa, Maroka, Nikaragve, Perua, Sijera Leone, Surinama, Tanzanije, Vanuatua, Jugoslavije i predstavnik Komisije Evropske ekonomske zajednice. Na dva održana sastanka učestvovali su i predsednik Generalne skupštine Horhe Ilueka i generalni sekretar UN Peres de Kueljar.

Na ovim sastancima na vrhu izvršena je neformalna razmena mišljenja o osnovnim problemima mira i bezbed-

nosti u svetu, razoružanja i ekonomskog razvoja, uz sagledavanje moguće uloge UN u njihovom rešavanju. Iako nije postignut nikakav konkretan dogovor, što i nije bilo postavljeno kao cilj okupljanja, ovaj skup je dao značajan doprinos i podsticaj razvijanju ravnopravnog dijaloga i sporazumevanja kao jedinog puta i načina za prevazilaženje svetske političke i ekonomske krize.

Na XXXVIII zasedanju u članstvo UN jednoglasno je primljena mala karijska zemlja Sveti Kristofer i Nevis, bivša britanska kolonija koja je stekla nezavisnost 19. septembra 1983.

AKTIVNOST JUGOSLOVENSKE DELEGACIJE

Jugoslovensku delegaciju na XXXVIII zasedanju predvodio je predsednik Predsedništva SFRJ Mika Špiljak, za vreme dok je boravio u Njujorku, a posle njegovog odlaska, šef delegacije je bio savezni sekretar za inostrane poslove Lazar Mojsov, a njegov zamenik stalni predstavnik SFRJ pri UN Ignac Golob. Delegati su bili: savetnik saveznog sekretara i načelnik Uprave za međunarodne organizacije Nikola Čičanović, savetnik saveznog sekretara i načelnik Uprave za multilateralne aktivnosti nesvrstanih zemalja Dževad Mujezinović i naučni savetnik—rukovodilac sekcije za međunarodno pravo u Institutu za međunarodnu politiku i privredu u Beogradu Milan Šahović. Zamenici delegata su bili: zamenik stalnog predstavnika SFRJ pri UN u Njujorku Darko Šilović, ministar savetnik u Stalnoj misiji SFRJ pri UN u Njujorku Ljubomir Sekulić, specijalni savetnik u SSIP-u Dragomir Đokić i savetnici u Stalnoj misiji u Njujorku Feodor Starčević i Vesna Knežević.

Jugoslovenska delegacija je aktivno učestvovala u razmatranju gotovo svih pitanja koja su bila na dnevnom redu XXXVIII zasedanja i angažovala se na daljoj afirmaciji spoljnopolitičkih ciljeva Jugoslavije i učvršćenju njenog međunarodnog položaja.

Predsednik Predsedništva SFRJ Mika Špiljak istupio je u generalnoj debati i izneo stavove Jugoslavije o svim značajnijim pitanjima međunarodnih odnosa. Aktivno je učestvovao i na sastancima šefova država ili vlada sazvanim na inicijativu VII samita nesvrstanih zemalja u Nju Delhiju i tom prilikom na najvišem nivou potvrdio podršku Jugoslavije Ujedinjenim nacijama.

Jugoslovenska delegacija se posebno angažovala na učvršćenju jedinstvenog političkog nastupa i obezbeđenju akcione sposobnosti nesvrstanih zemalja i zemalja u razvoju. U tom pravcu pozitivno je delovalo: uspešno održavanje VII samita nesvrstanih zemalja, činjenica da je, nakon dva odlaganja (zbog razlika u stavovima o Zapadnoj Sahari i Čadu), prevaziđena unutrašnja kriza i održan Samit OAJ, pojačana aktivnost i međunarodna afirmacija grupe Kontadora u iznalaganju rešenja za krizu u Centralnoj Americi, uspešno delovanje Komiteta osam nesvrstanih zemalja za Palestinu i sl.

Redovni sastanci ministara inostranih poslova i šefova delegacija nesvrstanih zemalja i zemalja u razvoju početkom XXXVIII zasedanja Generalne skupštine dali su novi podsticaj zajedničkom delovanju ovih zemalja i njihovoj reafirmaciji kao glavne pokretačke snage i nosioca akcija za jačanje mira i unapređenje međunarodne saradnje. U istupanju na ministarskom sastanku nesvrstanih zemalja savezni sekretar Lazar Mojsov je ocenio de su jedinstvo i solidarnost nesvrstanih zemalja u ovom trenutku od najveće važnosti, jer njihov principijelan stav o svetskim pitanjima vrši moralni pritisak na velike sile da poštuju stavove koje je proklamovala šira međunarodna zajednica. Ostajući jedinstvene, nesvrstane zemlje deluju kao moralna snaga koja dvema supersilama nameće potrebu za ponovno uspostavljanje dijaloga i pregovora u interesu svetskog mira i saradnje, dodao je Mojsov i upozorio da nesvrstane zemlje ne smeju dozvoliti da budu uvučene u globalno nadmetanje s pozicija sile, niti za nametanje strateških koncepata suprotnih nesvrstaniosti.

¹ O učešću Jugoslavije na XXXVII zasedanju Generalne skupštine UN, vidi: *Jugoslovenski pregled*, 1983, februar, str. 89—96 (1—8).

Odvojeni susreti predsednika Predsedništva SFRJ Mike Špiljaka s prisutnim šefovima država ili vlada, kao i razgovori koje je sa svojim partnerima vodio savezni sekretar Lazar Mojsov, doprineli su da jugoslovenska delegacija aktivno deluje na ovom zasedanju, učestvuju u svim značajnijim inicijativama nesvrstanih i zemalja u razvoju, bude pokretač i nosilac nekoliko važnijih rezolucija i u celini, pruži svoj doprinos rešavanju problema s kojima se suočavala Generalna skupština.

Jugoslavija je na ovom zasedanju izabrana u članstvo Ekonomskog i socijalnog saveta (ECOSOC). Izbori se vrše tajnim glasanjem. Jugoslavija je dobila najveći broj glasova, što je bilo još jedno priznanje jugoslovenskoj principijelnoj spoljnoj politici i konstruktivnom delovanju njenih predstavnika na međunarodnoj sceni.

GENERALNA DEBATA

U generalnoj debati istupilo je 149 zemalja, od toga 26 šefova država ili vlada, jedan potpredsednik vlade i 119 ministara inostranih poslova.

U debati, u kojoj je prevladavao konstruktivan ton, koji su dala istupanja nesvrstanih zemalja, na dramatičan način ocenjen je sadašnji trenutak međunarodnih odnosa, ukazano je na opasnosti od izbijanja sukoba širih razmera, na ugroženost međunarodnog mira i bezbednosti i na globalnu krizu svetskih ekonomskih odnosa. Istovremeno, data je analiza uzroka pogoršanja međunarodne situacije, uz ukazivanje, pre svega, na supersile i njihovu politiku nadmetanja, mešanja i borbe za sfere uticaja. Stoga je naglašavana potreba obnove detanta na univerzalnim osnovama i dijaloga između supersila i blokova kao uslova za popuštanje zategnutosti u svetu i stvaranje uslova za rešavanje međunarodnih problema i kriza. U tom procesu data je podrška UN kao jedinstvenom i nezamenljivom forumu za političko rešavanje zaoštrenih međunarodnih problema.

Uzimajući reč u generalnoj debati, *predsednik Predsedništva SFRJ Mika Špiljak* je ocenio da sadašnja politička i ekonomska kriza, možda najteža od drugog svetskog rata, dostiže kritične granice rizika. Ona je posledica odnosa nejednakosti i neravnopravnosti koje još više produbljuje politika blokovskog nadmetanja i trka u naoružanju. Sve češće se pritislima i silom ugrožavaju nezavisnost i društveni razvoj naroda i zemalja. Mešanje u unutrašnje stvari drugih zemalja, vojne intervencije i svi drugi vidovi posezanja na suverenost i teritorijalni integritet, na putu su da se nametnu kao svakodnevna praksa. Istovremeno, Špiljak je podvukao da ohrabruje jačanje saznanja da je u zaoštavanju postignuta granica koju bi bilo opasno preći i izneo uverenje da, iako se dijalog velikih sila odvija na suženom frontu, on može doprineti ublažavanju konfrontacije i popuštanju zategnutosti. On je, takođe, ocenio da uspešni završetak Konferencije o evropskoj bezbednosti i saradnji u Madridu, u čemu su značajnu i konstruktivnu ulogu odigrale nesvrstane i neutralne zemlje Evrope, zajedno s naporima najšireg kruga zemalja, može voditi detantu u globalnim razmerama.

Govoreći o politici i pokretu nesvrstanih, Špiljak je istakao da se odgovor na pitanje koje se na dramatičan način postavljaju pred čovečanstvo — mir ili rat — nalazi u politici miroljubive koegzistencije i najšire ravnopravne saradnje, koja je i suština politike nesvrstanih. Kao pokret suverenih država i naroda sa svih kontinenata, različitih društvenih sistema, nesvrstani su jedinstveni u zalaganju za mir i bezbednost, za ravnopravne odnose, za slobodni ekonomski i socijalni razvoj i za doslednu primenu Povelje Ujedinjenih nacija. Mir za koji se nesvrstani zalažu nije stanje bez rata niti mir po svaku cenu. To je mir u kojem bi svi narodi mogli nesmetano uživati plodove svoje nezavisnosti i slobodu razvoja u uslovima jednake bezbednosti.

Pošto je izneo osnovne stavove Jugoslavije u odnosu na pitanja međunarodne bezbednosti, kriza i kriznih žarišta,

razoružanja i ekonomskog razvoja, Špiljak je zaključio da Ujedinjene nacije imaju nezamenljivu ulogu i odgovornost u iznalaženju rešenja za probleme savremenog sveta i da zbog toga one treba da budu ne samo forum za efikasno pregovaranje nego i inicijator i nosilac demokratskog preobražaja međunarodnih odnosa.

NAJVAŽNIJA PITANJA

Na dnevnom redu XXXVIII zasedanja Generalne skupštine bilo je 144 tačke. Usvojeno je 239 rezolucija i 77 odluka.

Jugoslovenska delegacija je aktivno učestvovala u razmatranju većine pitanja na dnevnom redu, a posebno se angažovala u diskusiji, izradi i usaglašavanju rezolucija o pitanjima međunarodne bezbednosti, kao što su: jačanje bezbednosti i saradnje u regionu Mediterana i sprovođenje Deklaracije o jačanju međunarodne bezbednosti; krize i krizna žarišta — naročito oko Palestine i Bliskog istoka u celini, Kipra, Namibije i Centralne Amerike; razoružanje, ekonomski razvoj i dr.

JAČANJE BEZBEDNOSTI I SARADNJE U REGIONU MEDITERANA. Pitanje Mediterana je prvi put razmatrano na XXXVIII zasedanju kao posebna tačka dnevnog reda, a na osnovu odluke usvojene na prethodnom zasedanju. Jugoslovenska delegacija je bila nosilac posla u vezi s izradom usaglašavanja teksta rezolucije. Od izuzetnog je značaja da je rezolucija, koju su zajedno s Jugoslavijom sponsorisali od mediteranskih zemalja — Alžir, Kipar, Egipat, Libija, Malta, Tunis i Grčka, zatim Rumunija, Sejšeli, Sijera Leone i Bahami, usvojena konsensusom, tim pre ako se imaju u vidu rezerve zapadnih mediteranskih zemalja (Francuske, Italije i Španije) ispoljene na XXXVII zasedanju u pogledu upisa posebne tačke o Mediteranu.

Rezolucija se u uvodnom delu poziva na dosadašnje stavove o Mediteranu zauzete u okviru Konferencije o evropskoj bezbednosti i saradnji i na sastancima nesvrstanih zemalja regiona i sadrži suštinske elemente, među kojima su najznačajniji: a) potvrda da je bezbednost Mediterana u neposrednoj vezi s međunarodnim mirom i bezbednosti; b) da su neophodni dalji napori da se smanji zategnutost i naoružanje, te stvore uslovi za bezbednost i plodonosnu saradnju na svim poljima između svih zemalja regiona, na bazi osnovnih principa Povelje UN; c) potreba pravednog rešenja postojećih problema i kriza u skladu s Poveljom UN, povlačenja stranih okupacionih trupa i realizacije prava naroda pod kolonijalnom i stranom dominacijom na samoopredeljenje i nezavisnost. Usvajanje konsensusom ovih principa u kontekstu Mediterana i regiona opterećenog krizama i kriznim žarištima (Palestina, Bliski istok, Liban, Kipar i dr.) predstavlja značajan prođor i stvara uslove za sveobuhvatnije akcije na planu pretvaranja Mediterana u zonu mira i saradnje.

Rezolucijom se, takođe, podržavaju napori usmereni na intenziviranje postojećih i razvijanje novih oblika saradnje; pozivaju se mediteranske zemlje da obaveste generalnog sekretara UN o preduzetim naporima, a generalni sekretar da pruži potrebnu pomoć u cilju uspostavljanja mira, bezbednosti i saradnje u regionu. Pitanje će ponovo biti razmotreno na sledećem zasedanju Generalne skupštine.

Istupajući u debati u okviru ove tačke, jugoslovenski predstavnik je ukazao na specifičnosti Mediterana, regiona koji obuhvata 18 zemalja na tri kontinenta (Evropa, Azija i Afrika) sa oko 300 miliona stanovnika, sa specifičnim geostrateškim položajem, s različitim kulturno-istorijskim nasledem, regiona koji trenutno predstavlja jedno od najopasnijih kriznih žarišta u međunarodnim odnosima i koji se, iz više razloga, nalazi u središtu geostrateškog nadmetanja supersila i blokova. On je ukazao na potrebu odlučnog, ali i realističkog pristupa, u cilju jačanja postojećih i otvaranja novih mogućnosti za političku, ekonomsku, naučnu, kulturnu i saradnju u svim ostalim oblastima na Mediteranu što, uz političku volju i istinske napore, može doprineti smanjenju zategnutosti u regionu.

PRIMENA DEKLARACIJE O JAČANJU MEĐUNARODNE BEZBEDNOSTI. Od usvajanja Deklaracije o jačanju međunarodne bezbednosti 1970. nesvrstane zemlje podnose rezoluciju kojom se daje sveobuhvatna ocena stanja u svetu, ukazuje na glavne međunarodne probleme i krize, njihove uzroke i načine celovitog rešavanja, te potvrđuje uloga UN i njenih organa u očuvanju mira i bezbednosti i unapređenju ravnopravne međunarodne saradnje.

Jugoslovenska delegacija je i ove godine pripremila nacrt rezolucije, zasnivajući tekst, pre svega, na Završnom dokumentu VII samita nesvrstanih zemalja u Nju Delhiju, i bila nosilac akcije oko njegovog usaglašavanja. Stavovi iz Deklaracije usvojene u Nju Delhiju posebno su sadržani u uvodnom delu, gde je data ocena međunarodne situacije, uzroci njenog pogoršanja i principi na kojima treba zasnivati međunarodne odnose, dok su u operativnom delu izneti stavovi o potrebi demokratizacije međunarodnih odnosa, kao i apel upućen velikim silama da napuste politiku konfrontacije i otpočinu konstruktivne pregovore.

Za rezoluciju, koju su sponsorisale 23 nesvrstane zemlje, glasalo je 135 zemalja, niko nije bio protiv, a 12 zapadnih zemalja, među kojima i SAD, se uzdržalo. Značajno je da su prvi put za rezoluciju glasale, pored Grčke, još četiri zemlje NATO pakta (Danska, Holandija, Island i Norveška), kao i Španija i Australija.

JAČANJE UN. Za razliku od XXXVII zasedanja, kada je usvajanje posebne rezolucije o ulozi UN predstavljalo jedno od glavnih konkretnih rezultata zasedanja, ovog puta problematika funkcionisanja UN je bila prisutna, osim u generalnoj debati, kroz razmatranje pojedinih usvojenih tačaka dnevnog reda. U okviru tačke o sprovođenju odredaba Povelje UN o kolektivnoj bezbednosti, upisane na zahtev Sijera Leone, usvojena je rezolucija kojom se odlučuje o formiranju ad hoc komiteta za razmatranje ovog značajnog pitanja vezanog za ulogu UN u očuvanju međunarodnog mira i bezbednosti.

U tom kontekstu značajno je i pitanje rada Specijalnog komiteta za Povelju UN i jačanje uloge Organizacija, gde je Generalna skupština precizirala mandat Komiteta, stavljajući kao prioritet preventivnu ulogu UN u očuvanju mira i bezbednosti, kao i mirnog rešavanja sporova, gde je Rumunija izašla s inicijativom o formiranju stalne komisije UN za dobre usluge i mirenje.

OBELEŽAVANJE 40-TE GODIŠNJICE UN. Jubilara 40-ta godišnjica osnivanja UN, koja će se obeležiti 1985. predstavlja izuzetnu priliku za političku akciju u cilju afirmacije UN i jačanja uloge i efikasnosti UN u unapređivanju međunarodnih odnosa. Obeležavanje ovog jubileja stavljeno je na dnevni red na predlog generalnog sekretara. Odlučeno je da se osnuje Pripremni komitet, u čiji će sastav ući sve zemlje koje se do određenog datuma izjasne da žele da budu njegov član. Jugoslavija je istakla svoj interes za članstvo u Komitetu.

KRIZE I KRIZNA ŽARIŠTA I NEKA PITANJA DEKOLONIZACIJE

Krize i krizna žarišta bili su i na XXXVIII zasedanju Generalne skupštine u centru pažnje, a posebno situacija na području Mediterana, Bliskog istoka, Centralne Amerike i Kariba, kao rezultat razvoja događaja u ovim delovima sveta.

Kiparsko pitanje je dalje zaoštrano proglašenjem »nezavisne države« na delu Kipra koji drže turske snage do koga je došlo u toku zasedanja. Na hitno sazvanoj sednici, Savet bezbednosti je odbacio stanje stvoreno otepljenjem. Na zahtev Kipra, pitanje nije razmatrano i u Generalnoj skupštini, već je ostavljena mogućnost da se postavi na produženom zasedanju tokom 1984. Jugoslavija je učestvovala u debati u Savetu bezbednosti i, dosledno svojoj principijelnoj politici, odlučno odbacila pokušaje da se legalizuje podela Republike Kipar. I pitanje iračko-iranskog

rata je tokom zasedanja razmatrano u Savetu bezbednosti, a ne i u Generalnoj skupštini (na predlog Iraka, kome se Iran nije suprostavio).

Budući da preostala kolonijalna pitanja, pre svega Namibija, Zapadna Sahara, Mikronezija, sve više dobijaju obeležaja kriza i postaju predmet blokovskog sukobljavanja, ona su ovde tretirana zajedno s kriznim žarištima.

BLISKI ISTOK I PALESTINSKO PITANJE. Kompleks bliskoistočne krize razmatran je u uslovima daljeg zaoštavanja i krajnje neizvesnosti u pogledu ishoda događaja na terenu, tako da ni odluke Generalne skupštine idu mnogo dalje od reafirmisanja rezultata postignutih na Međunarodnoj konferenciji o Palestini, održanoj septembra 1983. u Ženevi.

U debati o ovom pitanju jugoslovenski predstavnik je naglasio da je razmatranje palestinskog pitanja ovog puta još značajnije nego ranije, budući da je ceo region pretvoren u najopasnije krizno žarište agresivnom i ekspanzionističkom politikom Izraela, koja predstavlja glavni uzrok stradanja i patnji palestinskog naroda, koji je izložen najbrutalnijim aktima kolonizacije, proterivanja, pa čak i uništenja. U daljem izlaganju istaknuta je puna podrška rezultatima Ženevske konferencije o Palestini, stavovima pokreta nesvrstavanja i delovanju Komiteta osam nesvrstanih zemalja. Podvučena je podrška Palestinskoj oslobodilačkoj organizaciji (PLO) kao jedinom legitimnom predstavniku palestinskog naroda i njegovom pravu da ravnopravno učestvuje u svim naporima, pregovorima i konferencijama o palestinskom pitanju i arapsko-izraelskom sukobu. Ponovljeni su i principi za pravedno i trajno rešenje ove krize: bezuslovno povlačenje Izraela sa svih arapskih i palestinskih teritorija okupiranih 1967, uključujući Jerusalim; ostvarenje neotuđivih prava palestinskog naroda na suverenitet, nezavisnost i slobodu, uključujući pravo na osnivanje sopstvene države; priznanje prava svih država i naroda regiona na bezbedan nacionalan život i nezavisan društveni razvoj, kao i pravo palestinskih izbeglica na povratak. Istakavši da ovi principi treba da budu primenjeni u okviru UN, jugoslovenski predstavnik je zatražio preduzimanje hitnih mera u tom cilju.

U okviru tačke o palestinskom pitanju usvojeno je pet rezolucija. Najvažnija, sveobuhvatna rezolucija podvlači rezultate Ženevske konferencije i poziva na održavanje mirovne konferencije o Bliskom istoku. Ona je usvojena sa 124 glasa za, 4 protiv (SAD, Izrael, Australija i Kanada) i 15 uzdržanih (uglavnom zapadne zemlje). U vezi sa situacijom na Bliskom istoku usvojeno je takođe pet rezolucija. Glavna, o oceni situacije na Bliskom istoku, uzroci i načinima rešavanja krize, usvojena je sa 101 glasom za, 18 protiv (SAD, Izrael, evropska deseterica, osim Grčke, i još neke zapadne zemlje) i 20 uzdržanih (neke zapadne zemlje i manji broj zemalja Latinske Amerike, Kariba i Afrike).

Jugoslovenska delegacija je aktivno delovala kao član Komiteta za neotuđiva prava palestinskog naroda, radne grupe nesvrstanih zemalja za Bliski istok i Palestinu, kao i Komiteta osam nesvrstanih zemalja. Sponsorisala je sve rezolucije o palestinskom pitanju, kao i većinu o situaciji na Bliskom istoku.

SITUACIJA U CENTRALNOJ AMERICI. Pitanje krize u Centralnoj Americi je prvi put razmatrano u Generalnoj skupštini na zahtev Nikaragve. Problem je posebno aktuelizovan invazijom Grenade od strane SAD-a, do koje je došlo u toku zasedanja. U debati je naglašeno da intervencija, pretnja i upotreba sile moraju biti odbačene u međunarodnim odnosima. Data je podrška pravu Nikaragve na samostalan i nezavisan razvoj, kao i aktivnostima grupe Kontadora u cilju smirivanja situacije i otklanjanja opasnosti od intervencije u regionu.

Govoreći u debati, jugoslovenski predstavnik je podvukao da su mešanje u unutrašnje stvari drugih zemalja, strana intervencija i izvoz društvenih i političkih modela neprihvatljivi i opasni. Razlike u političkim sistemima su

svojevrsne savremenom svetu, a uzajamno poštovanje tih razlika je neizbežno u traženju mirnog rešenja za probleme s kojima se svet suočava. U zaključku je izneo da je Jugoslavija od samog početka podržavala i da će nastaviti da podržava napore zemalja članice grupe Kontadora, Kolumbije, Meksika, Paname i Venecuele, u traženju pravednog i trajnog rešenja krize u Centralnoj Americi, koje bi bilo zasnovano na autentičnim interesima svih zemalja i naroda regiona u cilju odbrane njihovih neotuđivih prava da slobodno odlučuju o svojoj budućnosti i ostvaruju prava na nezavisnost, suverenitet, teritorijalni integritet i nesmetani razvoj.

Usvojenom rezolucijom potvrđuje se pravo svih zemalja regiona da žive u miru i odlučuju o svojoj budućnosti bez stranog mešanja i intervencija; ističe nužnost poštovanja suvereniteta i nezavisnosti svih zemalja regiona; osuđuju agresija i mešanja u Centralnoj Americi, a posebno napadi na Nikaragvu, ljudske žrtve u Salvadoru i Hondurasu i povećanje broja izbeglica iz pojedinih zemalja regiona; izražava se zadovoljstvo zbog saglasnosti zemalja regiona da unapređuju demokratske, reprezentativne i pluralističke sisteme; podvlači podrška grupi Kontadora; traži se od generalnog sekretara da, u skladu s rezolucijom Saveta bezbednosti, redovno informiše Svet bezbednosti o razvoju situacije, kao i da podnese izveštaj na XXXIX zasedanju Generalne skupštine. Rezolucija je rezultat kompromisa i dugih pregovora koji su vođeni uz učešće članica grupe Kontadora i drugih zemalja regiona i usvojena je konsensusom. Od posebnog značaja je da je Nikaragva uspjela da obezbedi saglasnost cele Generalne skupštine za principe suverenog i nezavisnog razvoja, za osudu svakog stranog mešanja u regionu, kao i za podršku naporima grupe Kontadora.

SITUACIJA U GRENADI. Invazija SAD i istočnokarijskih zemalja na Grenadu, koja je usledila nakon ubistva premijera Morisa Bišopa, postavilo se kao jedno od najznačajnijih pitanja XXXVIII zasedanja. Problem je najpre razmotren u Savetu bezbednosti, ali bez konkretnih rezultata, s obzirom na to da su SAD stavile veto na tekst rezolucije koju su podnele nesvrstane zemlje — članice Saveta bezbednosti — Gvajana, Nikaragva i Zimbabve. Međutim, debata koja je tom prilikom vođena pokazala je da su u porastu otpori politici s pozicija sile, a sve snažnije izražene težnje ka emancipaciji, ravnopravnosti i slobodnom razvoju. Odbačeni su pokušaji pravdanja intervencije različitim ugovorima, pravom na kolektivnu samoodbranu, pravom preventivnih napada i sl.

Nakon veta u Savetu bezbednosti, na zahtev Nikaragve upisana je tačka na dnevni red Generalne skupštine sa ciljem da se, bez debate, usvoji istovetni tekst rezolucije koji je bio podnet i u Savetu bezbednosti. Rezolucija je usvojena sa 108 glasova za, 9 protiv i 27 uzdržanih glasova. Protiv su glasale zemlje koje su učestvovala u invaziji i Izrael, a uzdržavale su se mahom zapadne zemlje.

Rezolucijom se izražava žaljenje zbog intervencije u Grenadi, što predstavlja flagrantno kršenje nezavisnosti, suvereniteta i teritorijalnog integriteta te države; izražava žaljenje zbog smrti nevinih stanovnika — žrtava vojne intervencije; pozivaju se sve države da najstriktnije poštuju suverenitet, nezavisnost i teritorijalni integritet Grenade; poziva na hitan prekid oružane intervencije i neodložno povlačenje stranih trupa; traži se da se organizuju slobodni izbori što je pre moguće kako bi se omogućilo narodu Grenade da demokratski izabere svoju vladu.

Jugoslovenska delegacija je istupila u debati vođenoj u Savetu bezbednosti i glasala je za rezoluciju u Generalnoj skupštini.

SITUACIJA U KAMPUČIJI. Pitanje je tretirano na isti način kao i ranijih godina. Rezolucija je usvojena uz približno isti raspored glasova (105 za, 23 protiv i 19 uzdržanih) i njome se ponavljaju principi mirnog rešenja kampučijskog problema na bazi povlačenja vijetnamskih trupa, pregovora i slobodnih izbora pod okriljem UN,

koji bi obezbedili narodu Kampučije da sam odluči o svojoj sudbini. Novi elemenat predstavlja činjenica da Vijetnam po prvi put nije pokrenuo pitanje punovažnosti punomoćja delegacije Demokratske Kampučije.

Jugoslovenska delegacija je osudila intervenciju kao i ranijih godina, zalažući se za mirno rešenje u skladu s odlukama UN. Glasala je za rezoluciju.

SITUACIJA U AVGANISTANU. U pogledu avganistanske krize nije došlo do značajnijih promena u stavovima strana uključenih u krizu, tako da ni debata ni usvojena rezolucija nisu dale nova rešenja. Rezolucijom se, kao i ranijih godina, poziva na povlačenje stranih trupa, traži od svih zainteresovanih zemalja da hitno pristupe političkom rešavanju problema i podržavaju napori koje u tom pravcu preduzima generalni sekretar. Rezolucija je usvojena sa 114 glasova, uz 21 glas protiv i 13 uzdržanih.

Jugoslovenska delegacija je istupila u debati saglasno principijelnom stavu osude svih vrsta upotrebe sile, intervencija i mešanja u unutrašnje poslove drugih zemalja i zastupala stav o potrebi rešavanja problema političkim sredstvima na bazi Povelje UN i odluka Organizacije.

PITANJE NAMIBIJE. U toku zasedanja ovo pitanje je razmatrano u plenumu Generalne skupštine i u Savetu bezbednosti. Značajan uspeh postignut je u Savetu bezbednosti, s obzirom na to da je usvojena rezolucija kojom Svet bezbednosti prvi put odbacuje povezivanje nezavisnosti Namibije s povlačenjem kubanskih trupa iz Angole. Činjenica da SAD nisu stavile veto na rezoluciju mogla bi doprineti ostvarenju značajnijeg napretka u rešavanju problema na jugu Afrike.

U debati u Generalnoj skupštini osuđena je Južna Afrika zbog produžavanja okupacije Namibije i južnog dela Angole i odbijanja da se povinuje odlukama Saveta bezbednosti i Generalne skupštine. Istovremeno, najveći broj nesvrstanih zemalja ukazao je da SAD svojom politikom zapravo omogućavaju rasističkom režimu u Pretoriji da povezivanjem problema Namibije s prisustvom kubanskih trupa u Angoli blokira ostvarenje rezolucije 435 Saveta bezbednosti.

Istupajući u debati, jugoslovenski predstavnik je ocenio da je Svet bezbednosti opravdao nade usvajanjem rezolucije kojom je osudio Južnu Afriku i odbacio njeno insistiranje na povezivanju nezavisnosti Namibije s irelevantnim i nepovezanim pitanjima. Pošto je konstatovao da je sve diplomatske akcije koje je preduzela međunarodna zajednica, Južna Afrika arogantno odbacila, on je podvukao da je krajnje vreme da se preduzmu energične mere i da bi prva logična akcija bila primena mandatornih sankcija protiv Južne Afrike. Podsetio je da su propali pokušaji učinjeni u tom smislu 1981. i da će oni koji podržavaju južnoafrički režim verovatno ponovo sprečiti primenu sankcija. Zbog toga je predložio da svaka zemlja pojedinačno primeni sankcije protiv Južne Afrike i prekine svaki kontakt s rasističkim režimom.

Usvojenih pet rezolucija, koje je pripremio Svet za Namibiju kao kolektivni predlog, predstavlja osnov za nastavljavanje aktivnosti UN na ovom planu, posebno Saveta za Namibiju, usmerenih prvenstveno na vršenje pritisaka na Južnu Afriku i njene saveznike i stvaranje uslova za sprovođenje plana UN za Namibiju. One se odnose na situaciju u Namibiji, na primenu rezolucije Saveta bezbednosti 435 (Plana UN za Namibiju), program rada Saveta UN za Namibiju, širenje informacija i mobilizaciju svetske javnosti u podršci Namibiji, kao i na Fond UN za Namibiju. Kao i dosad, rezolucije su usvojene bez glasova protiv i s malim brojem uzdržanih glasova (zapadne zemlje).

Kao član i potpredsednik Saveta UN za Namibiju, jugoslovenska delegacija je učestvovala u izradi svih rezolucija i sponsorisala ih.

ZAPADNA SAHARA. Određeni rezultati postignuti su i u razmatranju pitanja Zapadne Sahare, budući da je vođena debata i doneta rezolucija u skladu s odlukom š-

fova država i vlada afričkih zemalja na XIX samitu OAJ u Adis Abebi, koja je usvojena konsensusom. Saglasno tome, prvi put je u Generalnoj skupštini usvojena jedna jedinstvena rezolucija i to bez glasanja. Njome se u celosti potvrđuju odluke Samita OAJ; pozivaju strane u sporu, Maroko i Polisario, da u direktnim pregovorima obezbede prekid vatre i stvore potrebne uslove za referendum o samoopredeljenju naroda Zapadne Sahare pod okriljem OAJ i UN; traži od generalnog sekretara da obezbedi efektivno učešće UN u organizaciji i sprovođenju referenduma.

RAZORUŽANJE

Razmatranje pitanja razoružanja bilo je u velikoj meri uslovljeno stanjem u međunarodnim odnosima, krizom detanta i odsustvom dijaloga između supersila. Dolazilo je do međusobnog optuživanja SAD-a i SSSR-a, pri čemu je krivica za nastavljanje i širenje trke u naoružanju prebacivana s jedne na drugu stranu.

Najveći broj zemalja, pre svega nesvrstanih, odbacio je politiku jednostranog optuživanja i istakao odgovornost obeju supersila za intenziviranje trke u naoružanju. Upućeni su brojni apeli da se preduzmu hitne mere za sprečavanje nuklearnog rata.

Analizirajući razlike u prilazima problemima razoružanja i bezbednosti, jugoslovenski predstavnik je u debati ukazao na postojanje dve osnovne koncepcije: prva, koja se zasniva na jednostavnoj, ali pogrešnoj pretpostavci — da će pravo razoružanje biti moguće tek posle ispunjenja bezbednosnih uslova dveju supersila, i druga, koja, nasuprot takvom prilazu bezbednosti zasnovanom na ravnoteži straha, polazi sa stanovišta da trajan međunarodni mir ne može počivati na suparništvu i nadmetanju blokova, na snazi oružja i na pribegavanju sili, već mora da se izgrađuje u procesu stvaranja novog sistema međunarodnih odnosa u kome će sloboda, nezavisnost i jednakost biti dostupni svakoj državi i narodu. Za takav prilaz neophodno je novo shvatanje međunarodne bezbednosti, dostupne svima kao ravnopravnim subjektima angažovanim u saradnji na ostvarenju zajedničkih ciljeva. Ovaj drugi koncept je koncept nesvrstanih zemalja i on polazi od uverenja da je mir opšte dobro čovečanstva i da su za njega, ne zanemarujući pri tom posebne obaveze velikih sila, odgovorne sve zemlje.

U pogledu daljeg razvoja strategije UN na polju razoružanja, jugoslovenski predstavnik se založio za izradu i usvajanje sveobuhvatnog programa razoružanja i preduzimanje konkretnih mera u cilju smanjenja oružanih snaga i naoružanja, kao i za otvaranje procesa stvarnog razoružanja u svetu, pri čemu nuklearne sile i druge vojno značajnije zemlje imaju posebnu odgovornost. S tim u vezi podržao je odluku o sazivanju III specijalnog zasedanja Generalne skupštine o razoružanju.

Na ovom planu usvojene su čak 63 rezolucije, što je, pre svega, rezultat nastojanja nekih zemalja da iznesu sopstvene stavove o pojedinim pitanjima za koja imaju poseban interes. Istovremeno, međutim, nije bilo značajnijih konkretnih odluka. Po svom dugoročnom značaju može se izdvojiti odluka o sazivanju III specijalnog zasedanja Generalne skupštine posvećenog razoružanju, koja, sa stanovišta stalnih napora UN na ovom planu, spada u red politički najznačajnijih odluka usvojenih na ovom zasedanju. Jugoslovenska delegacija je bila nosilac akcije za sazivanje III specijalnog zasedanja Generalne skupštine o razoružanju.

MEĐUNARODNA EKONOMSKA PITANJA

Na osnovu stavova usvojenih na Ministarskoj konferenciji Grupa 77 u Buenos Airesu i odgovarajućih odluka i preporuka VII samita nesvrstanih zemalja u Nju Delhiju, Grupa 77 je na XXXVIII zasedanju inicirala nekoliko akcija

na područjima od vitalnog značaja za zemlje u razvoju, ali i za svetsku privredu u celini. To se, pre svega, odnosi na područja trgovine, novca i finansija. Međutim, zbog protivljenja razvijenih zemalja da se Generalna skupština neposrednije angažuje u odnosu na ova tri najznačajnija područja međunarodnih ekonomskih odnosa, nije bilo moguće postići nikakav konkretan sporazum. Ni ovoga puta nije postignuta saglasnost o početku globalnih pregovora, iako je Grupa 77 izašla s novim predlogom, usaglašenim na VII samitu nesvrstanih zemalja u Nju Delhiju, da se pregovori vode u dve faze, s tim što bi se u prvoj fazi razmatrala pitanja o kojima je moguće odmah postići sporazum, dok bi ona kompleksnija bila ostavljena za drugu, kasniju fazu.

Uzimajući učešće u debati, predstavnik Jugoslavije je izrazio žaljenje zbog nemogućnosti da se postigne stvarni napredak ni u jednom od mnogih značajnih pitanja, koja su posebno razmatrana na VI zasedanju Konferencije UN za trgovinu i razvoj (UNCTAD) u Beogradu juna 1983. i pored očekivanja da će ova konferencija otvoriti pouzdane perspektive za reaktivaciju ekonomskog rasta zemalja u razvoju i za ozdravljenje svetske privrede u celini. Jugoslovenski predstavnik se nije saglasio s ocenama da su predlozi koje je podnela Grupa 77 išli suviše daleko, istakavši da su oni bili i ostali u skladu s veličinom problema s kojima smo suočeni i da je Grupa 77 dužna da odgovorno i do kraja iznese svoje mišljenja i svoje predloge koji prističu iz stvarne situacije u kojoj se nalaze zemlje u razvoju zbog pogubnih posledica koje svetska ekonomska kriza ima za njihove nacionalne privrede. Jugoslovenski predstavnik je podržao globalne pregovore kao najadekvatniji okvir za pregovaranje i akcije u cilju prevazilaženja krize međunarodnih ekonomskih odnosa.

Na XXXVIII zasedanju iz oblasti ekonomske problematike usvojene su sledeće značajnije rezolucije: o hitnim merama u korist zemalja u razvoju; o sprovođenju odluka VI zasedanja Konferencije UN za trgovinu i razvoj u Beogradu; o međunarodnoj strategiji za III dekadu UN za razvoj.

PITANJE INFORMACIJA

Pitanje informacija bilo je jedna od najvažnijih tačaka dnevnog reda Specijalnog političkog komiteta. Ono je razmatrano na bazi izveštaja Uneska, generalnog sekretara i, posebno, Komiteta za informacije, koji je na svom zasedanju juna i jula 1983. usvojio konsensusom niz preporuka Generalnoj skupštini. Ipak, neke preporuke su ostale neusaglašene zbog protivljenja zapadnih zemalja, uz objašnjenje da predložene aktivnosti izazivaju dodatne troškove. U suštini, posredi su otpori svim konkretnijim pokušajima i koracima ka uspostavljanju novog međunarodnog informativnog poretka.

Rad na usaglašavanju rezolucije u okviru ove tačke odvijao se u okviru posebne radne grupe kojom je, kao potpredsednik Specijalnog političkog komiteta, predsedavao predstavnik Jugoslavije. Usvojenom rezolucijom prihvaćene su preporuke Komiteta koje uključuju opšte političke stavove o novom međunarodnom informativnom poretku, uputstva za rad Odeljenja UN za javno informisanje, dalji razvoj saradnje s Pulom novinskih agencija nesvrstanih zemalja i uspostavljanje i dalje jačanje informativnih centara UN u nesvrstanim zemljama. Rezolucija je usvojena sa 135 glasova za, uz 4 protiv (SAD, Velika Britanija, SR Nemačka i Izrael) i 9 uzdržanih. Druga rezolucija — o aktivnostima Uneska na planu informacija — usvojena je konsensusom. Nju je podnela Jugoslavija u svojstvu predsebnika radne grupe.

SOCIJALNO-HUMANITARNA PITANJA

U okviru 21 tačke na dnevnom redu III komiteta Generalne skupštine usvojeno je 55 rezolucija. U centru pažnje nalazila su se pitanja rasizma i rasne diskriminacije, gde

je doneta odluka o proglašenju II dekade za borbu protiv rasizma (počev od 10. decembra 1983); dekade UN za žene, gde je usvojen dnevni red za svetsku konferenciju koja treba da se održi u Najrobiju 1985; svetske socijalne situacije, u okviru kojeg je usvojena rezolucija o učešću ljudi u upravljanju, uključujući i samoupravljanje; alternativnim prilazima za unapređenje ljudskih prava; stanju ljudskih prava u Čileu, Salvadoru i Gvatemali.

Jugoslovenska delegacija se posebno angažovala pri izradi i usaglašavanju: rezolucije o učešću ljudi u upravljanju, uključujući i samoupravljanje, koja je kao i na prethodnom zasedanju usvojena konsensusom; rezolucije o izveštaju Komiteta za uklanjanje rasne diskriminacije (CERD) koju tradicionalno priprema jugoslovenska delegacija, kojom se, između ostalog, ističe potreba ulaganja napora u cilju uklanjanja svih vidova diskriminacije prema nacionalnim ili etničkim manjinama, kao i prema radnicima migrantima i njihovim porodicama; rezolucije o alternativnim prilazima za unapređenje ljudskih prava, gde se, između ostalog, reafirmiše i pravo na razvoj kao ljudsko pravo.

ADMINISTRATIVNA I BUDŽETSKA PITANJA

Najznačajnije pitanje na dnevnom redu V komiteta bilo je usvajanje budžeta UN za period 1984—1985. Razvijene zemlje Istoka i Zapada zalagale su se da budžet realno ostane isti što nije bilo prihvatljivo za zemlje u razvoju, koje su isticale da je neophodna politička volja svih zemalja članica da se ojačaju uloga i funkcionisanje UN, te da je u tom cilju potrebno pružiti i odgovarajuću finansijsku podršku. Iako nema sumnje da se može kritički govoriti o rastu budžeta UN, za zemlje u razvoju nije bilo prihvatljivo proizvoljno utvrđivanje visine budžeta od strane razvijenih zemalja, odnosno njihovo nastojanje da se izbegne finansiranje onih aktivnosti UN za koje one nisu neposredno zainteresovane.

Zbog protivljenja razvijenih zemalja, saglasnost nije mogla biti postignuta ni o visini redovnog budžeta za 1984—1985, ni o revidiranoj stopi realnog porasta budžeta za prethodni budžetski period (1982—1983) koji iznosi oko 1%, tako da su obe rezolucije usvojene glasanjem.

Jugoslovenska delegacija je istupila u skladu sa stavovima zemalja u razvoju i Grupe 77, zalažući se istovremeno za, kad god je to moguće, racionalizaciju i ekonomičnije korišćenje budžetskih sredstava.

PRAVNA PITANJA

U okviru pitanja iz oblasti pravnog (VI) komiteta Generalne skupštine, u centru pažnje bilo je pitanje jačanja uloge UN u očuvanju međunarodnog mira i bezbednosti (izveštaj Specijalnog komiteta za Povelju UN i jačanje uloge Organizacije, mirno rešavanje sporova), zatim međunarodnog terorizma i raznih vidova upotrebe sile (sprečavanje međunarodnog terorizma, jačanje zaštite diplomatskih misija i njihovih predstavnika, izrada međunarodne konvencije o zabrani aktivnosti plaćenika, nacrt kodeksa zločina protiv mira i bezbednosti čovečanstva, jačanje principa o neupotrebi sile u međunarodnim odnosima), kao i pitanja kodifikacije i progresivnog razvoja međunarodnog prava (pre svega rad Komisije za međunarodno pravo i Komisije za međunarodno trgovačko pravo). Prvi put je u VI komitetu razmatrano i pitanje razvoja i jačanja dobrosusedskih odnosa između država, koje je na inicijativu Rumunije bilo stavljeno na dnevni red XXXIV zasedanja (1979) i razmatrano u I komitetu.

Jugoslovenska delegacija je aktivno učestvovala u razmatranju i izradi rezolucija o svim ovim pitanjima, a većinu ovih rezolucija je i sponorsirala.

Obroda: *SLOBODAN KOTEVSKI*, samostalni savetnik u Upravi za međunarodne organizacije Saveznog sekretarijata za inostrane poslove

SADRŽAJ 1984.

Izveštaj Predsedništva SFRJ o stanju i problemima u unutrašnjoj i spoljnoj politici	47—64(11—28)
Pripravništvo i zapošljavanje mladih	1—6 (1—6)
Sezonski rad i položaj sezonskih radnika	7—10 (7—10)

DRUŠTVENO-POLITIČKO UREĐENJE

Lični status i evidencija fizičkih lica	11—18 (1—8)
Mirovna veća	19—24 (9—14)

PRIVREDA

Osnovna obeležja privrednog razvoja 1971—1982.	25—34 (1—10)
Živinarstvo 1961—1982.	35—40 (11—16)

OBRAZOVANJE, NAUKA I KULTURA

Radio-televizija	65—74 (1—10)
------------------------	--------------

SOCIJALNA POLITIKA I ZDRAVSTVO

Stacionirana zdravstvena zaštita	75—80 (7—12)
Lekari	41—46 (1—6)

FIZIČKA KULTURA

Plivanje, vaterpolo i skokovi u vodu	81—88 (1—8)
--	-------------

SPOLJNA POLITIKA

Učešće Jugoslavije na XXXIII zasedanju Generalne skupštine UN	89—94 (1—6)
---	-------------

Jugoslovenski pregled izlazi u mesečnim sveskama

Godišnja pretplata 2 500 dinara. Redakcija i administracija: Moše Pijade 8/I, Beograd. Tel. 333-610, 341-953 i 338-671. Pošt. fah 677. Žiro-račun 60806-603-15832 — OOUR Jugoslovenski pregled, Beograd.

Štampa: Beogradski izdavačko-grafički zavod, Bulevar vojvode Mišića 17, Beograd.